

11325

3(32)

7-30

3(32)
2-30

11 DEC 2009
ՀԱՅ ԶԵՄ. ՅԱՐՈՍԼԱՎՍԿՈՒ
25 SEP 2006

ՔԱՂ. ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

ՓՈՔՐԻԿ ՀԱՎԵԼՈՒՄՆԵՐՈՎ
ԹԱՐԳԱՎ. ՍԻՄԵՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ — ՅԵՐԵՎԱՆ — 1926

ԱՌԱՋԻՆ ԶՐՈՒՅՑ

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Շեփ° մասին և Մեր առաջին զրույցն այն մասին կլինի, գրույցը. թե ինչ զրույթյան մեջ և գտնվում գյուղական տնտեսությունը վոչ միայն մեր գավառում, Հայաստանում, այլ և Ս. Հ. ամբողջ Միության մեջ: Մեր գլխավոր անելիքն այն է, վոր պարզենք այն պատճառները, թե առաջավոր յերկրների համեմատությամբ ինչո՞ւ մեր յերկրի տնտեսությունն այդպիսի վատ զրույթյան է հասել: Այդ յերկրներում գյուղացիք ավելի վատ հողից ավելի շատ բերք են ստանում:

Կարիք չունենք մեր զրույթյունը յեղածից ավելի լավ պատկերացնելու: Իսկության ուղիղ աչքերին պետք է նայել: Միայն այդ դեպքում կարող ենք մեր թերություններն ուղղել:

Վաս բեռք. Ամենից առաջ պետք է ուշադրություն դարձնենք մեր տնտեսության վատ բերքի յեվ քիչ արդյունավետության վրա: Նույնպիսի, յերբեմն և ավելի վատ հողի մի դեսիատիներից արտասահմանցի գյուղացին չեռապատիկ, քառապատիկ ավելի յե ստանում, քան մեր գյուղացին: Զանազան յերկրներում մի դեսիատիներից հացահատիկ ստացվում է — Հոլլանդիայում՝ 170 փ., Բելգիայում՝ 156 փ., Անգլիայում՝ 147 փ., Գերմանիայում՝ 132 փ., Իսկ մեզնում՝ 45 փ.: Բայց ինչո՞ւ հեռու գնանք: Մեզ մոտ էլ կան առաջնակարգ տնտեսություններ, վորոնք դեսիատիներից 200 փ. ցորեն, 150 փ. հաճար են ստանում, այնինչ մեր գյուղացիներն ընդհանրապես ստանում են 30—40, ամենալավ դեպքում 60 փութ:

Բայց գյուղացու այս չնչին բերքն էլ միշտ ապահոված չէ: Մեզնում հաճախ է վատ բերք լինում, կամ տեղ-տեղ հացը չի բռնում: Վերջին հինգ տարում յերկու անգամ վատ բերք է

769-92

յեղել: Սարսափելի յեր մանավանդ 1921 թվի վերջի, 1922 թվի սկզբի յերաշտն ու սովը: Մեր Միութեան մեջ այդ ժամանակ 35 միլիոն ղեսիատինից ավելի ցանքադաշտ տուժեց յերաշտից: Այդ 2 տարվա ընթացքում մոտ 10 միլիոն ցանքս բոլորովին փչացավ: Այդ փորձանքին մոտ 36 միլիոն մարդ յենթարկվեց:

1924 թ. միջանի նահանգներում կրկնվեց վատ բերքը: Մեզ համար հեշտ եր դրա հետևանքները հարթել, փորովհետև մեր տնտեսութունն արդեն միջին փոքրի յեր կանգնել:

Առաջ ել մեր աշխարհում շուտ-շուտ սով եր լինում: 21 տարվա ընթացքում (1891—1911 թ.) յերեք տարի սով եր, 13 տարին վատ բերք յեղավ և միայն հինգը բարեհաջող անցավ:

Անասունների Մեր գյուղացու, գյուղական տնտեսութեան վորակի ցածու- մի ուրիշ կարեւոր ճյուղից, անասնապահութեան բյուրը. նից ստացած արդյունքի վորակն ել բարձր չե:

Մեր կովը տարեկան ամենալավ դեպքում 100 դուլլ կաթ ե տալիս, իսկ միջինը 50—60 դուլլ ե: (Հայաստանում իսկի այդքան ել չկա): Իսկ Դանիայի գյուղացին տարեկան 180 դուլլ կաթ տվող կովը պահելը ձեռնառու չի համարում և իբրև մսացու յե կերակրում: Դրա պատճառն այն չե, վոր դանիական կովը մի ուրիշ տեսակ հատկութուն ունի: Մեր յերկրում ել զանազան տեղեր կովի շատ լավ ցեղեր կան (որինակ՝ Յարասլավի ցեղը կամ մեր Ղազախի կարմիր կովերի ցեղը), վոր մեր պայմաններում ավելի ձեռնառու յեն, քան արտասահմանյանը: Բայց մեծ մասամբ մեր անասունները մանր են, նրանց շատ վատ են պահում ու կերակրում, առանց հաշվի, անողուտ կերպով: Մեզնում մորթելու յեղջերավոր անասունների քաշը 7 փութ ե, և նույնիսկ մեր ամենալավ անասունը—հարավային տափաստաններում—15 փթից ավելի չե: Հյուսիսային Ամերիկայում յեղջերավոր անասունի քաշը 25—33 փութ ե. անգլիական յորկշիր և բերկշիր խոզերը 25 և ել ավելի փթի յեն հասնում (նրանց կենդանի քաշը 60 փթից ել ե բարձրանում):

Խոտի բերքը, մի ղեսիատինից, Ռուսաստանում 70—80 փութ ե (մեզնում 40—50), արտասահմանում՝ 200—300 փ. (մինչև 500-ի յել ե հասնում):

Այն, ինչ վոր մեզնում դեռ սաղմային դրութեան մեջ ե և դեռ լուրջ բան չի համարվում, այլ մի կողմնակի գործ, ինչպես սերմաբուծութունը, թռչնաբուծութունը, այգեգործութունը,—Հյուսիսային Ամերիկայի նահանգներում, որինակ, շատ մեծ գործ ե և հաճախ աշխատողների համար ծառայում ե իբրև արդյունքի հիմնական աղբյուր: Որինակ՝ պտղաբուծութունը արանից դեռ 20 տ. առաջ այնտեղ տարեկան 300 միլ. ո. արդյունք եր տալիս. կաթնային գործը—մի միլիարդից ավելի: Միայն հավերը տարեկան միջին թվով ամեն մի ամերիկացու համար 245 ձու եյին ամում:

Մեր լեզ արտասահմանի գյուղը շատ չի տարբերվում քաղաքից: Հարթ քաղաք փողոցներ, լավ լավ տներ, հաճախ ելեկարական լուսավորութուն, ջրմուղներ: Գյուղում կան ամեն տեսակ կոոպերատիվներ, զանազան տեսակի կոոպերատիվ գործարաններ—գյուղական տնտեսութեան մթերքները վերամշակելու մամար, պանրագործական, յուղագործական, շաքարի և այլ գործարաններ: Մաքրութուն ու կարգ կա վոչ միայն տներում ու փողոցներում, այլ և անասունների ցեմետե ու փայտե հատակ ունեցող բակում: Անասունները կուշտ են, մաքրած: Մեզնում դեռ մինչև հիմա յել ցեխ ե, ճանապարհ չկա, վայրենի յենք, անգրագետ, հարբեցող: Զմեռը գյուղացու տան մեջ են և նրա յերեխաները, և հորթերը, և նոր ծնած կովը, և ճուտեր ունեցող խոզը. հատակը կեղտոտ ե, պատուհանը փալասներ խցկած, նստարաններն ու մահճակալները կեղտոտ, պատերը փայտոջլով և բողոջներով լի: Անասունների գոմն ու մթերքները պահելու մառանը ավելի յեն կեղտոտ:

Բայց ինչն ե գյուղական տնտեսութեան այս ցած դրութեան, մեր գյուղացու այս աղքատութեան պատճառը: Այս պատճառները հասկանալուց հետո միայն կարող ենք ճիշտ վորոշել, թե ինչ ճանապարհով կարող ենք բարձրացնել մեր տնտեսութունը և դրա միջոցով բարելավել մեր ամբողջ կյանքը:

Գյուղացու դա-
րավոր ստիկու-
րյունք.

Առաջին պատճառն այն դարավոր ստիկու-
թյունն է, վորին յենթարկել եյին գյուղացուն
կալվածատերերը, հարուստներն ու ցարի իշ-
խանությունը: Դարերի ընթացքում նրանք քամել են գյուղացու
ու գյուղական տնտեսության ուժը: Գյուղացիներին թալանելն
սկսվեց այսպես կոչված ճորտությունից ազատելուց հետո:
Գյուղացիներին ազատություն տվեցին, բայց հող քիչ տվե-
ցին և այն ել թալանչիական գնեցով: Այսպես վոր ազատու-
թյունից միայն «չերեուլթը» մնաց: Այսպես արդեն 65 տարի
սրանից առաջ մոտ չերկու միլիոն անհող գյուղացի կար և
բազմամիլիոն գյուղացիներ, վորոնց հողաբաժինը շատ փոքր
եր և բոլորովին անբավարար:

Ֆեոդալական վա-
րուճանքը

Մինչև 1905 թիվը գյուղացիք հեծում եյին
յետգնման վճարումների ծանրության տակ,
վոր ցարն ու կալվածատերերը ճորտությու-
նից ազատելիս դրեցին նրանց վզին:

Ազնվականներն այն ձևով ազատեցին գյուղացուն, վոր
գյուղացին առանց կալվածատիրոջ ապրել չեր կարող: Միև-
նույն է, նա պետք է զար, խոնարհեր նրան, նրա ծառան դառ-
նար, նրա հողը կիսու մշակեր: Կալվածատերերն իրենց պահե-
ցին ձրի բանվորին, ծառային, վարձ տվողին: Կալվածատերերը
տարեկան մոտ 500 միլ. ուրբի միայն բահրա եյին ստանում:
Տարեկան մի դեսիատին հողի բահրան հասնում եր մինչև 15
ուրբու: Կարիքն ստիպում եր գյուղացուն վճարել այդ սոս-
կալի բահրան: Դրանից ժողովրդական տնտեսությունը քայքայ-
վում եր: Այսպես մինչև հեղափոխությունը կալվածատերերը
քամում եյին գյուղացիներից այն ամենը, ինչ կարելի չեր քա-
մել յետգնման, բահրայի, հողը գնելու և նման բաների միջոցով:
Գյուղաց ու արգյունքի մեծ մասը պետու-
շարկերը.

Թյանն եր անցնում: 1913 թվին ուղիղ հար-
կերի միջոցով պետությունն ամեն մի տղամարդուց տարեկան
9 ո. հարկ եր վերցնում: Կալվածատիրական պետությունը ել
ավելի չեր քամում գյուղացիներից, ամեն տեսակ հարկեր գնե-
լով լուցկու, աղի, շաքարի, նավթի վրա, ողու մենաշնորհով
հողային և հասարակական հարկերի միջոցով:

Կուլակ-ապրան-
քառուց.

Ինչ վոր մնում եր պետության և կալվա-
ծատերերի թալանից հետո, նրա վրա յել իր
թաթն եր դնում առևտրական ապրանքառուն և գյուղական
կուլակը: Հում նյութ ու հաց գնողները քիթները խոթում եյին
ամեն տեղ: Նրանք շատ արժան գնում եյին հացը, անասուն-
ները և այլն: Գյուղացին աշնանն իր հացը վաճառում եր
ապրանքառուին, վորպեսզի հարկը վճարի. իսկ գարնանը
նույն վաշխառու կուլակից ցորեն եր գնում ցանելու հա-
մար և նրա գերին դառնում: Ամեն տեղ փթի տեղ վոչ թե
փութ, այլ յերկուսից չորս փութ եյին տալիս. այ, ինչպիսի
վաստակ եյին ստանում կուլակն ու վաշխառուն: Կուլակները
գյուղացու քրտինքը լափելու գործում նույնիսկ կալվածատե-
րերից ել առաջ անցան:

Գյուղացի և
իրավագուրկ.

Ընդամին գյուղացին համարյա իրավա-
զուրկ եր կամ լրիվ իրավունքներ չուներ:
Ամեն մի վոստիկան իրավունքներ ուներ նրա
վրա: Զանազան տեսակ պետական պաշտոնյաները սանձ եյին
դրել գյուղացու բերանը: Առանց նրանց թույլտվության և
հաստատելու գյուղական վոչ մի համախոսական ուժ չուներ,
վոչ մի հասարակական գործ սկսել չեր կարելի: Այդ պաշտո-
նյաները նույն կալվածատերերն եյին. նրանք դատում և նույն-
իսկ առանց դատի չել (վարչական կարգով) պատժում եյին:
Նրանք իրենց ստորադրվող պաշտոնյաների ամբողջ մի թագա-
վորություն ունեյին, իսկ տեղ-տեղ դրանց ոգնության ելին
ուղարկում կողակ գորախմբեր և վոստիկաններ: Համարյա
մինչ 1905 թիվը կարելի չեր գյուղացիներին ծեծել, հասարա-
կական համախոսականով Սիբիր աքսորել, մի խոսքով՝ գյուղա-
ցին կատարելապես իրավագուրկ եր: Գյուղացիների համար հա-
տուկ շրջանային դատարան եր ստեղծվել:

Տգիստությունը
և գրագիտու-
թյունը.

Գյուղացին մնում եր անգրագետ: Ցարի
կառավարությունը ժողովրդին ճնշելու վրա
ավելի չեր ծախսում, քան թե լուսավորու-
թյան վրա: Պատերազմից առաջ բնակչության ամեն մի շնչին
լուսավորության համար միայն 92 կ. եր ծախսվում, իսկ գոր-
քի համար — 5 ո. 60 կ.:

Ժողովրդական լուսավորության այդ ծախքին գյուղացիք իրենք ել շատ քիչ բան էյին ավելացնում: Այսպես կոչված հողեկան բոլոր պետքերի վրա տարեկան ամեն մի հողուն գնում եր 2 ու. 50 կ. ծախք: Բայց ինչ ծախքեր էյին դրանք: Դիւսավոր ծախքը տերտերին տվածն եր, մոմ, մկրտություն, գերեզմանորհներ, պսակ, թաղում և այլն, և այլն: Սովորողներն ել մեր յերկրում 4-6 անգամ ավելի քիչ էյին, քան Արևմտյան Յեվրոպայի յերկրներում: Կառավարությունն արգելում եր գյուղացիներին լուսավորվել: Գյուղացիների գիտակցությունը մթափնելու համար գյուղը վողողում էյին տերտերամիապետական բովանդակությամբ գրքույկներով: Գյուղացիներին լուսավորողներն էյին տերտերը, հեքիմը, ֆալչին, ուրյադնիկը և դրանց նման «ինտելիգենցիան»: Գյուղացիները գյուղատնտեսական կրթություն չէյին ստանում, չգիտէյին իրենց ուժերը տնտեսության մեջ գործադրել:

Սակավահողություն.

Գյուղատնտեսության այսպիսի ցած մակարդակի հետ միասին գյուղացուն տանջում եր և սակավահողությունը: Դա չի նշանակում, թե Ռուսաստանում քիչ հող կար և հողագործ ժողովրդին չեր բավականանում: Բանն այն է, վոր մեր յերկրում մեծ քանակությամբ հողեր կան, վոր չեն մշակվում, չեն ոգտագործվում (ինչպես ասում են՝ դա «գեն գցած» հողերն են): Ռուսաստանում մինչ պատերազմը հարյուր դեսիատինից միայն հինգ դեսիատին եր ցանվում: Իսկ յեթե գյուղացիությունն այդպես յետ ընկած չլիներ, միքիչ զարգացած լիներ, այդպես ճշված չլիներ ամեն տեսակ տուրքերով ու հարկերով, իր տրամադրության տակ միքիչ ավելի միջոցներ ունենար, — ապա այդ ահագին «գեն գցած» հողերը, անպետք ավազուտները, ձորերն ու թփուտները կարելի յեր ամենաբերրի հողն ու մարգագետինը դարձնել — ամենաքիչը մոտ 40 միլ. դեսիատին:

Բացի դրանից հողը շատ անհավասար եր բաժանված:

Բանից դուրս եր գալիս, վոր 30 հազար կալվածատերերը նույնքան հող ունէյին, վորքան 10 ու կես միլիոն գյուղացիները, յեւ այդքան ել ունէյին մի միլ. կուլակները: Ամենալավ ու ամե-

նահարմար հողերը հենց կալվածատերերին ու կուլակներին էյին պատկանում: Այս սակավահողությունը, գյուղատնտեսական գիտության բացակայությունը, գործիքներ չլինելը, հողն ինչպես հարկն է մշակել չգիտնալը, լավ կուլտուրաներ չմշակելն ամեն կողմից արգելք էյին լինում գյուղական տնտեսության զարգացմանը: Ու թեև գյուղացիները շարունակ Միքիլ էյին գալթում — ազատ հող ունենալու, — այնուամենայնիւ գյուղացիների տարեկան աճումն այնքան մեծ եր, վոր 1916 թվին գյուղացիների յերկու յերրորդը տանջվում եր սակավահողությունից:

Ցարի պատերազմը.

Ցարի և քաղաքացիական կռիվները մեծ վնաս հասցրին գյուղական տնտեսությանը: Ցարի կռվի առաջին յերեք տարին 17 միլ. մարդ զորահավաքի յենթարկվեց: Դրանց մեծ մասը գյուղացիներ էյին: Զորահավաքը ուժ ավելի վնասեց: Գյուղական թույլ տնտեսություններին: Տնտեսությունները մնում էյին առանց աշխատավորի:

Գյուղական տնտեսության վրա մարդկանց զորահավաքից ավելի ձիերի ու առհասարակ լծկանների զորահավաքն ազդեց: Իմպերիալիստական պատերազմը գյուղական տնտեսության համար աշխատող արդյունաբերությունն ել վոչնչացրեց: Գյուղատնտեսական մեքենաներ չլինելը համարյա դադարեցրին: Մետաղները, — յերկաթը, պողպատը, կապարը, պղինձը — հարկավոր էյին ուումբեր, թնդանոթներ, հրացաններ չլինելու:

Քաղաքացիական պատերազմը.

Մեր տնտեսությանը մեծ քայքայում պատճառեց և քաղաքացիական պատերազմը: Հաճախ գյուղացին չեր կարողանում ամենևին դաշտային աշխատանքով զբաղվել, վորովհետև նրա տրտը պատերազմի դաշտ եր և ձեռքից ձեռք եր անցնում: Ցանքադաշտի տարածությունը, վոր իմպերիալիստական կռվի ժամանակ կրճատվել եր, քաղաքացիական կռվի ժամանակ ավելի ևս վորքացավ: Քաղաքացիական կռվի ժամանակ խորհրդային պետությունն, ամեն կողմից ողակված թշնամիներով, իր տրամադրության տակ պաշարներ չունենալով, ստիպված եր պարենամանատրման միջոցին դիմել, այսինքն գյուղացու պաշարից

ավելի ունեցածը բոլորը վերցնել: Պարենմասնատրուժը չափազանց ծանր եր գյուղացու համար: Գյուղական շատ տնտեսություններ եղ պատճառով սոսկալի կրճատվեցին:

Արդյունաբերության թուլության և անկման պատճառով քաղաքը գյուղին համարյա չէր կարողանում ապրանք տալ: Գյուղն սկսեց իրեն հարկավոր ամեն բան ինքը պատրաստել — տնական յեղանակով:

Փ Ո Ւ Լ Գ Ո Ւ Լ Ե Ը . Այդ բոլորի հետևանքը գյուղական տնտեսության ահռելի փլուզումն էր: Բանվոր անասունների քանակն էլ կրճատվեց (ձիերի, յեղների): 1922 թվին մեկուկես անգամ ավելի քիչ էր, քան 1916 թվին:

Այդպես, և նույնիսկ դրանից էլ ավելի կրճատվեցին նաև անասունների մյուս տեսակները. այնտեղ, ուր 1910 թվին 100 գլուխ ապրանք կար, 1922 թվին մնացել էր 60 ձի, 63 մեծ յեղջերավոր անասուն, 39 այծ ու վոշխար, 50 խոզ:

Բանը միայն քանակը չէ, այլ և վորակը: Այս տարիներում անասունների վորակն էլ վատացավ: Որինակ՝ Որլովի լափ տեսակի ձիերի 14 թվին յեղածի մի տասնհինգերորդ մասն էր մնացել: Փափկամազ մերինոս վոշխարների $1/25$ մասն էր մնացել:

Շատ տեղերում անասունների այսպես քչանալը գյուղական տնտեսութունը խիստ կրճատեց: Գյուղացիները միջոց չունեցին աշխատելու: Ինչքան անասունները փչանում էին, այնքան քիչ էին պարարտացնում հողերը: Ինչքան քիչ պարարտացում, այնքան վատ բերք, և այսպես շարունակ: Գյուղատնտեսական գործիքներն էլ այս տարիներում չէին նորոգվել: Ութ տարում (1916—1924 թ.) գյուղատնտեսական մեքենաներ ավելի քիչ են շինվել, քան մի տարում պատերազմից առաջ: 1919 թվին բանն այնտեղ հասավ, վոր հարյուր մեքենայի ու գործիքի տեղ մեկը կամ յերկուսն էր շինվում: Բայց մինչ պատերազմը միայն Ռուսաստանում շինված մեքենաներ չէին գործածում: Այդ գործիքների մի մեծ մասն արտասահմանիցն էին բերում:

Պատերազմի ժամանակ 1914—1917 թվերին արտասահ-

մանից համարյա վոշ մի գյուղատնտեսական գործիք չստացանք: 1917—1921 թվերին վոշինչ չէր կարող ստացվել, վորովհետև թշնամիները շրջապատել էին մեզ ամեն կողմից և վոշ մի ապրանք ներմուծել չէին թողնում: Գյուղատնտեսական գործիքների արտադրության վերացումը և արտասահմանից չստացվելն այն հետևանքն ունեցավ, վոր յեղածը սաստիկ մաշվեց և մասամբ գործածությունից դուրս յեկավ: 1922 թվին գյուղատնտեսական բոլոր գործիքների արժեքը գնահատվում էր ընդամենը 150 միլ. ռ., իսկ նրա համար, վորպեսզի այդ գործիքներն այն դրության հասնեն, ինչպես էին պատերազմից առաջ, հարկավոր էր առնվազն 250 միլ. ռ.: Ճանքադաշտն զգալի կերպով կրճատվեց: 1913 թվին ցանած 86 միլ. դեսիատինից 1921 թվին հասավ 57 միլիոնի, իսկ 1922 թվին՝ 51 միլիոնի:

Այսպիսով 1913 թվի 100 դես. ցանքից մնաց միայն 60 միլիոն:

Ընդամին պետք է նկատել, վոր ամենից ավելի տուժեցին ժողովրդական տնտեսության ամենաարժեքավոր կուլտուրաները, վոր արտադրվում էին գլխավորապես վաճառքի, շուկայի համար և մեծ մասամբ արտասահմանի: Որինակ՝ ցորենի ցանքի տարածությունը 1922 թվին 1913 թվի հետ համեմատած ընկավ մինչ 28% -ով: Ել ավելի խիստ տուժեցին վուշի, բամբակի, կանեփի, շաքարի, ճակնդեղի, ծխախոտի, կարոֆիլի ցանքերը, այսինքն ժողովրդական տնտեսության ավելի արժեքավոր ճյուղերը և գյուղացու համար ավելի արդյունավետ կուլտուրաները: Առանց այս կուլտուրաների անհնար է մեր սեփական արդյունաբերության զարգացումը — ինչպես մանվածալին, շաքարի և այլն. այլ և զգալի չափով կրճատվում է արտասահման արտահանելը և գյուղական տնտեսության մթերքների փոխարեն մեզ հարկավոր մեքենաներ ձեռք բերելը:

Սրան պետք է ավելացնել և այն, վոր հողն ավելի վատ էր մշակվում: Շատ գյուղացիներ ինչպես հարկն է չէին ել կարողանում մշակել հողը: Անասունները քչացան, աղբը քչացավ: Շատ բան ճակատ տարվեցավ, շատ տեղ քաղաքացիա-

կան կռիվը տնտեսութիւնը վտանատակ տվեց: Պարենմասնա-
տրոււմը և բոլոր ավելցուկները բռնագրավուածը շատերին յետ
եր պահում մշակել հողն ինչպես պետք է, լավ բերք ստանալ:
Շատերը մտածում էին. գործիքներ ձեռք բերելու և տնտե-
սութիւնը լայնացնելու ժամանակ չէ. — միայն թե մի կերպ
ապրենք, իսկ պետութեան հետ՝ գործ չունենալ:

1918—19 թվերին դաշտերը համարյա չէին աղբուծ: Ինչ
վերաբերում է արհեստական պարարտացմանը, ապա պատե-
րագից առաջ ել շատ քիչ էին ոգտվում դրանից: Գարնանա-
ցանի համար համարյա ել աշնանից չէին վարում: 1918—21
թվերին սերմը շատ աղբուծվեց. ել չէին ջուղում: Այս բոլորի
հետևանքով բերքատուութիւնը խիստ ընկավ: 1921 թվին մի-
ջին թվով դեփատիւնից 33 փութ հաճար հավաքեցին: Հացի
ընդհանուր բերքը կրճատվեց: Այժմյան Խ. Միութեան յերկրա-
մասում մինչև պատերազմը միջին բերքը լինում էր $4\frac{1}{2}$ մի-
լիարդ փութ, իսկ 1921 թվին ստացվեց ընդամենը մեկ միլի-
արդ ութ հարյուր միլիոն փութ: Բացի դրանից պետք է նկատել,
վոր պատերազմից ու հեղափոխութիւնից հետո (մինչև Ն.Տ.Ք.,
մինչև 1921 թ.) վորոշ չափով կրճատվեցին և արդյունաբերա-
կան բանջարաբուծութիւնը, այգեգործութիւնը, սերմաբու-
ծութիւնը, կաթնատնտեսական գործը և գյուղական տնտե-
սութեան այլ արդյունավետ ճյուղերը:

Տնտեսութեան կողմից, նոր տնտեսական
վերակազմակերպումը քաղաքականութիւնը մտցնելուց հետո, տնտե-
սութիւնն սկսեց վերականգնել: Նայեցեք աղ-
յուսակին և կտեսնեք, թե ինչպես վերջին տարիներում վերա-
կանգնվում է ցանքի տարածութիւնը, աճում է բանվոր ու
կաթնատու անասունների քանակը:

	1916 թվին կար	1922 թ. միացել էր	1924 թ. դարձավ
Զի	30 միլ.	20 միլ.	21 միլ.
Կով	50 »	35 »	47 $\frac{1}{2}$ »
Խոզ	19 $\frac{1}{2}$ »	9 »	17 »
Ցանքս	86 $\frac{1}{2}$ միլ. դեա.	57 միլ. դեա.	75 միլ. դեա.

Այս տարի մենք կհասնենք նախապատերազմյան չափին:
Բայց դա քիչ է: Զե վոր նախապատերազմյան մակարդակն
եկ շատ ցածր էր: Վորպեսզի բարելավենք մեր կյանքը, ավելի
բաղադրակիր լինենք, պետք է հարստանանք,
պետք է մեր ժողովրդական տնտեսութեան արդյունաբերու-
թիւնը բարձրացնենք և առաջին հերթին գյուղական տնտե-
սութիւնը: Գյուղական տնտեսութեան զբաղմունքից է կախ-
ված վոր միայն 100 միլիոն գյուղացիութեան զբաղմունքը,
այլ և մեր ամբողջ Միութեան: Գյուղացին այժմ արդյոք
հնարավորութիւն ունի իր տնտեսութիւնը բարձրացնելու:

Այո, գյուղացին այդպիսի հնարավորութիւններ շատ ավելի
ունի, քան ցարի ժամանակ, կալվածատիրական, կապիտալիս-
տական կարգերում:

1917 թվի Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը
Մեր գյուղական տնտեսութեան շնչեց կալվածատերերին: Դարերով գյուղա-
պայմանները. ցիններին տիրապետող ազնվականութիւնն
անհետացավ: Բացի խորհրդ. տնտեսութիւններին պատկանող
միջանի տոկոսից, ամբողջ հողը գյուղացիների տրամադրու-
թեան տակ է: Գյուղացիք հեղափոխութիւնից ստացան 40 միլ.
դեա. հող՝ 5 միլիարդ ռուբլի արժողութեամբ, ազատվեցին $1\frac{1}{2}$
միլիարդ հողային պարտքից, ազատվեցին տարեկան 500 - 650
միլ. ռուբլի հողի բահրա կամ զին տալուց:

Խորհրդային իշխանութիւնը թեև աղքատ է, բայց ամեն
մի հնարավորութիւն գործ է դնում իր տնտեսութիւնը բար-
ձրացնելու ձգտման գործում աշակցելու գյուղացիներին: Մեծ
նշանակութիւն ունեցավ սերմացու բաժանելը: Շնորհիվ այդ
փոխառութեան 1924 թվին վնասված նահանգներից շատերում
կարողացան վոր միայն վտուրի կանգնել, այլ և ընդլայնել իրենց
ցանքսերը:

Այն տնտեսութիւններին, վորոնք հողը մշակում են լա-
վացլ ած միջոցներով, կիւմբրի սերմ, բամբակ և այլ թանգար-
ժեք լուսական կուլտուրաներ են ցանում, կամ զանազան
չորացնելու ու վորոգելու աշխատանքներ են կատարում, այդ
տնտեսութիւններին արտոնութիւններ են տրվում հարկի
նկատմամբ:

Տարեցտարի ավելանում է գյուղատնտեսների թիվը, վորոնք բացատրում և ոգնում են գյուղացիներին իրենց խորհուրդներով, թե ինչ ճանապարհներով պետք է բերքատու թյունը բարձրացնել և իրենց տնտեսությունն արդյունավետ դարձնել: Վորպեսզի գյուղացիներին հնարավորություն տրվի յերկրագործական մեքենաներ ձեռք բերել, կազմակերպված է վարկով բաց թողնել մեքենաներ, արտասահմանից մեքենաներ են գնում, ռուսական գործարաններն սկսում են գյուղատնտեսական մեքենաներ և նույնիսկ տրակտորներ շինել:

Գյուղատնտեսական բանկ է հիմնված, վոր գյուղատնտեսական ընկերությունների միջոցով գյուղական տնտեսություններին վարկ է տալիս: Յերաշտին յենթակա տեղերում կազմակերպված են շրաբաշխական աշխատանքներ: Քաղաքացիական պատերազմից ամենից շատ վնասված նահանգներին հատուկ միջոցներ են տրվում՝ իրենց տնտեսությունը վերականգնելու:

Այս բոլորը մեզ հնարավորություն կտա հուսալու, վոր մեր տնտեսությունը կվերականգնենք: Բայց մենք վոչ թե այնպես պետք է վերականգնենք, ինչպես պատերազմից առաջ եր, յերբ շարունակ գյուղը տանջվում եր վատ բերքից, կուշտ չեր ուտում, և ժամանակ առ ժամանակ սովն եր խեղդում նրան. վոչ, մենք պետք է 2—3 անգամ ավելի բարձրացնենք, քան թե նախապատերազմյան տնտեսությունն եր: Ուր մի հասկ եր բուսում, պետք է միջոցներ գտնենք, վոր 2—3 հասկ բուսնի, ուր հասկի մեջ 10—15 հատիկ կար, 40—50 լինի:

Ի՞նչ միջոցով կարելի յե անել այդ:

Գյուղական հարստության առաջին փուլերը. Մենք մեր բերքի մի խոշոր սաւը կորցնում ենք վոչ միայն յերաշտի տարիներում, այլ և ամենահաջող տարիներում: Ի՞նչքան են ուտում մեր յերկրում մորեխը, դաշտային մկները,

և մեռային վորթը և հացի մյուս վնասատուները: Յեթե ջանք գործ դնենք նրանց դեմ պայքարելու, կարելի յե միջանի միլիոն փութ հաց փրկել: Մեր ցանքերի մոտ մի հինգերորդը վարակված է սևուկով, այնինչ յեթե սերմը ցանելուց առաջ ֆորմալինով լվանանք, այդ վնասատուն կվոչնչանա:

Տարեկան մոտ 600 միլ. ուրբի յենք կորցնում ենք միայն նրա համար, վոր վատ, չլուծած սերմ ենք ցանում: Թե զտիչ մեքենայով սերմը մաքրեն ինչ կտա, յերևում է Մինսկ նահանգի այս որինակից: Գյուղացիները փորձ արին—գյուղացու մի կտոր հողի վրա ցանցին սովորական չլուծած սերմ. բերք ստացվեց մի դեսիատինից 34 փութ, իսկ չլուծած սերմ ցանած հողի մի դեսիատինից բերք ստացվեւ 126 փութ, այսինքն չորս անգամ ավելի: Կնշանակի, վոր միայն սերմազտիչն ոգնում է մի հասկի տեղ յերբեր, չորսը բուսցնելու: Յեթե նույնիսկ վոչ թե սերմազտիչ մեքենայով, այլ հասարակ սերմ մաքրող գործիքով անցկացվի բոլոր սերմը, ապա մեր յերկրում գոնե 300—500 միլ. փ. հաց ավելի կստացվի.—բացի դրանից դեսիատինին 2 փ. ել պակաս կցանվի, վոր կանի ամենաքիչը 150 միլ. փութ: Իր դաշտն անմաքուր սերմ ցանողը վոչ միայն իր տնտեսությանն է վնասում, այլ և հարևանների, վորովհետեւ անմաքուր դաշտը տեղ է տալիս բույսերի ամեն տեսակ հիվանդությունների և վնասատուների:

Յեթե լայնամարդ ցանող մեքենայով ցանեն, ապա դեսիատինին 10—12 փ. սերմի փոխարեն կգնա ընդամենը 6—7 փ., ու բերքն ել համարյա մեկուկես անգամ ավելի կլինի: Ճիշտ է, դրա համար պետք է լավ մշակած, փխրուն ու հարթ հող:

Մեզնում գյուղացին մեծ մասամբ ցել է վաղ ցել. անում հունիսին, յերբեմն ել հուլիսին: Այնինչ մայիսի վաղ ցելը բերքը բարձրացնում է, նայած տեղին, 2, 3 անգամ: Տասնյակ հազարավոր գյուղական տնտեսություններ, վոր փորձել են այս բանը, նույն արդյունքն են ստացել:

Աշնանացանի բերքը հավաքելուց հետո, յեթե մի թեթե, վերջուկուկիսանոց խորությամբ վարեն տեղը, իսկ հետո սառչելու համար ավելի խորը վարեն, ապա գարնանացանի բերքն ամենաքիչը մեկուկես անգամ կբարձրանա, քան թե գարնան վաղին: Նույնիսկ աշնանացանի հնձելուց անմիջապես հետո թեթե վաղը բերքը դեսիատինին 10—15 փ. ավելացնում է: Սա դեռ վոչ սևահողային նահանգներում: Սևահողային նահանգներում գարնանացանի համար նախափարն անհրաժեշտ է:

Ս. յս բոլորը
ծախս պահան-
ջ ունի ե.

Այս բոլորը գործադրել՝ նշանակում է Միու-
թյան հացի բերքը գոնե 2 անգամ ավելացնել—
յեթե նախապատերազմյան չափով վարենք: Դա
մեր պետությունն ու գյուղական տնտեսությունը չտեսնված
բարձրության կհասցնեն: Յեւ այդ բոլորը կարելի չէ անել հա-
մարյա առանց վորհե ծախքի. վոչ կատարելագործված մեքե-
նաներ են հարկավոր, վոչ արհեստական պարարտացում:

Իսկ յեթե դրան ավելացնենք և պարարտացումը, ապա
կստացվի այն, վոր միևնույն հողից, վոր պարարտացրած չէ,
կստացվի 28 փ. հատիկ և 59 փ. հարդ, իսկ նրա կողքի պա-
րարտացրած հողից կստացվի 164 փ. հատիկ և 287 փ. հարդ,
ուրիշ խոսքով՝ 5 անգամ ավելի:

Քաղաքացայան
ցանքս.

Իսկ յեթե լավ մշակելու հետ միասին մրտ-
ցնենք բազմադաշտյան սխտեմը և խոտացա-
նությունը և վորոշ դաշտեր կարտոֆիլ, տուրնեփս, ճակնդեղ,
յեզիպտացորեն և նման բաներ ցանենք, ապա քիչ պարար-
տացումով ել բերքը կբարձրանա գոնե 2¹/₂—3 անգամ:

Ս. Գասուհեների
խնամք.

Յեթե անասուններին լավ խնամենք, քաշով
կերակրենք, ձմեռը տաք գոմում պահենք, ապա
այդ ծախքերը յետ կդարձնեն ու մի բան ել ավելի:

Յեթե գոնե մի քիչ ուշադրություն դարձնենք հավի վրա,
ձմեռը տաք շենքում պահենք, լավ կերակրենք (դա ենքան ել
մեծ ծախք չի պահանջում), ընտրենք ամենալավ ձուածան
հավեր, ապա միայն հավաքուծությունը կարող ե մեր գյու-
ղացիությունը 500 միլ. ո. ոգուտ տալ: Նույնն ե նաև գյու-
ղական տնտեսության մյուս արդյունավետ ճյուղերի նկատ-
մամբ, ինչպես բանջարանոցը, ալգին, մարգագետինը և այլն,
մեր չիրկրում՝ բամբակաբուծությունը, այգեգործությունը,
շերամապահությունը:

Կոոպերացիա.

Առանձին գյուղական տնտեսություններին
ոգնություն պետք ե հասնի կոոպերացիան: Ինչ
վոր մեկի ուժից վեր կլինի, դա հնարավոր կլինի անել, յեթե
միջանի տնտեսություններ միանան:

Կոոպերատիվ միություններն ու ընկերությունները պետք

և ոգնեն գյուղացիներին գյուղատնտեսական մեքենաներ ձեռք
բերել, միացյալ ուժերով տրակտոր գնել, ցանքի համար լավ
տեսակի սերմ ձեռք բերել, ցեղական անասուններ ձարել, ան-
հարմար համարված հողերը մշակել, մարգագետինները լավացնել:

Ե՞նչ կհա մեզ
գյուղական
տնտեսության
բարձրացումը.

Ամեն մի, ըստ յերևութին թեկուզ հասա-
րակ բարելավումը, վոր կմտցնենք գյուղական
տնտեսության մեջ, իսթան կհանդիսանա հե-
տագա զարգացման: Գյուղացին հենց վոր մի
փոքր միջոցներ ունենա, նա կարող ե իր տնտեսության վրա
ծախսել, մեքենաներ կգնի, ջրաշինարարական աշխատանքներ
կսկսի: Իսկ դա կազդի տնտեսության աճման վրա: Ինչքան
մեծ արդյունք տա գյուղական տնտեսությունը, այնքան կհա-
րստանա աղքատակությունը, այնքան կբարելավվի գյուղացու
կյանքը, լավ կաշխատեն զավոդներն ու գործարանները, կա-
վելանան բանվորա-գյուղացիական պետության միջոցները:
Ժողովրդական լուսավորության վրա ավելի շատ փող կարելի
կլինի ծախսել: Իսկ դա մեր բարոյության ապագա ճանապարհը
կբանա, կբարվոքի մեր կյանքը: Այն ժամանակ մենք շատ յետ
կթողնենք այն պետություններին, ուր այժմ գյուղական տըն-
տեսությունը շատ ավելի բարձր ե, քան մեզ մոտ:

Մի բան ել չպետք ե մոռանալ, վոր ուրիշ յերկրներին
գյուղական տնտեսության ծաղկումը դեռ չի նշանակում, վոր
աշխատող մասսան այնտեղ բարոր վիճակում ե: Արդյունքի
մեծ մասն անցնում ե խոշոր կապիտալիստների, վաշխառու-
ների, վաճառականների ձեռքը, իսկ հիմնական մասսան (վոչ
միայն վարձու բանվորների, այլ նույնիսկ ինքնուրույն տնտե-
սություն ունեցողների) մշտապես կախման մեջ են նրանցից:
Իսկ մեզ մոտ տնտեսության աճման հետ կբարվոքվի և
աշխատող մասսայի վիճակը:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

Վորպեսզի ստուգենք, թե հասկացել և հիշում եք այս
զրույցի գլխավոր մտքերը, մտածեցեք և պատասխանե-
ցեք հետևյալ հարցերին (հարց ու պատասխանը գրեցեք
տետրերում):—

1. Թվեցեք այն պատճառները, վոր արգելում են գյուղական տնտեսութեան զարգացմանը և ցած մակարդակի վրա յեն պահում, վորի վրա գտնվում ե այժմս:
2. Ինչո՞ւ հեղափոխութեան առաջին տարիներում գյուղական տնտեսութեանը շարունակում եր քայքայվել:
3. Ինչո՞ւ գյուղական ամբողջ մասնան այժմ ավելի հեշտութեամբ կարող ե ամբանալ և զարգացնել իր տնտեսութեանը, քան կալվածատերերի ու կապիտալիստների ժամանակ:
4. Գյուղացին իր տնտեսութեանը բարձրացնելու համար ի՞նչ պետք ե և կարող ե անել:
5. Գյուղական տնտեսութեան բարձրացումն ի՞նչ նշանակութեան ունի գյուղացիութեան և ամբողջ յերկրի համար:

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այն տեղեկութեաններն ու յեզրակացութեանները, վոր ստացաք այս զրույցից, աշխատեցեք կիրառել ձեր գործնական աշխատանքի միջոցին: Դիտեցեք, թե ինչ դրութեան մեջ ե գտնվում գյուղական տնտեսութեանը ձեր գյուղում (շրջանում)։ Ինչպես պետք ե անել, վոր գյուղացիական մասսան փորձ անի հասնել առաջնակարգ տնտեսութեաններին: Գյուղատնտեսական խմբակի աշխատանքը ինչպես տանել, վոր նա ոգնի գյուղացիութեանը—բարձրացնելու գյուղական տնտեսութեանը:

ՋՐՈՒՅՑ ՅԵՐԿՐՈՐԴ

ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱԼՎԱԾԱՏԻՐԱԿԱՆ-ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐՈՒՄ

Խնդր՞ մասին ե Այս զրույցի ժամանակ կժանոթանանք, թե գրույցը. ինչպես կալվածատերերը, կապիտալիստներն ու ցարի իշխանութեանը ստրկացնում, ճորտացնում եին գյուղը մինչև 1917 թ.: Կիմանանք, թե ցարի, կապիտալիստների ու կալվածատերերի ժամանակ ամբողջ գյուղացիութեանն ինչու անելանելի դրութեան մեջ եր, կտեսնենք, թե գյուղացիութեանն ինչպես եր փորձում պայքարել իրեն ճնշող այդ կարգերի դեմ, և թե ինչպես այդ հուզումներն ու խռովութեանները կոտորածներով եին վերջանում:

Գյուղի գաղա- Գյուղացիութեանն ինչո՞ւ պետք ե իմանա, վոր ստրկութեանը թե ինչպես և ինչ պայմաններում եր ապրում և կալվածատերերին մինչև և ինչ անցյալում: Վորովհետև այդ անցյալից մի անգամ քան ժամը ժառանգութեան ե մնացել մեզ, վորը քանի որ իր կար պետք ե խանգարի մեզ նոր հասարակարգ կառուցել, բարձրացնել գյուղի տնտեսական ու կուլտուրական մակարդակը:

Մենք պետք ե պայքարենք այն ամենի դեմ, վոր ազնվագրութեանը հին, նախահեղափոխական կարգերի մեջ մտցրել ե.— ծառայամտութեան, հարբեցողութեան, կաշառակերութեան, յետամնացութեան, գոհակութեան, անգրագիտութեան, տնտեսութեան յետամնաց ձևեր:

Իսկ զրա համար լավ պետք ե դիտենալ, թե մեր տգիտութեանն ու աղքատութեանը վորտեղից են ծագել:

Մանավանդ գյուղացի և բանվոր յերիտասարդութեանը պետք ե իմանա գյուղացիութեան մոտիկ անցյալը, պետք ե

իմանա, թե գյուղացու կյանքում ինչ կնշանակի կալվածատիրոջ իշխանութունն: Ախար նորահաս յերիտասարդութունն իր վզին չի գդացել կալվածատիրոջ լուծը, միայն իր ձեռքը պապից կլսի ճորտատիրական իրավունքի մասին, ստրկության սարսափների մասին:

Ճորտատիրական իրավունքը, այսինքն այնպիսի կարգ, յերբ գյուղացին ազատ մարդ չէր, այլ ստրուկ, պատկանում էր իր տիրոջը՝ ազնվական կալվածատերերին — այդ կարգերը Ռուսաստանում հաստատվել են սրանից մի քանի հարյուր տարի առաջ: Գյուղացիներին տերերն էին բոյարները, ազնվականները, իշխաններն ու վանքերը: Վանքն էլ մի տեսակ կալվածատեր էր, վորի գյուղացիներն աշխատում էին ավելի վատ դրության մեջ, քան բոյարներինն ու իշխաններին:

Անդրկովկասում, հատկապես Վրաստանում ևս կար ճորտատիրական իրավունքը, իսկ Հայաստանում թեև ճիշտ ու վորոշ տվյալներ չկան, բայց մեր պատմագիրներին մեջ յեղած հատուկորո տեղեկութուններից կարելի յե յեզրակացնել, վոր ճորտություն յեղել է նաև Հայաստանում հին դարերից սկսած:

Որենքները հրատարակվեցին, վորոնք արգելում էին գյուղացիներին լինելնական թողնել իրենց կալվածատերերին:

Յեթե գյուղացին ինքնակամ գնում էր, նրան փախած էին հայտարարում, նրան փնտռում, պատժում էին և վերագարձում իր տիրոջը: Հետագայում ճորտերի թիվը շատ շատ ավելացավ: Թագավորներն ու թագուհիները գյուղացիներին նվերում էին իրենց սիրելիներին, յերբեմն վորեւ ստորության համար: Յեկատերինա II թագուհին իր անթիվ սիրելիներին հազարներով գյուղացիներ էր բախում: Հետագայում ցարերն ավելի ևս ստրկացնելու որենքներ հրատարակեցին: Գյուղացիներին արգելեցին սեփականութուն ունենալ, կալվածատերերն իրավունք ունեին, գյուղացիներին զինվոր տալ, իրենց գեմ մեղանչելու դեպքում Սիբիր աքսորել: Գյուղացու ընտանիքը, ունեցվածքը և նույնիսկ կյանքը կալվածա-

տիրոջ կատարյալ իշխանության տակ էր: Որենք հրատարակվեց, վոր արգելում էր գյուղացիներին գանգատվել դատարանին կալվածատիրոջ դեմ: Շատ կալվածատերեր հռչակված էին իրենց գաղանություններով: Այսպես, որինակ, կալվածատիրուհի Սալտիչիխան: Նա Մոսկվայի մոտ մի կալվածք և մի գյուղ ուներ, վորը մինչև հեղափոխությունը կոչվում էր «Տառապանք»: Յեվ իրոք ժողովուրդն այստեղ տառապում էր. իր կալվածքում 139 ճորտերի տանջում էր Սալտիչիխան մահու չափ. հոշտում էր նրանց ամենագաղանային ճանապարհներով, և վոչ մի դատ, վոչ մի իրավունք չկար նրա համար: Իր կալվածատիրական իրավունքով, կաշառակերությամբ բոլորը ծածկում էր: Մյուսներն էլ շատ չէին քաշվում: Կալվածատերն իրեն տեր էր համարում վոչ միայն իր կալվածքի, այլ և գյուղացու վորորմեկ տնտեսության, նույնիսկ նրա ընտանիքի: Հավաքում էր գեղեցիկ աղջիկներին, խլում էր գյուղացիների կանանց: Յերիտասարդ տղաներին ամուսնացնում էին, ծիծաղի համար, պառավների հետ, և ընդհակառակը՝ պառավներին յերիտասարդ աղջիկների հետ: Գեղեցկուհուն ամուսնացնում էին շեղաչքի, սապատավորի հետ, իրենց գյուղացիներին վաճառում էին, հարբած ժամանակը թղթախաղում տանուլ էին տալիս, փոխում էին կենդանիների հետ: Դեպքեր են յեղել, վոր կալվածատերը մոր նորածին յերեխան վերցրել է և ստիպել է նրան իր ծծով կերակրել շան լակոտներին. ընտանիքի անդամներին ջոկում էին միմյանցից, հասարակ բանի համար զինվոր էին ուղարկում: Ճիպտան ու մտրակը պահվում էր ամեն մի կալվածքում և անխնա շրմփում էին գյուղացու մեջքին: Ամեն մի կալվածքում բանտ կար: Մինչև այժմ էլ հին կալվածքներում պահպանվել են այդպիսի շենքեր ներքնահարկերում, ուր գյուղացիներին շղթաներով կապում էին պատից: Գյուղացիներին յերբեմն ծեծում էին պարզապես տխմար կալվածատիրոջ քմահաճույքի համար:

Այդ բոլորի հետ միասին սոսկալի կերպով բահրա. պով քամում էին գյուղացու քրտինքը կոռով — այսպես էր կոչվում կալվածատիրոջ համար աշխատելը սովոր-

բաբար շաբաթը յերեք ուր, իսկ յերեքմե և ավելի: Կոռի ժա-
մանակ գյուղացիներն աշխատում էին բոլորը միասին կալվա-
ծատիրոջ գործակատարի հսկողութեան տակ: Տված աշխատան-
քը լրիվ չկատարելու համար անխնա ծեծում էին: Յերեքմե
կալվածատերերին ձեռնառու չէր լինում կողը քահրայով փոխա-
րինել: Այսինքն գյուղացին կարող էր աշխատել ուր ուզում էր,
բայց կալվածատիրոջը վորոշ քանակութեամբ մթերք կամ փող
պետք է վճարեր: Գյուղացու համար մեծ մասամբ քահրան
ավելի գրավիչ էր, քան կողը, բայց ավելի մեծ դժվարութեամբ
էր ձեռք բերվում: Վոչ կողը, վոչ քահրան գյուղացուն չէին
ազատում պետական հարկը վճարելուց: Գյուղացին պետք է
վոչ միայն իր աշխատանքը, այլ և իր կյանքը պար. ճորտատի-
րութեան կարգերում նա 25 տարի զինվորական ծառայութեան
էր լինում:

Գյուղացիական հուղումներ. Գյուղացիութեան ծանր, իրավագուրկ դրու-
թյունը գյուղացիական հուղումներ էր առաջ
բերում, խռովութեանն էր լինում, վորոնք
մեկը մյուսի յետեից բռնկում էին, յերբ կալվածատերերի
ճնշումներն ու ծաղրը միանգամայն անտանելի էին դառնում:

1670 թվին ամբողջ Մերձվոլգյան շրջանում տարածվեց
գյուղացիական սոսկալի ապստամբութիւնը առաջին Ստեփան
Ռազինի ղեկավարութեամբ: Ստ. Ռազինն արագ կերպով յոթ-
հազարանոց մի բանակ հավաքեց, վերցրեց Յարիցին քա-
ղաքը և ապա Մերձվոլգյան ամբողջ շրջանը գրութիւններ
ուղարկեց, թե՛ ազնվականներին ջարդեցեք, զորականներին,
բոյարներին ու կալվածատերերին կոտորեցեք և տիրացեք
«ազատ, կազակի նման»: Գյուղացիք ամեն կողմից հավաքվում
էին Ռազինի շուրջը, նրան իրենց փրկիչն էին համարում:
Ռազինը ջարդեց ցարի զորքը, վերցրեց Աստրախան, Սարա-
տով և Սամարա քաղաքները: Կալվածատիրական ազարակ-
ները հրդեհվում էին, ցարի զինվորականներին ու մյուս ծա-
ռայողներին ջարդում էին: Ու թեև ապստամբութեանն ահա-
գին ժողովուրդ էր գրավել, վերջիվերջո ամբողջ ապստամբու-
թիւնը ճնշվեց, վորովհետև ներքին միութիւն, կապ չկար-

Հետո զաման վրեժխնդրութեան ժամանակ 100 հազարից ավելի
գյուղացիներ կոտորվեցին, իսկ ինքը առաջին Ստեփան Ռա-
զինը զխնայեց Մոսկվայում այժմյան Կարմիր հրապարակում:

1773 թվին Յեկատերինա II թագուհու ժամանակ նոր
ապստամբութիւն բռնկեց: Այս անգամ Դոնի կազակ Յեմե-
լիան Պուգաչովը, իսկապես իր նպատակին հասնելու համար,
իրեն հայտարարեց Պետրոս III կայսր, վորն իբր թե ազատ-
վել էր այն մարդասպանների ձեռքից, վոր ուղարկել էր նրա
կին Յեկատերինան (հայտնի չէ, վոր Պետրոս III-ին սպանե-
ցին նրա ուղարկած մարդիկ): Պուգաչովը մի հրովարտակ հա-
նեց, ուր «բոլոր իր հավատարիմ հպատակներին ազատութիւն
էր շնորհում, առանց զխահարկ և այլ զանազան տուրքեր տա-
լու պետութեանը և առանց զինվորներ տալու... Բացի զբանից
ազնվականները Ռուսաստանում կող ու բեգլարով ու ամեն
տեսակ աշխատանքներով ել չեն նեղի գյուղացիներին, վորով-
հետև ամենքին ազատութիւն է տրվում»: Բոլոր գյուղացիներ-
ին Պուգաչովը «մշտական կազակութիւն» շնորհեց: Գյու-
ղացիք խմբերով նրա շուրջն էին հավաքվում: Ժողովուրդը
վրեժ էր առնում իր կրած վիրավորանքների համար: Նորից
հրդեհվեցին կալվածատիրական ազարակները: Ծորտատիրական
Ռուսաստանի համարյա մի յերրորդը միացավ ապստամբու-
թեանը: Պուգաչովը հասավ Կազան քաղաքին, վերցրեց այդ
քաղաքը: Նրա դեմ ուղարկվեց պեներալ Սուվորովը: Կազանի
մոտ ցարի բանակը ջարդեց պուգաչովիներին: Հետո լել ինքը
Պուգաչովը բռնվեց, վանդակի մեջ դրած տարան Մոսկվա:
Սոսկալի տանջանքներից հետո նրան և իր ընկերներին մահա-
պատիժ տվին այժմյան Բոլոտնի հրապարակում:

Ենչո՞ւ վերացվեց Ծորտատիրութեան գոյութիւնը շատ յեր-
նոթասիրակ աճ կար լետ պահեց մեր ժողովրդական տնտե-
րավուճը. սութեան գարգացումը, Ուրիշ յերկրներում (Ա-
րևմտյան Յեվրոպայի) արդեն վաղուց սկսեցին զավոդներ ու
գործարաններ շինել, աճեց արդյունաբերութիւնը, առևտուրը,
նույնիսկ գյուղատնտեսութեան մեջ սկսեցին մեքենաներ գործ-
ածել, պարարտացնել հողը, սկսեցին մեծ քանակութեամբ

հում նյութ արտադրել, վոր պետք էյին դործարաններին (ճակընդեղ—շաքարի զավոդների համար, կտավատ—մանվածային գործարանների, բուրդ—բրդի արդյունաբերության): Իսկ մեր գյուղացու տնտեսությունն այնքան աղքատ եր, վոր վաճառքի համար փոչինչ չեր կարողանում արտադրել. կալվածատերն ել բավականանում եր նրանով, ինչ վոր պատրաստվում եր ճորտերի ձեռքով՝ իր տնտեսական կարիքները համար:

Սակայն ուրիշ յերկրների արդյունաբերության զարգացումը մեր յերկրին ել առաջ մղեց, վոր արհեստանոցներ շինեն, զինական, մանվածային և այլ գործարաններ կառուցեն:

Սկզբում պետական գործարաններ, պետական զավոդներ էյին շինվում, հետո արդեն՝ կապիտալիստական և կալվածատիրական: Բայց այդ գործարանները բանեցնելու համար ոգտովում էյին ճորտ գյուղացիների աշխատանքով, վորոնց կցում էյին գործարաններին:

Բայց վորքան զարգանում եր արդյունաբերությունը մեզ մոտ, այնքան ձեռնտու չեր հանդիսանում ճորտերին բռնությունով աշխատեցնելը: Ծիշտ ե, վարձու բանվորին պետք եր վճարել, բայց դրա փոխարեն նա լավ եր աշխատում, և նրա հետ գործ ունենալն ավելի հեշտ եր: Բացի դրանից ճորտատիրություն ժամանակ գյուղացիությունը մնում եր աղքատ և գործարանների ու զավոդների արտադրած ապրանքը գնելու ունակություն չեր ունենում: Դա հենց պետությունն ել ձեռնառու չեր, վորովհետև հնար չկար գյուղացիներից մեծ քանակություն հարկ վերցնել:

Ճորտատիրություն գոյությունը ձեռնառու չեր վոչ միայն գործարանատերերի, այլև կալվածատերերի համար: Կալվածատիրական մեծացած, աճած տնտեսությունն սկսեց հաց արտադրել վոչ միայն իրենց գործածությունն ու պետքերի համար, այլ զլրավորապես վաճառքի, արտասահման արտահանելու համար: Կալվածատերերի շահը վոչ այնքան ճորտի ձրի աշխատանքից ոգտվելն եր, վորքան տնտեսության ընդլայնումը, արդյունքի խոշորացումը: Դրան ավելի հեշտությունով կարելի յեր հասնել վարձու բանվորների միջոցով, քան ստիպմամբ աշ-

խատող ճորտերի: Ուստի կալվածատերերն ել էյին շահագրգռված ճորտատիրությունը վերացնելու գործում:

Դրան ավելացան և գյուղացիական ապստամբությունները: Ճարեցտարի աճում եր նրանց թիվը: 1830 թվին 46 գյուղացիական ապստամբություն տեղի ունեցավ: Հենց «ազատությունից» առաջ տարեկան 172 ապստամբություն եր լինում: Չնայելով սոսկալի մահապատիժներին ու սարսափներին, գյուղացիք այրում և ավերում էյին կալվածատիրական ագարակները, կոտորում էյին կալվածատերերին:

Այս բոլոր պատճառներն ստիպեցին ազնվականներին, կալվածատերերին ու ցարին, վոր ինքն առաջին ազնվականն ու կալվածատերն եր, վերացնելու ճորտատիրությունը:

Ճորտատիրություն գեմ գյուղացիական մեծ ապստամբություններ ու շարժումներ յե-

սել են հատկապես Վրաստանում, ուր անասելի կերպով ճնշում էյին ճորտ գյուղացիներին: Ամենից աչքի ընկնող ապստամբությունը Վրաստանում պետք ե համարել Մինգրելիայի ապստամբությունը 1857 թվին դարբին Միքիայի ղեկավարությամբ: Վրաստանի գյուղացիք ճորտատիրության հետևանքներից բոլորովին ազատվեցին միայն Վրաստանի խորհրդայնացումից հետո, վոր կատարվեց 1921 թ. փետրվարի 25 ին: Իսկ մինչ այդ անպակաս էյին այնտեղ գյուղացիական հուզումներ: 1905 թվին ամբողջ Գուրիան բռնկվեց ապստամբությամբ, վոր սկզբում հողատերերի դեմ եր, իսկ հետո կառավարության դեմ դարձավ, վորը և ճնշեց գեներալ Ալիխանով-Ավարսիլու պատժիչ զորախումբը հրով ու սրով: Անգամ մենշևիկյան իշխանություն ժամանակ (1918 մայիս—1921 թ. փետրվար) Վրաստանում տեղի ունեցան ամբողջ մի շարք գյուղացիական ապստամբություններ՝ Լեչխումի, Դուշետի և այլ գավառներում: Այս ապստամբություններն ուղղված էյին մենշևիկյան կառավարության դեմ, վորը չեր ուզում կալվածատեր ազնվականների հողային և այլ արտոնությունները վոչնչացնել: Գյուղացիական շարժման մի ակտ եր նաև հողալստցիների ապստամբությունը 1903 թվին:

Հայաստանում ևս, անշուշտ, յեղել են գյուղացիական ապստամբութիւններ, բայց նրանց մասին իշխանական տներն բարեկամ հոգևորական պատմագիրները (մեր պատմագիրները բացառապէս հոգևորականներ են յեղել) վռնէն չեն գրել: Միայն Ստ. Որբելյան պատմիչն է ասում, թե ինչպէս Յուզեր բերդավանի բնակիչները 3 անգամ ապստամբեցին իրենց տերերի՝ Տաթևի վանքի կրօնավորների դէմ, և թե ինչպէս այդ հոգևոր հայրերն աշխարհական իշխանների ոգնութեամբ 3 անգամ հող ու մօխիր դարձրին այդ ապստամբ բերդավանը:

Յարցնու կալվածատերերն ինչպիսի «ազատութիւն» օվեցին գյուղացիներին. Սակայն կալվածատերն աջակցեցին գյուղացիներին, վոր կարողանա զրա փոխարեն կապիտալ ստանալ իր տնտեսութիւնն ընդլայնելու, թեկուզ հողամասերը յետ քնելու ձևով: Նրան պետք էր նաև այն, վոր ազատված գյուղացիների մի զգալի մասը բոլորովին հող չստանա կամ աջակցի աղքատիկ հողաբաժին ստանա, վոր ստիպված լինի, իբրև միակ յեղք, կամ ծառա մտնել կալվածատիրոջ մոտ կամ հողը բահրայով վերցնել նրանից: Յեվ այդ ազատութիւնը տւրվեց այնպես, ինչպէս պահանջում էին կալվածատերերի շահերը: 1861 թվի փետրվարի 19-ին հրատարակվեց ցարի հրովարտակը, վոր իր «վորդմածութեամբ» ազատութիւն էր շնորհում» գյուղացիներին:

Հրովարտակը հենց այն տերերը գրեց, վոր մինչև այդ ապացուցում էր, թե ստրկութիւնն աստված է սահմանել: Ըստ հրատարակված կանոնադրութեան, գյուղացիական հողամասերի չափերը պետք է վորոշվեն տեղերում, կալվածատերերի և գյուղացիների համաձայնութեամբ:

Յեվ ով պետք է լուծեր վեճերը:

Հաշտարար միջնորդը, վոր ինքը հենց կալվածատերերից մեկն էր: Ու բանից դուրս յեկավ, վոր 22 միլ. դես. հող, այսինքն շնչին մի դեսիատին, գյուղացիների մինչ այդ ազատութիւնն ոգտված հողերից, կտրվեց: Ուրեմն, յեթե դրան ավելացնենք այն 22 միլ. դեսիատինը, վորից մինչ այդ ոգտվում

էին կալվածատերերը (վոր առաջուց էին խել գյուղացիներից) — կստացվի վոր այդ ռեֆորմի ժամանակ գյուղացիք, կալվածատերերի ոգտին, կորցրին 44 միլ. դեսիատին հող: Սևահողային շրջանում, ուր հողն արգավանդ է, կալվածատերերը գյուղացիներին վորդումելի կտորներ թողեցին — մեկից մինչ մի յերրորդ դես. շնչին, իսկ վատ հող յեղած տեղում կալվածատերերը համարյա բոլորը թողնում էին գյուղացիներին, բայց այդ վատ հողի փոխարեն յետգնման փող էին ստանում և այդ դեպքում լավ հող էին հաշվում:

Բացի դրանից 600,000 գյուղական տնտեսութիւններ ազատվեցին յետգնման փող վճարելուց, վորովհետև սահմանված հողամասերի ընդամենը մի քառորդն ստացան. 720,000 գյուղացիներ ազատվեցին, բայց իսկի հող չստացան: Կալվածատերերը միլիոնավոր բատրակներ ստացան միանգամից ու բազմամիլիոն սակավահող գյուղացիներ, վորոնք ապագայում նույն կալվածատիրոջը բահրա պիտի տային:

Կալվածատերը կտրում էր իր համար ամենալավ հողերը, նույնիսկ գյուղացիների ամենալավ հողամասից կտորներ էր կտրում, վորպեսզի այդպիսով ստիպի գյուղացիներին իր հողը բահրայով վերցնել:

Տեղագնաց վեճերում հողակտորները (կալվածատիրոջ ձեռքն յեղած) ստեղծելի չարիք էին. դրանք շղթաներ էին, վոր ողակում էին գյուղացու տնտեսութիւնը: Սևահողային պաշարի հենց սկզբից մեր կուսակցութիւնը, Վ. Ի. Լենինի առաջարկութեամբ, պահանջ էր դնում՝ յետ դարձնել գյուղացիներին 1861 թվի ազատութեան ժամանակ կտրած հողի կտորները: Բայց ավելի մեծ չարիք էր յետգնման վճարումը: Գյուղացիներին տված ամբողջ հողն այն ժամանակ արժէր 648 միլ. ռ., բայց յետգնման վճարումներ հաշվեցին 867 միլ. ռ.: Իրոք գյուղացիներից այնքան տոկոսներ էին առել, վոր 1903 թվին արդեն մեկուկես միլիարդ (1,457 միլ.) յետգնման վճար էին տվել, և կառավարութեան հաշվով գյուղացիք դեռ էին 400 միլ. պարտ էին: Յեթե 1905 թվի հեղափոխութիւնը չլինէր, ապա հավանականաբար գյուղացիներն էին մի միլիարդ

(Եթե վոչ ավելի) կվճարեին կալվածատերերին: Յետգնման վճարները կալվածատերերը միանգամից եյին ստանում պետական գանձարկղից: Նրանք կարող եյին ոգտագործել այդ կամ ուղղակի ծախսում, վատնում եյին. իսկ գյուղացիներն ամբողջ 49 տարի պետք է վճարեին այդ յետգնման վճարումներն ու հազար տեսակ տոկոսներ, վորովհետև ազնվականներին իրենց աղայական, անառակ կյանքի համար նորանոր գումարներ եյին պետք: Հողակտորները, յետգնման վճարները, սակավահողութունը—այս բոլորը գյուղացիներին սոսկալի սարկացման ու աղքատության մեջ եր պահում: Այս շղթաներով եր ողակված գյուղական տնտեսությունը:

Բացի դրանից յետգնման վճարումներն այնպես եյին բաշխած, վոր թույլ, աղքատ գյուղացիներն ավելի շատ եյին վճարում:

Դրա վրա ավելացրեք ամեն մի տղամարդու 12—15 ու ուղղակի հարկ, ավելացրեք համայնական, գյուղական տուրքերը, անուղղակի հարկերը (ծխախոտի, լուցկու, շաքարի վրա և այլն), հաշվեցեք, թե կառավարությունն ինչքան եր քամում ողու մենաշնորհի միջոցով,— ու միայն այն ժամանակ կհասկանաք, թե ցարն ու կալվածատերերն ինչպիսի «ազատություն» տվեցին գյուղացիներին:

Ուղղակի և անուղղակի հարկերը, յետգնման վճարումները, բահրան և այլ տուրքերը քայքայում եյին գյուղական տնտեսությունները:

Վրաստանում ճորտատիրությունից ազատվեցին 1872 թվին և այն ել այն ձևով, վոր մինչև 1921 թիվն ել հետքերը կային Վրաստանում:

Կալվածատերերի միայն մի փոքրիկ մասը մոտ մի վեցերորդ մասն ստացած յետգնման վճարները գործադրում եր իր տնտեսությունը բարելավելու համար, հաց և անասուններ եր արտադրում շուկա, գլխավորապես արտասահման:

Իսկ կալվածատերերի մեծ մասն ստացած փողերը վատնում եր խմելու, քեֆերի, թղթախաղի և ամեն տեսակ շոտայ-

լության համար ու շատ քիչ եր գործադրում տնտեսության զարգացման համար:

Նրանք սկսեցին իրենց կալվածներն ու հողերը կապալով կամ կիսու տալ՝ մշակելու: Բայց կալվածատերերին այդ ել քիչ եր, և կառավարությունը պետք է նրանց հսկայական փոխառություններ ու ոգնություններ տար, պետք եր նորանոր պաշտոններ հնարել ազնվական-կալվածատերերի համար, խոշոր չինովիներին մեծ ոսճիկ տալ, և ամեն տեսակ «անմեղ» արդյունքներ ունենալ թույլ տալ, ինչպես, որինակ, անապին կաշառքները: Ուրիշ խոսքով՝ կառավարությունը գյուղացիների հաշվին կերակրում եր կալվածատերերի այս ձրիակեր ամբոխը և 1861 թվականից հետո, մինչև 1917 թվի Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը:

Գյուղական տնտեսությունը շարունակեց Սեզ կապալը. քայքայվել: 1861 թվից սկսած ազգաբնակչությունը յերկուս և կես անգամ աճեց: Իսկ գյուղացիների հողը մի շնչին միայն մի քառորդով ավելացավ, այնպես վոր այժմ ամեն մի շնչին ավելի քիչ հող եր ընկնում, քան թե կալվածատերերից ազատվելու: Տնտեսությունը չբարելավվեց: Ուստի հասկանալի չե, վոր ամենաաղքատ գյուղացիությունը, վորը 1861 թվին վորորիսի հողամաս ստացավ, բոլորովին քայքայվեց և կամ ծառա դարձավ, կամ գնաց քաղաք գործարանում բանելու: Նրանցից շատերը գյուղի հեռ դեռ կապ եյին պահպանում, իրենց փոքրիկ հողերը տալիս եյին ավելի ունևոր գյուղացիներին, բայց հեռդհեռե կտրում եյին այդ կապը և զրկվում գյուղական տնտեսությունից: 1905 թվին արդեն 2 միլ. 200 հազար հողագործ գյուղացի կար. 1916 թվին գյուղացիների յերկուս յերրորդը սակավահող եյին: Նրանք չեյին կարող հողը թողնել: Գործարանային արդյունաբերական կյանքը մեր յերկրում այնքան զարգացած չեր, վոր բանվորների գլալի մասը կլանի իր մեջ: Բայց քաղցած մնալ չեր կարելի, պետք եր հարկեր ու տուրքեր վճարել, ուստի կամա-ակամա ղիմում եյին սև կապալին (կամ, ինչպես ռուսներն են ասում, քաղցած կապալին), ուրիշ տեղ եյին գնում աշխատանքի, գաղթում եյին,

ամեն տեսակ ձեռնարկատերերի ստրուկ եյին դառնում, ձմեռվա չեղար գիշերները մինչև լույս աշխատում եյին ամենավողորմելի աշխատավարձով: Հողի կապալագինը, գյուղացիների կաբլիքի պատճառով, շարունակ ավելի ու ավելի յեր բարձրանում և դեսիատինը 15 ու հասավ: 26 նահանգներում գյուղական ընտանիքի արդյունքի $\frac{1}{5}$ -ը կապալի էամ բահրայի յեր գնում: Գյուղացին որ ու գիշեր պետք է աշխատեր քաղցից չմեռնելու համար: Ահա ինչ եր գրում գյուղացիների գրության մասին «ազատությունից» հետո Վլադիմիր Իլյինը.

«Գյուղացիների ազատությունից դեսը 40 տարի յե անցել (լենինը գրել է 1901 թվին): Բայց իսկապես գյուղացիները զրանով հողից ազատվեցին, վորովհետև այն հողամասերից, վորոնց գյուղացիք դարերից իվեր տիրում եյին, հսկայական կտորներ կտրվեցին և հարյուր հազարավոր գյուղացիներ բոլորովին հողազուրկ մնացին — մի քառորդն ստացան սահմանված հողամասից»:

«Գյուղացիները կրկնակի կերպով թալանվեցին. բավական չե, վոր նրանց հողերը կտրեցին, նրանց դեռ ստիպեցին, վոր յեռգնման վճար տան իրենց՝ գյուղացիների ձեռքը մնացած հողերի համար, վոր մինչ այդ միշտ ել նրանց եր պատկանում, և այդ յեռգնման վճարն իսկական գնից շատ ավելի մեծ նշանակեցին»...

«Հսկայական մասսան անպայման քայքայվում և պրոլետար եր դառնում, փոքրամասնությունից առաջանում եր մի խումբ կուլակներ և հարուստներ, վոր գյուղացիական տնտեսություններն ու հողերն իրենց ձեռքն եյին հավաքում և գյուղական ծնվող բուրժուազիայի հիմքն եյին կազմում: Ամբողջ այս քառասուն տարին գյուղացիությունից դուրս գալու տարիներ են յեղել, դանդաղ ու տանջալից մարելու տարիներ: Գյուղացին մուրացկի գրության եր հասել: Նա ապրում եր անասունների հետ, ցնցոտի յեր հագնում, խոտ եր ուտում. գյուղացին փախչում եր իր հողամասից, յեթե փախչելու տեղ եր լինում, վորովհետև այդ հողի ծախքն արդյունքից շատ եր: Գյուղացիները մշտապես կիսաքաղց եյին և տասնյակ հազարներով մեռնում եյին սովից ու համաճարակներից անբերրի տարի-

ներում, վոր շարունակ ավելի ու ավելի հաճախ եր կրկնվում»:

Անդրկովկասում և Հայաստանում ևս հողի բահրաներն անասելի կերպով նեղում եյին գյուղացիներին: Վրացի, թուրք ու հայ — կնյազ, մելիք, բեկ ու աղալար հողատերերն արյունաբոցում եյին քամում գյուղացու աչքերից նրա ամբողջ տարվա աշխատանքի $\frac{1}{3}$ -ը, $\frac{1}{2}$ -ը (և յերբեմն գանազան տուգանքներ ել հաշվելով՝ $\frac{2}{3}$ -ը) կալից խլելով ու տուն տանելով: Շամքոռի և Գանձակի թուրք գյուղացիք շատ վառ են հիշում բեկերի անխիղճ հարստահարությունները, իսկ Լոռու գյուղացիք Մոսնանց Վասիլ մտրակն ու դագանակը, վոր սոսկալի պատիժ եր ժամանակին բահրան չտվողի համար:

Տեսնելով, վոր իր տնտեսությամբ ապրել չի կարող, գյուղացին դրսի աշխատանքի յեր գնում: Բայց այդ աշխատանքն ինչ եր տալիս գյուղացուն: Կյանքի դառնությունից ստիպված գյուղացին դրսի աշխատանքի յեր գնում, յերբեմն ամենավատ յեղանակին: Աղջիկները, պատանիները, հասակավորները, ծերունիները գնում եյին Դոն ու Կուբան՝ կազակների համար հունձ առնելու (մեղ մոտ գնում եյին Բորչալուի թուրք ու հայ աղալարների մոտ), արևածաղկի, ծխախոտի ու ճակնդեղի դաշտերում աշխատելու:

18—20 ժամվա աշխատանքի համար գյուղացիք շատ չընչին աշխատավարձ եյին ստանում: Կային նահանգներ, ուր ազգաբնակչության մեծ մասը դրսի աշխատանքով եր ապրում:

Կնշանակե գյուղացու տնտեսությունն այնքան վատ դրության մեջ եր, վոր ապրել չեր կարողանում, և տարեկան հարյուր հազարավոր մարդիկ դուրս եյին գալիս գյուղից: Նրանց ընտանիքները մեռնում եյին գյուղում և շատ հաճախ զրանք ել ապրում եյին այն վողորմելի կուլակներով, վոր ուղարկում եյին զրսի աշխատանքի գնացած իրենց կերակրողները:

Դեռ ճորտատիրության ժամանակ արհեստները շատ եյին տարածված: Շինում եյին ամաններ, կարասիք, կոշիկներ, շորեր, ձիու սարք և գյուղական տնտեսության համար անհրաժեշտ ամեն մի բան. զարգացած եր տնային շուկակությունը: Իհարկե

Գյուղական
հեղափոխությունը,
մեզ յեվ
ի՞նչ եր տալիս
գա.

արհեստով զբաղվում էին այն գյուղացիները, վորոնց հողն ու գյուղական տնտեսութիւնը նրանց ապրուստ չէին տալիս:

Բայց այդպիսի արհեստավորի համար չափազանց դժվար էր իր ինքնուրույնութիւնը պահպանել: Շուկան հեռու էր, իր արհեստի արդունքները վաճառելը դժվար էր, նյութեղէն գնելու համար փող էր հարկավոր: Յեւ ահա այդտեղ էր, վոր ոգնութեան էր հասնում «բարերար» գնողը: Նա մանր տնայնագործի պատրաստի ապրանքն արժան գնով հավաքում էր և թանգ գնով նյութեղէն հրամցնում: Վերապագի ապրանքի գինը հեշտութեամբ գցեն, գնողները տնայնագործներին և արհեստավորներին շղթայում էին վարկ տալով: Միջոցներից զուրկ, վարկի կարիքը մեծ, ապրանքը վաճառելն անհրաժեշտ և ահա մանր տնայնագործների ահագին մեծամասնութիւնը մշտապես պարտապան էր լինում ամեն տեսակի վաշխառու գնողներին:

Գյուղացի և
Ֆարիկայում
յեւ գործար-
նում:

Վոչ կապար, վոչ տնայնագործական արդունքները, վոչ դրսի աշխատանքը, սակայն, չէին կարողանում գործ տալ ու կերակրել գյուղացիների այն հսկայական բազմութիւնը, վոր իր քայքայված, ցածր կուլտուրայով գյուղական տնտեսութեան մեջ վոչ ապրելու միջոց էր գտնում, վոչ իր ուժերը գործադրելու տեղ:

Յեթե մեր գյուղացիական տնտեսութիւնը զրկած լինէր այնպես, ինչպես պետք է, ապա նա լիովին կարող էր կերակրել միքանի անգամ ավելի շատ ժողովրդի. և բոլորն էլ գործ կունենային: Իսկ այդ տնտեսութեան ցածր աստիճանի շրջանում «ավելորդ բերանները», «բանվորական ազատ ձեռքերն» անխուսափելի չեն ու ստիպված են բազաբ գնալ—գործարաններում աշխատելու:

Կապիտալի գլխի
գարգացումը
Ռուսաստանում:

Ճորտատիրութեան վերացումը, վոր կապիտալիստական արդունքները, հետևանքն էր, խթան հանդիսացավ կապիտալիզմի հետագա աճման համար:

Գործարանների ու գավոռների թիվը և նրանց պատրաստած ապրանքներն անդադար աճում են:

Ստորև զրկած աղյուսակից դուք կտեսնեք, թե մի 15 տարում ստացած ածուխի, պողպատի և մանվածքի չափն ինչքան է ավելացել:

Վոր թվին	Գարածուխի հանույթը	Նավթ և հանված	Յերկաթ ու պողպատ և պատրաստած	Մանվածք և յեղել
1895	280 միլ. փ.	116 միլ. փ.	65 միլ. փ.	7 միլ. փ.
1910	1500 » »	600 » »	500 » »	25 » »

Ածուխն ու նավթը գործարանների համար անհրաժեշտ վառելիք են: Դրանց մեծ քանակը ցույց է տալիս, վոր դրանց գործածող գործարաններն էլ են աճել: Այնպես էլ պողպատի և մանվածքի աճումը ցույց է տալիս, վոր մետաղագործութիւնն ու մանվածագործութիւնն է աճել, վոր շատ ավելի կարելու նշանակութիւն ունեն:

Մեքսիկայում կա-
պիտալը:

XIX դարու վերջում Ռուսաստանում կապիտալիզմի այդպիսի հսկայական աճումը բացատրվում է նրանով, վոր հայրենական կապիտալին ոգնութեան հասավ և մեք յերկիրը մտավ ոտար կապիտալը այն յերկրներէ, ուր կապիտալիզմն ավելի վաղ էր սկսել զարգանալ: Իր յերկիրը նրա համար նեղվածք էր, և նա սկսեց աշխարհում նոր ստորերկրյա հարստութիւններ փնտռել՝ լույս աշխարհ հանելու, այլ և բանվորական արժան ձեռքեր:

Ոտար կապիտալն այդ բոլորը գտավ Ռուսաստանում: Մենք տեսնում ենք, թե Ռուսաստանի արդունքները, մեջ ոտար կապիտալի մասնակցութիւնն ինչպես անդադար աճում է:

Անշուշտ իրենց բարեսրտութիւնն ու դեպի Ռուսաստանն ունեցած սերը չէր, վոր հարկադրում էր ոտար կապիտալիստներին իրենց միլիոնները Ռուսաստան բերել, այլ այդ անուս էին, վոր յերկրի հյութը քամեն, սերը քաշեն:

Վոսկու, արծաթի, կապարի, պղնձի և այլ հարուստ հանքերն ոտար կապիտալիստների ձեռին էին. լեն. վոսկին, կիշտիմ. Ուֆալեյի շրջանի համարյա ամբողջ պղնձահանքերը, Ուրալի լուսնոսկին ձեռք բերելը, Սլաւյի կապարի, արծաթի և ցինկի

հանքերը, կովկասի մանգանը, սնդիկի հանքերը — բոլորն ոտար-
ներին ձեռքին եր: Ամենախոշոր ելեկտրական կայանները,
տրամվայի ցանցերը, ածխահորերը մեծ մասամբ ոտար կապի-
տալին էյին պատկանում: Մետաղ արտադրող ու մշակող մեր
ամբողջ արդյունաբերությունն ոտար կապիտալի ձեռքին եր:
Քարածուխի արդյունաբերության գոնե յերեք-քառորդն ոտար-
ների ձեռքին եր: Բոլորն ել գիտեն, վոր նավթը, մինչև պա-
տերազմը, մինչև հեղափոխությունը, շվեդացի կապիտալիստ
Նոբելի ձեռքին եր:

Այդ կապիտալներն ըստ յերկրների բաժանվում էյին
այսպես. մի յերրորդը (մոտ 33%) Ֆրանսիայի բաժինն եր,
համարյա մի քառորդը (մոտ 23%) Անգլիայի բաժինն եր, մի
հինգերորդը (20%) Գերմանիայի ու Ավստրիայի բաժինն եր,
իսկ մնացածը — մյուս յերկրների:

Այս թվերին լավ ուշադրություն դարձնողը կհասկանա,
թե ինչու իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ ուս
կառավարությունը, ուս կապիտալիստներն ու կալվածատե-
րեն առջին հերթին Անտանտայի, այսինքն Ֆրանսիայի և
Անգլիայի կողմն են բռնում: Դա նրա համար այդպես յեղավ,
վոր Ռուսաստանի բոլոր ձեռնարկությունների կեսից ավելին
այդ յերկրների կապիտալիստներին եր պատկանում:

Կապիտալիզմի հետագա զարգացումն ազդեց նրա և գյուղա-
կան տնտեսության վրա: Կալվածատերերից շատերը հրաժար-
վում են տնտեսություն վարելու հին, յետամնաց ձևերից,
սկսում են արտասահմանից գյուղատնտեսական մեքենաներ բե-
րել տալ, պարարտացնել հողերը, ավելի ձեռնտու բույսերի
(ցորեն, ճակնդեղ, ծխախոտ) մշակությունն ընդլայնում են:

1905 թվին ամբողջ Ռուսաստանում հազար հինգհարյու-
րից ավելի կալվածատիրական աչքի ընկնող տնտեսություն
կար, վեց միլիոն գեսիաուն տարածությամբ: Ռուսական հացի
արտահանումը շարունակ աճում ե:

Գյուղացիական տնտեսությունն ել ե սկսում հետզհետե
ավելի ու ավելի մթերքներ արտահանել շուկա: Բայց վաճա-
ռած մթերքների համար ստացած փողը գյուղացին չեր կա-

րողանում ոգտագործել իր տնտեսության բարվոքման ու ամ-
րապնդման համար: Դա կուլ եր գնում ահագին տուրքեր տա-
լով, վոր օրեցօր ավելանում էյին, և կալվածատիրական հողի
բահրան տալով:

Դե գյուղացին շուկա յեր հանում վոչ թե իր բոլոր պետ-
քերը լրացնելուց հետո մնացած ավելցուկը, և վոչ թե նրա հա-
մար, վոր նրա տնտեսությունն ավելի արդյունաբեր եր դար-
ձել: Նրանք իրենք ել կուշտ չէյին, ուսում էյին անմաքուր
հաճարի հաց, իսկ հաճարն ու ցորենն ստիպված էյին վաճա-
ռել: Մոսք չի կարող լինել, վոր կաթնամթերքները, թռչնեղենը,
ձուռն գյուղացին ավելի շատ վաճառում եր, քան ինքն եր ուսում:

Գյուղացին, չկարողանալով տնտեսու-
թյուն կուլակի թյունը վորքի կանգնեցնել, շարունակ փողի
գեթի. կարիք զգալով — հարկերը վճարելու համար

(վոր նրա արդյունքի կեսը կլանում եր), ստիպված եր գերի
դառնալ քաղաքի ապրանքառուին և գյուղի կուլակին: Կուլակը
գյուղում, մի տեսակ, Ֆարրիկանտի և խոշոր կապիտալիստի
ժառաջողն (ազենտն) եր. նա միջնորդ եր ապրանքը վաճառե-
լու, միջնորդ եր տնայնագործներին նյութեղեն բաժանելու,
միջնորդ եր գյուղական տնտեսության մթերքները գնելու՝
շուկա կամ քաղաք տանելու համար: Կուլակն օգնում եր
կալվածատերին գյուղում ազնվականների իշխանությունն
անցկացնել, սղմել գյուղացիներին: Սովորաբար կուլակին էյին
ընտրում շինական տանուտեր կամ գյուղապետ: Նա յեր, վոր
հավատարիմ հպատակության ուղերձներ եր գրում ցարին, նա
յեր, վոր հանդեսների ժամանակ աղ ու հաց եր մատուցանում
Նախնազապետին, խոսում եր, թե ինչպես աղքատ ու կողոպտ-
ված գյուղացիները սիրում են ազնվական ցարին ու նրա կարգերը:

Շրջանում տեր ու տիրական դառնալով՝ կուլակը բավա-
կանանում եր նրանով, վոր իր ձեռքն եր առնում չքավոր ու
միջակ գյուղացիների տնտեսությունները և իսկի չեր մտա-
ժում իր տնտեսությունն ավելի բարձր մակարդակի վրա դնե-
լու մասին, մեքենաներ բերելու, լավ ցեղի անասուններ պա-
հելու, դեն զցած հողերը մշակելու մասին և այլն: Ինչ խոսք,

վոր միլիոնավոր գյուղացիական տնտեսութիւնները մտածե-
անգամ չեյին կարող այդ բարեւարակները մասին:

Ուստի և գյուղական տնտեսութիւնը մնում եր շատ ցած
մակարդակի վրա, դեռիստինից ստացած բերքի քանակը չե-
մեծանում: Գլխավորապես սրանից ել առաջ յեկավ այն մեծ
տարբերութիւնը քաղաքի և գյուղի միջև. քաղաքում համա-
լսարաններ, թանգարաններ, ելեկտրական լույս, տրամվայներ և
կուլտուրայի այլ բարիքներ կային, իսկ գյուղը չեղանակաց եր.—
մարիս ու ճրագ եր վառում, ապրում եր ծղոտածածկ ծոված
խորճիթներում, իր անասունների կողքին, խավարի մեջ և մի-
անգամայն չենթակա տերտերին, ուրյադնիկին, կալվածատի-
րոջն ու կուլակին: Ավելի վատ դրութիւն մեջ եր հայ գյուղա-
ցին—նա նույնիսկ գեռ գետնի յերես չեք դուրս յեկել և ապ-
րում եր, հին դարերից սկսած, իր անասունների հետ գետնի տակ:

Տասնյակ ու տասնյակ տարիներ գյուղացիք
կարծում էին, վոր ցարը գյուղացիների կողմն
ե. ամեն բանում մեղադրում էին կալվածա-
տերերին, յերբեմն և կապիտալիստներին. բայց
հավատացած էին, վոր ցարն այս ճնշումները
մասին վոչինչ չգիտե, վոր ճշմարտութիւնը
թագցնում են նրանից, վոր յեթե իմանա, կմիջամտի ու կոգ-
նի նրանց:

Ճիշտ ե, բոլորը չեյին այդպես մտածում. նույնիսկ շատ
հնումը գյուղացիների մեջ կային հատ-հատ զիտակից մարդիկ,
վորոնք հասկանում էին, վոր «շունը շանից, յերկուսը մի տա-
նից», վոր ցարն ինքն ել մի հարուստ կալվածատեր ե, վոր
կալվածատերերը նրա ազգականներն ու մոտիկներն են: Յերբ
գյուղացիները չափազանց նեղվում էին, նրանք մտածում էին,
վոր բավական ե մոտենալ ցարին, ամեն բան պատմել, և իրենց
դրութիւնը կթեթեանա: Յարի մոտ մարդիկ, պատգամավորներ
էին ուղարկում: Դրանց մեծ մասը ճանապարհին բռնվում էին,
բայց պատահում եր, վոր հասնում էին ցարի մոտ. սակայն
վոչինչ չեք դուրս գալիս:

Բան դուրս գալ չեք ել կարող, վորովհետեւ ցարը կալվա-

ծատերերի, ուս և ոտար կապիտալիստների հասարակ գո-
ծակատարն եր: Յարի ամբողջ քաղաքականութիւնը բանվոր-
ների ու գյուղացիների դեմ եր ուղղած: Դրա համար ել ցարի
հրատարակած որենքները հոգուտ կապիտալիստների ու կալ-
վածատերերի էին: Յարի ժամանակ վոստիկանութիւնը, դա-
տարանը, յեկեղեցին, գլորոցը—բոլորը կապիտալիստների ու
կալվածատերերի շահերին էին ծառայում:

Յարի ժամանակ հրատարակված այդ որենք-
ներն այնպես էին կազմված, վոր սանձահա-
գուղացի ու րեն բանվորներին ու գյուղացիներին, նրանց
քյաճ գուրյու- հպատակ պահեն: Մինչև 1905 թիվը Ռուսաս-
տի ժամանակ տանում հասարակութիւն համախոսականով
գյուղացիներին կարելի յեր ծեծել. մինչև 1903 թիվը զինվոր-
ներին մարմնական պատիժներ էին տալիս: Ամենահասարակ
հանցանքի համար, գյուղացու կարիքներին, նրա դրութիւնը
չնչին համակրանք ցույց տալու համար, իրեն պետին ասած
ամենահասարակ խոսքի համար զինվորի վոչ միայն քիթ ու
պոռնկը ջարդում էին անպատիժ, այլ և ճիպտներով ծե-
ծում էին: Ուրյադնիկի, վոստիկանի, տեղական հասարակ
պաշտոնյայի իշխանութիւնը համարյա անսահմանափակ եր:
Իսկ ավելի մեծ պաշտոնյաները գյուղում աստված էին ու
թագավոր: Իսկ մեծ պաշտոնյաները հենց ազնվականներն ու
կալվածատերերն էին. նրանք ցարի իշխանութիւն հավատա-
քիմ շներն էին:

Խռովութիւն սարքած գյուղացիներին պատժում էին շատ
խիստ. կազակների, վոստիկանների, ոսերի և ինգուշների զո-
քախմբեր էին ուղարկում: Բայց այդ բոլոր խռովութիւններն
ու հուզումները վերջանում էին կոտորածով: Բազմամիլիոն
գյուղացիութիւնը քայքայված եր, միմյանցից անջատված,
ձեռքն ու վոտը կապկապված. կապոդները՝ ուրյադնիկն եր,
տերտերի քարոզը. նա տկար ու թույլ եր ցարի, կալվածա-
տերի, գործարանատիրոջ հանդեպ: Ոգնութիւն հույս չունեք
և վոչ մի տեղից:

Նրա միակ դաշնակիցը կարող եր լինել և յեղավ բանվոր

դասակարգը: Ու յերբ բանվոր դասակարգն աճեց, միացավ և պայքար սկսեց, նա վոչ միայն իր սեփական շահերի համար եր կռվում, նա կռվում եր ցարի, կալվածատիրոջ, կապիտալիստի կարգերի տակ ճնշված բոլոր աշխատավորների շահերի համար:

ՀԱՐՑԵՐ

1. Ի՞նչն ստիպեց ցարին ու կալվածատերերին — գյուղացիներին ազատել:
2. Գյուղացիներին ազատելով կապիտալիստներն ի՞նչ ելին ուղում ստանալ և ի՞նչ ստացան:
3. Ի՞նչ աշխատանքների յեր դիմում գյուղացին՝ յեւ չգրտնելով իր տնտեսութեան մեջ՝ և նրանից ի՞նչ եր ստանում:
4. Կապիտալիստական կարգերում ինչո՞ւ գյուղացիական ամբողջ մասսան (շատ քիչ բացառութեամբ) անելանելի դրութեան մեջ եր գտնվում, չեւ կարողանում ամբողջնել ու զարգացնել իր տնտեսութունը:
5. Թվեցե՞ք այն պատճառները, վոր ցած մակարդակի ելին հասցրել գյուղական տնտեսութունը Ռուսաստանում, մեր գյուղի աղքատութեան ու հետամնացութեան պատճառները:
6. Յարի կառավարութիւնը ո՞ւմ շահերն եր պաշտպանում և ի՞նչպես եր անում այդ բանը:

ՅԵՐՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

ԳՅՈՒՂԻ ՅԵՎ ՔԱՂԱՔԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՊԸ

ԻճԻ՞ մասին ե Այս գրույցի մեջ մենք պետք ե վերլուծենք գրույցը. հետեյալ հարցերը. — գյուղացիներն ինչու յեն շահագրգռված քաղաքի արդյունաբերութեամբ, այժմ ինչ գրութեան մեջ ե քաղաքի արդյունաբերութիւնը: Ինչ ճանապարհներով ե հաստատվում քաղաքի և գյուղի տնտեսական կապը, այդ կապի մեջ ինչ դեր պետք ե խաղա կոտպերացիան:

Մինչ պատերազմը քաղաքի արդյունաբերութիւնը գյուղական ազգաբնակչութեանը մի միլիարդ 400 միլիոն ուրբուլ լաշն գործածութեան առարկաներ (մելս, սաւոն, ամանեղեն, ապակի և այլն) եր տալիս ամբողջ արդյունաբերութեան 2 միլիարդ. 100 միլիոն ուրբուլ, այսինքն — քաղաքային ամբողջ արդյունաբերութեան առարկաների յերկու յերրորդը տալիս եր գյուղին: Բացի դրանից 40 միլիոն ուրբուլ գյուղատնտեսական մեքենաներ, գործիքներ և պարարտացման հանքային նյութեր եր գնում քաղաքից գյուղը, այլ և 300 միլ. ուրբուլ գործարանային առարկաներ: Այսպիսով մինչ պատերազմի արդյունաբերութեան ամբողջ ազգաբնակչութեան համար արտադրածից գյուղացիութիւնն ստանում եր 1 միլիարդ 740 միլ. ու:

Իմպերիալիստական և քաղաքացիական կռիվների ընթացքում արդյունաբերութիւնը խիստ կրճատվեց: 1913 թվին ամբողջ արդյունաբերութեան մշակումը 5 միլիարդ 600 միլիոն ուրբլի յեր, իսկ 1922 թվին՝ միայն մի միլիարդ, այսինքն 6 անգամ քիչ: Շատ կրճատվեց մանականը 1920 թվին: Այն ժամանակ չորս անգամ քիչ ածուխ ե հանվել, աղ՝ յերեք անգամ քիչ, չուգունի ար-

տաղրությունը 40 անգամ եր քիչ, յերկաթ և պողպատ՝ 26 անգամ քիչ, շոգեմեքենաներ՝ 17 անգամ քիչ, գութաններ՝ 8 անգամ քիչ, մանվածք՝ 20 անգամ քիչ, կտորեղեն՝ 15 20 անգամ լիչ։ Դա յեր պատճառը, վոր ապրանքի այնպիսի սով եր.— նախապատերազմյան 20 արշին չթի տեղ միայն մի արշին եր գործվում, մի փութ մեխի տեղ մի գրվանքա յեր շինվում։ Ընդհանրապես 1920 թվին բոլոր ֆաբրիկաներում ու գավոռներում մշակվում եր նախապատերազմյան արտադրության մի վեցերորդ մասը։ Արդյունաբերության այդ փլուզումը շատ ծանր եր անդրադառնում և գյուղական տնտեսության վրա։ Գյուղը քաղաքից ել չեր ստանում տնտեսության համար անհրաժեշտ առարկաները և ինքն ել դադարեց վաճառքի համար բան արտադրել։ Գյուղական տնտեսության և արդյունաբերության տնտեսական կապը կտրվեց։

Վեհերի սկիզբը. Ու միայն 1921 թվից սկսեցին նորից աշխատել, վերածնվել ֆաբրիկաները, գործարանները, հանքերը։ Թե ինչպիսի թոփշներով ե վերականգնվում մեր տնտեսությունը, յերևում ե հետևյալ թվերից.—

Ապրանքներ արտադրված յեղել են (միլ. ռուբլիներով)՝

1913 թ. 1920 թ. 1923/24 թ. 1924/25 թ. 1925/26 թ.

5620 1000 2570 3950 5290

Վոր անում ե՝ 100% 17% 46% 70% 94%

Այսպես այս 25—26 թվին մենք համարյա արդեն հասնում ենք նախապատերազմյան մակարդակին։ Մեր գործարաններն աշխատում են լի թափով, մենք նոր գործարաններ պիտի շինենք այժմ՝ աճող կարիքներին բավարարելու։

Բայց բանը դրանով չի սահմանափակվում։ Ապրանք մշակելը քիչ ե։ Դա սպառողին պիտի հասցնել։ Իսկ մեր արդյունաբերության ամբողջ մշակածի գլխավոր սպառողը գյուղացին ե։ Հետևապես պետք ե առարկան հասնի գյուղացուն, վոր նա գնի։ Այն ժամանակ ստացած փողով կարելի յե նոր հում նյութ ու վառելիք գնել, բանվորներին աշխատավարձ տալ և շարունակել արտադրությունը։

Բայց վորպեսզի գյուղացին գնի, հարկավոր ե նախ, վոր

գյուղական տնտեսությունն այնպիսի ավելցուկներ տա նրան, վորով նա կարողանա գնել քաղաքի ապրանքները, և յերկրորդ, վոր այդ ապրանքը վաճառվի ձեռնառու գներով։

«Մկրտաբ» յե վ Սյստեղ, մեր արդյունաբերության հենց ինչպես ե՞ն մո վերականգնման սկզբունքն եր, վոր խոչընդոտ եղնում եր ա պատահեց, Հացի գինը խիստ ընկավ, իսկ արծաթեքը.

գյուղաբերական առարկաների գներն անասելի բարձր եյին։ Ստացվում եր այսպես կոչված մկրատ, այսինքն գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ապրանքների գների խիստ մեծ տարբերություն։

Այդ մկրատը հատկապես շատ ծանր եր գյուղի համար։ Յեթե հացի գինը յերկու, տեղ-տեղ հինգ-վեց անգամ ընկել եր, ապա գյուղացին կարող եր գնել յերկու, հինգ վեց անգամ քիչ, քան թե սովորաբար կարող եր։

Իսկ յեթե, բացի դրանից, ապրանքների գներն ել բարձրացրած են (նախապատերազմյանի համեմատությամբ), ապա գյուղացին քաղաքի արդյունաբերության արտադրությունից ավելի քիչ կարող ե գնել. իսկ դա բանվորին ել ե վնաս։ Հենց վոր հացի գինը բարձրացավ, և արդյունաբերական ապրանքների գներն իջեցրին, ապա մի յերեք ամսում յերկու տարի պահեստներում հավաքված պաշարը դատարկվեց. 1924 և 25 թվերին, չնայելով վոր ապրանքը պակաս եր, բայց մեր գործարանները շարունակեցին իրենց ապրանքների գներն իջեցնել։

Ի՞նչ ճանապարհով ե հնարավոր այդ բանը։

Նախ ձեռնարկության խիստ ծանրաբեռնումով։ Այժմ բոլոր պիտանի մեքենաներն ու դազգյահներն աշխատում են։ Այս յերեք տարվա ընթացքում մենք սովորեցինք հում նյութն ու վառելիքը խելացիորեն ծախսել, քիչ թվով ծառայողներով կառավարվել։ Վերջապես բանվորների ջանքերի շնորհիվ հաջողվեց բարձրացնել մշակվածի քանակը։ Այս բոլորն իջեցնում են ապրանքի գինը։ Բայց և այնպես դեռ գների նախապատերազմյան փոխհարաբերությանը չենք հասել։ Մի փութ հացով դեռ ենքան չիթ չենք գնի, ինչքան հնարավոր եր գնել պատերազմից առաջ, Դա ինչից ե առաջ գալիս։

ձի՞քս ե արգոսի,
վոր քաճ գ ու-
թյան մեղավոր-
ն երբ բաճվոր-
ն երբ եմ.

Յերբեմն գյուղացիներին մեջ խոսք ե լինում,
թե քաղաքի ապրանքների թանկության պատ-
ճառը բանվորների մեծ աշխատավարձն ե և
8 ժամվա բանվորական որը: Իբր թե գյու-
ղացին ծեղից ծեղ աշխատում ե, իսկ բանվորն 8 ժամ աշխա-
տում ե ու պրծնում: Բայց մի՞թե իսկապես այդպես ե:

Վնչ, այդպես չե: Բանվորի աշխատավարձն իսկի յեւ մեծ
չե: Մինչև այժմ դեռ նույնիսկ նախապատերազմյանին չի հա-
սել: Ու պետք ե ձգտել ըստ հնարավորության մեծացնել աշ-
խատավարձը, վորովհետև յերբ բանվորը լավ ե վարձատրվում,
անհամեմատ ել լավ ե աշխատում, ավելի ձեռնտու յե հիմ-
նարկության համար, ավելի շատ ե մշակում, արտադրածի
վորակն ել բարձր ե: Այդպես ել 8 ժամյա բանվորական որը:
Գործարանի ծանր պայմաններում տեական աշխատանքն այն-
պես ե ուժասպառ անում բանվորին, վոր նրա աշխատան-
քից ավելի քիչ բան կստացվի, քան 8 ժամ բանող բանվորի
աշխատանքից: Հո գուր չե, վոր ուրիշ յերկրների միջանի
ավելի խելոք ու հեռատես գործարանատերեր 8-ժամյա բան-
վորական որ են մտցրել, և չեն սխալվել:

Մեր ցամախ այն ե, վոր հիմնարկի աշխատանքը կանոնա-
վորված չլինելու պատճառով, բանվորն այդ 8 ժամը լրիվ կեր-
պով չի աշխատում: Մեր մեքենաներն ու դադգյահները հին
են, մաշված: Ցարի կովի տարիներում գործարանատերերը չեն
փոխել, չեն նորոգել գործիքները: Քաղաքացիական կովի տա-
րիներում գործիքներն ել ավելի մաշվեցին. պետք ե կարկա-
տել և նորոգել:

Ապրանքների գինը բարձրանում ե նաև այն բանի հետե-
վանքով, վոր այն հուժ նյութերը, վորոնք մասամբ գնվում
եյին արտասահմանից, որինսակ՝ բամբակ, մեզ այժմ ավելի
թանգ են նստում: Ահա ինչի միանգամից հավասարեցնել գյու-
ղատնտեսական և արդյունաբերական ապրանքների գները —
անհնար ե:

Բայց մի՞թե չի կարելի հացի գինը միանգամից բարձրա-
ցնելով գյուղատնտեսական և արդյունաբերական ապրանքների
գները հավասարեցնել:

Վնչ, այդ ճանապարհը վոչ մի ոգուտ չեր բերիլ վոչ բան-
վորին, վոչ գյուղացուն:

Հացի այն գլխավոր մասը, վոր գյուղացին վաճառքի յեր
հանում, մենք վաճառում ենք արտասահմանին, կնշանակի
պետք ե հաշվի առնենք համաշխարհային հացի գինը: Մեր հա-
ցը այնտեղ շատ թանգ չի ծախվել: Հետո գյուղատնտեսական
մթերքների գնի բարձրացումն ամբողջ կյանքը կթանգացնի,
արդյունաբերության ծախքերը կավելացնի, իսկ դա նորից
կթանգացնի արդյունաբերական ապրանքները: Այնպես վոր
վերջին հաշվով հացի գինը բարձրացնելուց գյուղացին վոչ
մի ոգուտ չի ստանալ, միայն բոլոր ապրանքները կթանգանան,
և մեր փողի գինը կընկնի: Բացի դրանից այն ել չպետք ե
մոռանալ, վոր գյուղացիների մի խոշոր հատվածն ինքն ստիպ-
ված ե հաց գնել:

Այնպես վոր քաղաքի ապրանքների գները գյուղատնտե-
սական մթերքների գներին մոտեցնելու միակ ճանապարհը — դա
արտադրություն լավացնելն ե, բանվորի աշխատունակությունը
բարձրացնելը կամ, ինչպես ասում են, աշխատանքի արտա-
դրականության բարձրացումը:

Ինչքան արագ վերականգնվեն մեր գործարաններն ու
գավոռները, այնքան կբարձրանա բանվորների աշխատանքի
արտադրականությունը, այնքան արագ ել արդյունաբերական
ապրանքների գները կմոտենան հացի գնին:

Գյուղական տնտեսության աճումը, գյու-
ղացու ավելցուկ (ճիշտ ե, դեռ շատ քիչ) ունե-
նալը, գների իջեցումը — այդ բոլորը գյուղացուն հնարավորու-
թյուն տվեցին արդյունաբերական ապրանքների մեծ պահանջ
գնելու: Այս պահանջը մեծացավ մանավանդ 1925 թվի լավ
բերքի պատճառով: Չսայելով վոր մեր գործարաններն ու
գավոռները հետգհետե ավելի շատ ապրանք են արտադրում,
բայց դա իսկի չի բավարարում գյուղացիության կարիքներին:

Այդ «ապրանքի սովից» ոգավում ե մասնավոր առևտրա-
կանը և, ապրանքը գյուղը հասնելով, գործարանային գնից յե-
ռակի թանգ կվաճառի: Դա ինչիցն ե առաջ գալիս: Դրա պատ-

խակի արտահանելու բան չկար: Բայց այժմ, յերբ գյուղացու անտեսությունն արագութեամբ լայնանում է, աճում, հասնում է նախապատերազմյան չափին և նույնիսկ շուտով այդ չափից ել կանցնի, այժմ արտահանելու գործը կանոնավոր ու լայն չափերով կազմակերպելու անհրաժեշտությունն օրեցօր զգալի յե դառնում:

Հացն արտասահմանում վաճառելու անհրաժեշտությունը շատ պարզ զգացվեց մանավանդ 1925 թվի լավ բերքի շնորհիվ: Գյուղացիության, քաղաքի, կարմիր բանակի և այլ սպառողների կարիքը բավարարելուց հետո ելի միջանի հարյուր միլիոն փութ ավելցուկ եր մնում մեզ մոտ, վորն ավելի ձեռքնառու յե արտասահմանում վաճառել, քան պահել:

Հասկանալի յե, թե ինչու յե Սորհրդային կառավարությունը ձգտում առևտրական կանոնավոր հարաբերություն սահմանել այն բոլոր պետութայնների հետ, վորոնք մինչև պատերազմը մեր գյուղատնտեսական միջոցների սպառողներն էին: Դա ենքան ել հեշտ չեր, վորովհետև կապիտալիստական պետութայնները շարունակ հույս ունեյին, թե գոնե կհաջողվի Սորհրդային բանվորա-գյուղացիական կառավարությունը տապալել և պայման կապել աշուհետև կալվածատերերի ու կապիտալիստների հետ—այ թե հեշտ կպայմանավորվին: Բայց մեր տոկոսնության շնորհիվ մենք մի շարք պետութայնների ստիպեցինք պայման կապել մեզ հետ և առևտրական հարաբերութայններ սկսել:

Մեր մանվածքային գործարանների համար, որինակ, գեռ մինչև պատերազմն ել բամբակը պակասում եր: Մեր գործարանների համար մենք բամբակ եյինք ցանում Թուրքեստանում, Բուխարայում, Անդրկովկասում, բայց ստիպված եյինք մեզ համար անհրաժեշտ բամբակի 40%-ը գնել արտասահմանում—Յեգիպտոսում, Ամերիկայում: Պատերազմից հետո մենք Ամերիկայից առաջին անգամ բամբակ ստացանք 1924 թվին: Ռեալին (կառուչուկ) մենք գնում ենք և կարող ենք գնել միայն արտասահմանում: Մենք արտասահմանից եյինք ստանում մեր

Խճ. ԵյիճԲ Գեր-
մուճում մեճԲ
յեճ Խճ. արտա-
հանում.

գործարանի մշակած բրդի մոտ կեսը, դաբաղելու նյութերի (կաշվի գործարանների համար) կեսից ավելին, արհեստական պարարտացման նյութերի 80%-ը և մեզ անհրաժեշտ բոլոր մեքենաների մոտ կեսը: Մեր գործվածքների համար ներկեր ստանում եյինք և այժմ ել ստանում ենք մեծ մասամբ արտասահմանից: Բացի դրանից չպետք է մոռանալ և այն, վոր մինչև պատերազմը Ռուսաստանի մասերն եյին Լեհաստանը, Եստոնիան, Լատվիան, Լիտվան և Ֆինլանդիան: Այդ պետութայնները զարգացած արդյունաբերութայն ունեյին, և մենք շատ բան եյինք ստանում այդ շրջաններից: Այժմ մենք ստիպված ենք այդ բոլորն ստանալ արտասահմանից:

Արտասահմանից մենք գնում ենք տրակտորներ, գյուղատնտեսական մեքենաներ, գերանդիններ, մեր գործարանների համար նոր սարք ու կարգ ենք պատվիրում արտասահմանում: Այս տարի ստիպված յեղանք նույնիսկ լայն գործածության առարկաներ գնել արտասահմանում, որինակ՝ կտորեղեն, վորովհետև մերը մեզ չեր բավականանում: Արտասահմանի հետ ամբողջ առևտուրը գտնվում է պետութայն ձեռքին և կատարվում է Արտաքին Առևտրի Ժող. կոմիսսարիատի միջոցով կամ նրա առևտրական գրասենյակների (առևտրական ներկայացուցչութայն) միջոցով, վոր յեվրոպական շատ յերկրներում ու խոշոր քաղաքներում բացել ե: Առանց նրա թույլտվութայն չի կարող վոչ մի բան վոչ արտահանվել, վոչ ներմուծվել: Ինչո՞ւ համար ե այդպես արվում:

Յեթե մենք թույլ տայինք, վոր ուրիշ յերկրներ յե հարկավոր արտադրանքներ կըրներից ազատ կերպով ապրանք բերեյին մեզ մոտ, ապա կարճ ժամանակում այ ինչ կըստացվեր.— արևմտա-յեվրոպական, ամերիկական, յապոնական և այլ ամեն տեսակ կապիտալներ ապրանք կթափեյին մեր գլխին: Պատերազմի շրջանից նրանք ամեն տեսակ անպետք բաներ են հավաքել, այդ բոլորը նրանք կարտահանեյին մեր յերկիրը: Դրանց փոխարեն կստանային հաց, բուրդ, խոզի մազ, մորթի, կտավատ, կաշի, կանեփ, քուսպ և ուրիշ գյուղատնտեսական, հողագործական և անասնաբուծական

Խճ. ԵյիճԲ Կար-
կավոր արտադրանք
առեվորի մեճա-
ցնորք.

մթերքներ: Են ժամանակ մեր քայքայված գործարանները չեյին կարող վտարի կանգնել, կնշանակի չեղ կարող վտարի կանգնել և մեր ամբողջ ժողովրդական տնտեսութունը: Այսպիսով քայքայելով մեր արդյունաբերութիւնը, ոտար կապիտալիստները մեր յերկրի լիակատար տեր ու տնորենը կդառնային: Բոլոր յերկրների կապիտալիստները կհարստանային, իսկ զբանից մեր յերկիրը միայն կաղքատանար: Ահա թե ինչու մենք եստեսակ կարգ ենք դրել, վոր կոչվում է արտաքին առևտրի մենաշնորհ:

Պյոլդական տնտեսութիւնն ուղղակի կախված է այն բանից, թե մեր գործարաններն ու զավուդներն ինչպես կաշխատեն: Յեթե մենք առաջիկա տարիներում կարողանանք ինչպես հարկն է դնել ելեկտրիֆիկացիան, այսինքն գյուղին ելեկտրական լույս, ելեկտրական ուժ տանք, յեթե գյուղին ամենալավ գյուղատնտեսական մեքենաներ տանք, յեթե մեքենայով թեթևացնենք գյուղացու աշխատանքը—վոր նա մեքենայով չորացնի ճահիճները, ջրանցքներ փորի, արմատներ (ծառերի) ժաքրի, վարի, ցանի, հնձի, հարի—ապա գյուղացու աշխատանքն այսպես ծանր ու անշնորհակալ աշխատանք չի լինիլ: Նա ուրախալի աշխատանք կլինի, վոր ամենքին յերջանիկ կյանք է ապահովում, ավելացնում է հարստութիւնն ու բարորութիւնը շատ-շատ անգամ, գյուղացուն հնարավորութիւն—ժամանակ կտա իր սեփական զարգացման մասին մտածելու, կազատի գեղջկուհուն ու ժից վեր աշխատանքից, վոր մեր կյանքի վատ կազմակերպված լինելու պատճառով դրված է նրա վրա: Պետական արդյունաբերութիւն կատարյալ զարգացումը գյուղացուն կտա լավ ու արժան կտոր, շոր, լավ կոշիկ, ձիու սարք, աման, հնարավորութիւն կտա ավելի ընդարձակ, առողջապահիկ ու լույս բնակարան շինել թե իր, թե իր անասունների համար: Լավ կազմակերպված ու զարգացած պետական արդյունաբերութիւնը գյուղացուն արժան արհեստական պարարտացման նյութ կտա, հողն ել չի քամվիլ, ուժասպառ չի լինիլ, ինչպես այժմ է:

Իսկ բանվորը, վոր այժմ գործարանների տերն է, պակաս

չե շահագրգռված, վոր գյուղական տնտեսութիւնը բարձրանա ու զարգանա: Յեթե գյուղական տնտեսութիւնը ինչպես հարկն է բարձրանա, ապա ել եսքան գործադուրկներ չեն լինիլ, վորոնք քաղաք են գնում՝ վորևէ գործ փնտռելու: Հողը կարող է յերեք-չորս անգամ ավելի տալ, քան թե այժմ է տալիս. և բանվորին, և գյուղացուն լիովի կբավականանա և վոչ թե հիմիկվա նման, վոր հարյուր-հազարավոր, միլիոնավոր մարդիկ կիսաքաղց են ապրում: Բանվորը շահագրգռված է, վոր բարձրանա, զարգանա և լավանա գյուղական տնտեսութիւնը, վորովհետև այն ժամանակ կարող է նա լայն կերպով զարգացնել արդյունաբերութիւնը և գյուղին գործարանային ապրանքներ տալ: Բանվորը շահագրգռված է այդ բանում նաև նրա համար, վոր մեր բանվորների մեծ մասի ընտանիքներն ապրում են գյուղում և գյուղական տնտեսութիւնը են զբաղվում:

Ահա այս փոխադարձաբար շահագրգռված լինելը և արդյունաբերութիւնն ու գյուղական տնտեսութիւնն փոխադարձ կապը հիմք է ստեղծում քաղաքի ու գյուղի զոդման, բանվորի ու գյուղացու տնտեսական կապի համար: «Անկասկած, ժողովրդական զանգվածների միութիւնն ուղին միակ ուղին է, վորով գյուղացու ու բանվորի աշխատանքներն իրենց համար կլինեն, և վոչ շահագործողի: Ու մեր պայմաններում այդ իրագործելու համար անհրաժեշտ է տնտեսական կապ, վորը միակ հնարավորն է—կապ տնտեսութիւնն միջոցով»: Այսպես երատում Լենինը:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Գյուղացին ինչու յե շահագրգռված քաղաքի արդյունաբերութիւնը:
2. Ինչու մեզ մոտ քաղաքի ապրանքները դեռ թանկ են:
3. Վո՞րն է ամենաձեռնառու ճանապարհը՝ գյուղական տնտեսութիւնն մթերքները քաղաքի սպառողին հասցնելու և արդյունաբերական ապրանքները՝ գյուղացուն:
4. Մտածեցե՞ք՝ արդյոք բանվորների աշխատավարձն իջե-

ցնեցուց և բանվորական որը յերկարացնելուց գյուղացիները, վերջին հաշվով, կշահվելն, թե չե:

5. Ի՞նչ կստացվեր, յեթե մենք արտաքին ազատ առուտուր թույլ տայինք.— ո՞վ կշահվեր դրանից և ո՞վ կըտուժեր:

ԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մտածեցեք, թե կոռուպտիվի գործն ինչպես ավելի կանոնավոր կազմակերպենք: Ինչո՞վ կարող եք ոգնել վարչության աշխատանքներին, վերստուգիչ հանձնաժողովներին, խանութային հանձնաժողովներին: Առանց մասնավոր շահադետի (սպեկուլյանտ) ինչպես կազմակերպենք գյուղատնտեսական մթերքներին վաճառքը:

ԶՈՐՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ

Յերկրորդ գլխի մեջ պատմեցինք, թե ինչքան ծանր եր գյուղացիության դրությունը կալվածատիրական-կապիտալիստական կարգերում: Ինչքան ավելի յեր զարգանում կապիտալիզմը, այնքան ավելի յեր ծանրանում գյուղացիության հիմնական զանգվածի դրությունը, վորի զգալի մասն ստիպված եր լինում թողնել իր տնտեսությունը և քաղաք գնալ աշխատանքի: Այստեղ նա աշխատանք եր գտնում գործարաններում ու զավոդներում:

Այս բանվոր պրոլետարների* դրությունը գյուղացիների դրությունից ավելի լավ չեր: Իրենց ձեռքերով, գործարաններում, ստեղծելով բոլոր արժեքները, բոլոր հարստությունները, նրանք իրենց աշխատանքի համար վողորմելի վարձատրություն եյին ստանում, այնինչ ձեռնարկության տերը հսկայական արդյունքներ եր ստանում:

Մենք գիտենք, վոր կալվածատերն ապրում եր գյուղացիների հաշվին, անուելի չափով բահրա ստանալով, վոր վաճառական-գնողը հարստանում եր՝ գյուղացուց շատ արժան գնելով նրա բերքի արդյունքը: Բայց ի՞նչ ճանապարհով ե հարստանում կապիտալիստը:

Թե կապիտալիստներն ինչպես ե գործում բացվո՞րենք.

Այ՛, ինչպես ե լինում այդ կապիտալիստը գործարան, զավոդ ե շինում: Նա կապիտալի մի մասը ծախսում ե—չենք ե շինում, մեքենաներ ե գնում, նա արդյունաբերության համար հարկավոր վառելիք (փայտ, տորֆ, ածուխ,

* Պրոլետարը—դա բանվոր և, վոր սեփական միջոցներ ու արտադրության գործիքներ չունի և վորն ապրում ե իր բանվորական ուժը վաճառելով:

նազից) և գնում, հողատիրոջը վճարում և այն գետնի արժեքը, վորի վրա շինվում և գործարանը (շողի ունտա), բանվորներին աշխատավարձ և տալիս: Բայց վերջիվերջո նա վերտեղից և իր ծախսածից ավելի փող ստանում: Միթե գործարանի շենքը նրան մի արդյունք և տալիս: Վոչ, Մեքենաները, առանց մարդու, միթե նրան վորևե արդյունք կտային: Ինչպե՞ս վոչ: Նրանք հազար տարի անշարժ կկանգնեյին, յեթե բանվորները չաշխատեյին: Նրանք կժանգոտեյին և իրարից կընկնեյին, յեթե բանվորները չաշխատեյին: Հում նյութը յերբեք ինքն իրեն արդյունք չի տալիս: Միայն մեքենաների գործողությամբ ու մարդկային աշխատանքի ոգնությամբ փոխում և իր ձեռք՝ վերամշակվում և: Ուրեմն վոչ թե հում նյութն և ինքն իրեն արդյունք տալիս, այլ այն աշխատանքը, վոր գործադրվում և նրան վերամշակելու համար: Բայց յեթե շենքն արդյունք չի տալիս, հում նյութը, վառելիքը, մեքենաներն արդյունք չեն տալիս, հապա գործարանատերն ինչո՞ւ յե գործարան շինում, բանվորներ բռնում: Այ՛, թե ինչու համար և շինում.— բանվորը պետք և կերակրվի ու հագնվի թե ինքը և թե իր ընտանիքը և որեւոր վերականգնի իր բանվորական ուժը: Դրա համար վորոշ քանակությամբ փող և հարկավոր: Այդ քանակով փող նա ստանում և կապիտալիստից աշխատավարձի ձևով: Բայց այդ աշխատավարձը նա ամբողջ որը բանելով չի աշխատում: Յեթե նա որական ուժ ժամ և աշխատում, ապա այդքան փող նա աշխատում և, ասենք, առաջին յերեք-չորս ժամին: Այդ ժամանակամիջոցում նա անքան ապրանք և արտադրում, վոր յեթե վաճառենք, կապիտալիստի շենքի վրա ծախսածն ել դուրս կգամեքենաներին, հում նյութին, վառելիքին տվածն ել— և բանվորի աշխատավարձն ել, իսկ մնացած ժամանակը, կամ հավելյալ ժամանակը բանվորն աշխատում և վոչ թե իր, այլ կապիտալիստի համար: Դա արդեն հավելյալ աշխատանք և, իսկ այդ ժամերին աշխատածը կոչվում և հավելյալ արժեք: Յերբ կապիտալիստը գործարանում պատրաստված ապրանքը վաճառում և, ապա նա ստացած գումարի մի մասը գործադրում և շենքի ծախքերի, գործարանի վերանորոգության վրա, մեքենաներ

գնելու, մաշվածի և նորոգման վրա, մի մասը գործարանը կառավարելու և ամեն տեսակ պետական տուրքեր տալու վրա, մի մասը բանվորներին աշխատավարձ տալու վրա, մի մասը հողատիրոջը— վորի վրա շինված և գործարանը. դրանից ավելի ինչ վոր մնում և, դա յե կապիտալիստի ոգուտն և: Այդ ոգուտն ամբողջությամբ ստեղծվում և նրա համար բանվոր-պրոլետարիատի ձեռքերով: Կապիտալիստը բանվորի հավելյալ աշխատանքն իրեն վերցրեց:

Հիմա հասկանալի յե, թե ինչու կապիտալիստները շահագրգռված են բանվորական որի յերկարացմամբ, Վորովհետև ամեն մի ավելի ժամը նորանոր հավելյալ արժեքներ կտա և կավելացնի կապիտալիստի ոգուտը: Կապիտալիստը շահագրգռված և բանվորի աշխատավարձի կրճատմամբ, վորովհետև այդ դեպքում նրա ոգուտն ելի կմեծանա: Հասկանալի յե նույնպես, թե ինչու կապիտալիստը ձգտում և իր մոտ աշխատելու ընդունել մանկահասակ յերեխաների, վորոնց կարելի յե ստիպել ավելի հնազանդ աշխատելու: ձգտում և նույնպես գյուղից յեկած աղջիկներին ու յերիտասարդներին ընդունել, վորոնց հեշտ և սղմել, վորոնք դեռ չգիտեն, դեռ չեն սովորել կապիտալիստների դեմ պայքարել:

Կապիտալիստական կուլուսակում յեվ սոցիալիսական կուլուսակում:

Կարող են հարցնել, թե հապա հիմա ինչպես և. յերբ գործարանները բանվորա-գյուղացիական պետության ձեռքին են, արդյոք գործարաններում ելի ստացվում և հավելյալ արժեք:

Ինչպե՞ս, յերբ գործարանի ու զավոդի արտադրած ապրանքը վաճառվում և, ապա այդ տնտեսական գործունեյությունից գործարանը, զավոդը, տրեստն ոգուտ և ստանում, իսկ այդ ոգուտն այժմ ել հավելյալ արժեքից և առաջ գալիս: Բայց տարբերությունը խիստ եյական, խիստ կարևոր և:

Բուրժուական պետության մեջ կապիտալիստական կուլուսակում և կատարվում, իսկ Խորհրդային պետության մեջ՝ սոցիալիստական: Բուրժուական պետություններում կապիտալ են կուտակում անհատ կապիտալիստներ կամ շահագործող կապիտալիստների մի խմբակ: Իսկ Խորհրդային պետության մեջ

կուտակում ե բանվոր դասակարգը, և նրա համար, վոր այդ միջոցները գործադրի աշխատավորների ընդհանուր կարիքների համար, ժողովրդական տնտեսութեան համար, աշխատանքի լիակատար ազատութեան համար, մարդը մարդով շահագործվելն իսպառ վոչնչացնելու համար:

Պրոլետարիատի Ինչ տարբերութուն կա արհեստավոր գյուղացու, տնայնագործ գյուղացու, կապալարհեստավորից. ուր գյուղացու մի կողմից և պրոլետարիատի միջև մյուս կողմից:

Գյուղացի արհեստավորը, գյուղացի տնայնագործը, գյուղացի կապալառուն սեփականութուն ունի, պրոլետարիատը չունի: Ճիշտ ե, միջին թվով տնայնագործ արհեստավորի ընդհանուր վաստակը նույնիսկ քիչ ե, քան վարձու բանվորինը: Շատ հաճախ այդպիսի տնայնագործները միայն հացի փող են վաստակում: Բայց, այնուամենայնիվ, ամեն մի փոքրիկ արհեստավոր տնայնագործ ինքն իր մեջ մտածում ե, թե, համենայն դեպս, ինքը պրոլետար չե, վորը գործարան ե գնում աշխատելու: Նա յերազում ե այն մասին, վոր «գործերը կարգի կընկնեն», անկախ գործատեր կգառնա, վաշխառուի պարտքից կազատվի, մի յերկու-յերեք բանվոր կբռնի և կապրի իբրե տեր: Պրոլետարը շատ հազվադեպ կարող ե այդպիսի բան հուսալ: Ուստի յեվ նա պետք ե հանգեր այն մտքին, վոր պետք ե կապիտալի իշխանութունը տապալել:

Գործարանում բանվորների դրությունը շատ Բանվոր դասակարգի ծանր ու ծանր եր: Իշխանությունը տիրոջ կողմն եր, քիչ վազուրկ որենքն ամեն բան թույլ եր տալիս տերերին: Գրուքուցը կապիսալիզմի ծանակ. Բուստի շատ գործարաններում ու զավորներում (այդ բանը ծերունիները մինչև հիմա չել հիշում են) բանվորական որը 12—14 ժամից պակաս չեր, հասնում եր մինչև 18 ժամի: Ամեն տեղ գիշերն ել հիշն բանում: Շատ տեղ տոն որերն ել եյին բանում: Յերեխաները, դեռահասներն ու կանայք շատ ավելի եյին յենթարկվում շահագործման, վորովհետև նրանք ավելի անպաշտպան եյին: Մանկան աշխատանքի շահագործումը վոչ մի բանով չեր սահմանափակված:

8—10 տարեկան յերեխաներն որական 14 ժամ բանում եյին:

Թեև 1845 թվին որենք հրատարակվեց, վոր 12 տարեկանից փոքր յերեխաներին գիշերը բանեցնելն արգելվում եր, բայց այդ որենքը մնաց թղթի վրա, վորովհետև որենքը խախտելու համար վոչ մի պատիժ չեր տրվում, և վոչվոք չեր հետևում, վոր կատարվի որենքը: Այդ որենքը հրատարակվել եր մարդկանց աչքը թող փչելու համար: Գործարանի տերը, զլխավոր վարպետը, գործարանատիրոջ գործակատարը կարող եյին իրենց (քմահաճույքով) քմքի համաձայն ընդունել և արձակել բանվորներին, պայմանից շուտ նրա աշխատավարձն իջեցնել, ամենափոքր հանցանքի համար և նույնիսկ առանց վորևե հանցանքի տուգանել: Վարձը վճարելու վորոշ ժամանակ չկար. ամեն ինչ տիրոջ բարի կամքից եր կախված. բանվորը գալիս և խոնարհվում եր տիրոջ առջև, վորպեսզի իր վարձի գոնե մի մասը տա: Աշխատանքի վոչ մի պաշտպանութուն չկար. աշխատում եյին խոնավ, մութ, խեղդող շենքերում, իսկ ապրում եյին այնպիսի շենքերում, վոր այժմ հազիվ թե մեկը համաձայնվի ապրել:

Այն ժամանակ բանվորական մասսան յետամնաց եր, մութ ու անկազմակերպ: Սակայն այնքան ծանր եր տիրոջ ձեռքը, այնպես անտանելի յեր ձնշումը, վոր ժամանակ առ ժամանակ բարկությունը բռնկում եր գործադուլի կամ խռովութեան ձևով: Պալատի ուկիգ. Ճորտատիրութեան ժամանակ տերը կարող եր բանվորին պատժել առանց դատի, «տնավարի», կարող եր նույնիսկ նրանց Սիբիր աքսորել ու ծեծել: Բանվորների տերերին չհպատակվելը հավասար եր կառավարութեան դեմ ապստամբելու, և սովորական պատիժը բանտն ու դատանակիր աշխատանքն եր: Իհարկե, սկզբնական շրջաններում բանվորների այդ գայրույթն իսկական խռովութեան նման եր: Սովորաբար բանվորները նախ ուզում եյին, վորձում եյին համոզել գործակատարին, վարպետին, տիրոջը, վոր ավելի մարդավայել գոյութեան պայմաններ ստեղծեն իրենց համար, բայց վորովհետև խնդրելն ոգուտ չեր բերում, ապա յերբեմն մարդիկ եյին ուղարկում իշխանություններին

մոտ, մինչ ցարը: Դրանից ել չեր բան դուրս գալիս: Այն ժա-
մանակ բանվորները թողնում էին աշխատանքը կամ, ինչպես
ասում էին, գործադուլ էին անում. հաճախ այդ ժամանակ
ծեծում էին գործարանի վարչության պաշտոնյաներին, վո-
չընչացնում էին գործարանի ունեցվածքը: Իհարկե, բանվոր-
ներին շատ խիստ պատժում էին, բայց վորովհետև կարգը
չեր փոխվում, միքանի ժամանակից հետո նույնը կրկնվում
եր մի ուրիշ տեղում:

Գործադուլների մեծ մասն առաջ եր գալիս առանց վորևե
նախնական պատրաստության, խոսքի, կազմակերպության: Բան-
վորները պաշտպանվում էին տերերի սոսկալի շահագործման
դեմ—պահանջում էին կրճատել ուժից վեր բանվորական ուրը,
բարձրացնել աշխատավարձը, վորով այն ժամանակ բանվորները
միայն իրենց կիսաքաղց գոյությունն էին պահում: Բանվոր-
ներն իշխանության վրա դեռ հույս ունեին, մարդիկ էին ու-
ղարկում, գանգատվում իրենց տերերից:

Բայց կյանքը սովորեցրեց բանվորներին,
և նրանք անցյալ դարու յոթանասնական թվա-
կաններին պայքարինոր ձևերի յեն անցնում:
1878 թվին Լենինգրադի Նևսկի բամբակ մա-
նելու գործարանի բանվորներն աշխատավարձն
իջեցնելու պատճառով գործադուլ արին: Նրանք
այդ մասին գանգատ ուղարկեցին վոստիկա-

նատուն—քաղաքապետին և նույնիսկ գահաժառանգին: Դրա
հետևանքն այն յեղավ, վոր սկսեցին գլխավորներին ձերբակա-
լել ու աքսորել: Այն ժամանակ 1879 թվին բանվորները նորից
գործադուլ արին, բայց այս անգամ նրանք դիմեցին արդեն
վոչ թե իշխանությանը, այլ մյուս գործարանների բանվորներին
և ոգնության կանչեցին: Նրանց միացան ուրիշ գործարաննե-
րի բանվորներ, գործադուլավորներին ոգնելու համար փող
հավաքեցին, նրանց հետ միասին պահանջներ մշակեցին տերե-
րին ներկայացնելու: Գործարանատերերն այնպես վախեցան,
վոր պատրաստ էին զիջումներ անել, բայց կառավարությու-
նը ճնշեց գործադուլը, մասսայական ձերբակալություններ

տեղի ունեցան, բոլոր գործադուլավորներին մարմնական պատ-
ժի յենթարկեցին: Այս գործադուլը ցույց տվեց, վոր բանվոր-
ներն սկսել են գիտակցել իրենց ընդհանուր դասակարգային
շահերը: Այստեղից արդեն սկսվում է բանվորական կազմա-
կերպությունների առաջ գալը: 1885 թվին Որեխովո Զույկոյի
Մարոզովի հայտնի գործադուլն արդեն կատարելապես կազմա-
կերպված առաջ յեկավ: Գործադուլը ղեկավարում էին յեր-
կու բանվորներ. ու թեև այս գործադուլը ճնշվեց զինվորական
ուժով, ձերբակալություններով ու աքսորներով (800 մարդ
աքսորվեց), սակայն այս շարժումը ցույց տվեց կառավարու-
թյանը, ամբողջ հասարակությանը և բանվոր դասակարգին
բանվորների ուժը:

Տերերի դեմ մղած յերկար ու համառ կռվի
ընթացքում բանվորների միջից սկսում են
առաջ գալ այնպիսի բանվորներ, վորոնք հաս-
կանում են բանվոր դասակարգի խնդիրները:
Յերբ 1874 թվին դատում էին շուկակ բան-
վոր Պյոտր Ալեքսեյին, նա պատմեց այն
ժանր դրության մասին, վորի մեջ գտնվում
էին բանվորները, պատմեց, թե ինչպես բան-
վորներն իզուր հույս էին դրել կառավարության վրա, և իր
ձառը վերջացրեց այս բառերով. «Ռուս բանվոր դասակարգը
միայն իր վրա պետք է դնի իր հույսը և ել վոչվոքից ոգնու-
թյուն չսպասի... Բարձրանում է բանվոր մարդու հզոր բազուկը,
ու զինվորների սվիններով պաշտպանվող բռնակալության լու-
ծը փոշի կդառնա»:

1878 թվին Պետերբուրգում առաջ յեկավ Ռուս Բանվոր-
ների Հյուսիսային Միություն: Այդ Միության կազմակերպող-
ները՝ յերկաթագործ Վիկտոր Որենտսկին և ատաղձագործ Ստե-
փան Սալտուրինը կարծում էին, վոր այս Միությունը համա-
ռուսական բանվորական կազմակերպություն հիմնելու սկիզբն
է հանդիսանալու: Շուտով նրանց հաջողվեց իրենց Միության
մեջ մտցնել 200 առաջավոր բանվորներ:

Սրանք բանվոր դասակարգի առաջին կազմակերպություններն

էյին, նոր ու կազմակերպված պայքարի նախադրամատենները՝
Յարական կառավարութիւնը կարճ ժամանակում ջախջախեց
այս կազմակերպութիւնները:

Բայց հետզհետե ավելի ու ավելի աճեց բանվորների սերտ միությունը: Սկզբում բանվորները միայն մի գործարանի պահանջներն էլին դնում, բայց յերբ համոզվում էին, վոր դրանից բան չի դուրս գալիս, վոր կենտ-կենտ ավելի հեշտ ե ճընշել ու ջարդել, այն ժամանակ զանազան գործարանների առաջնակարգ բանվորներն սկսում են համաձայնության գալ միմյանց հետ՝ ընդհանուր պայքարի, ընդհանուր պահանջների համար: Շուտով նրանք հասկացան, վոր զանազան գործարանների ու զավոդների բանվորները մի ընդհանուր շահ, մի ընդհանուր պահանջ ունեն: Ինքն իրեն նրանք արդեն սկսում են մտածել միասին պայքարի, մի ընդհանուր, կանոնավոր ծրագրի մասին: Յեվ ահա նրանք իմանում են, վոր ուրիշ ավելի առաջավոր յերկրներում, ուր արդյունաբերությունն ավելի շուտ ե (քան թե Ռուսաստանում) սկսել զարգանալ — կապիտալիստական կարգերը, հետևապես և բանվոր դասակարգն ավելի վաղ են ծագել, — նույնպես պայքար կա բանվորների ու կապիտալիստների միջև. վոր բանվորներն այնտեղ իրենց կազմակերպություններն են ստեղծել, վորոնք և ղեկավարում են նրա պայքարը, իրենց կուսակցությունն են ստեղծել, վոր կոչվում ե սոցիալիստական:

Նրանք իմացան, վոր բանվորներն սկսել են շրջապատող պայմաններն ըմբռնել և ճիշտ վորոշել իրենց անելիքներն ու նպատակները, վորին ձգտում եյին նրանք Կարլ Մարքսի և Ֆրիդրիխ Ենգելսի ուսմունքի ոգնությամբ։ Այդ ուսմունքը (ինչպես ասում են՝ մարքսիզմը) սկսեց մեր աշխարհն ել գալ։

Ինչ ե մարքսիզմը և ինչպես ե բանվոր դասակարգին ոգնում:

Մարքան իւր աշխատություններում մանրամասն վեր ե լուծել կապիտալիստական հասարակության կառուցվածքը, Նա բացատրել ե, ծագել կապիտալիստական հասարակարգը, ինչպես ե զարգանում, կապիտալիստներն ինչ ճանապարհով են

ստանում իրենց շահույթը: Նա սովորեցրեց, վոր կապիտա-
լիզմի աճման հետ աճում եւ և բանվոր դասակարգի ուժն ու
միությունը, վոր վերջիվերջո կապիտալիզմի զարգացումն իր
սեփական կորստյանն ե հանգեւու: Նա սովորեցրեց, վոր բուր-
ժուական հասարակակարգի գերեզմանափորը բանվոր դասա-
կարգը կլինի, վորն իր դրության պատճառով ստիպված ե մըշ-
տական պայքար ձգել կապիտալիստների դեմ: Մարքսի ուս-
մունքն այդ պայքարի նպատակն ել ե ցույց տալիս, — կապի-
տալիզմի իշխանության վոչնչացումն, պետական իշխանության
գրավում, բոլոր միջոցների և արտադրության գործիքների
գրավումն (գործարանների, հանքերի, յերկաթգծի և այլն): Բան-
վոր դասակարգը պայքարի համար պետք ե ժխանա—մի կու-
սակցություն ստեղծի, նա պետք ե իր կողմը գրավի և մյուս
աշխատավորներին (որինակ՝ ամենաաղքատ գյուղացիությունը):
Բանվոր դասակարգն իր իշխանությունը պետք ե հաստատի
նրա համար, վոր ազատություն տա բոլոր աշխատավորներին,
իր տնտեսությունը համայնական դարձնի, վոչնչացնի ժարդու
մարդին շահագործելը — կոմունիստական հասարակություն կա-
ռուցի:

Մարքսիզմի կողմնակիցներն սկսեցին յե-
րևալ և Ռուսաստանում: Այսպես՝ 1883 թվին
ցարի կառավարութան հալածանքներից փախած հեղափոխա-
կանների մի խումբ արտասահմանում Պեխանովի գլխավորու-
թյամբ առաջին մարքսիստական կազմակերպությունը հիմնեց
և ինքն իրեն «Սոցիալատանքի ազատագրութան խմբակ» անվանեց:
Այս խմբակը մարքսիզմի մասին արած իր քարոզներով հե-
ղափոխական շարժմանը մեծ ոգուտ բերեց:

1895 թվին Պիտերբուրգ կազմակերպվում է «Բանվոր դասակարգի ազատագրության պայքարի միություն»։ Այս Միությունը կազմակերպեց Վլադիմիր Իլյիչ Լենինը։ Ու թեև Լենինը 1896 թվին ձերբակալվեց և 3 տարով աքսորվեց Ֆենիսեյսկի նահանգի Մինուսինսկի գավառը, Միության պայքարի գործը կանգ չառավ։ Նա Պետերբուրգում շուտով կրկին ծնունդ առավ։ Իսկ 1896 թվին առաջ է գալիս Մոսկվայի Միությունը, 1897-ին

Կիւնը, ու բանվորական շարժմանը զուգընթաց նաև մյուս ար-
դյունաբերական քաղաքներում, Բանվոր Դասակարգի Ազատա-
զրուծյան Պայքարի Միութիւնը—իրեն գեղեցիկ խոսք չեր, վոր
պայքարի միութիւն եր կոչվում: Նա իսկապես շատ գործոն
մասնակցութիւն եր ունենում այդ ժամանակներում կատար-
վող բանվորական պայքարին:

Մինչև բանվորական շարժման առաջ գալը հեղափոխա-
կան պայքար ելին մղում մեծ մասամբ ինտելիգենցիայից յե-
լած մարդիկ և ուսանողները: Նրանք մտածում ելին հենվել
գլուղացիութեան վրա, ու թեև վերջինս անկազմակերպ եր,
խավար ու անգիտակից, ջանում ելին պայքարի քաշել նրան:
Նրանք սպանութեան փորձեր ելին անում ցարի ու նրա ար-
բանչակների դեմ: Մենք գիտենք հերոս հեղափոխականներ
ժեյլաբուրի, Սոֆիա Պերովսկայի անունները, վոր մահ հասցրին
Ալեքսանդր Յերկրորդին, մենք հարգում ենք և ուրիշ նարոդ-
նիկ-հեղափոխականների հիշատակը, վոր իրենց կյանքը դրե-
ցին հեղափոխական պայքարում: Բայց ինչքան ել մեծ լիներ
նրանց հերոսութիւնը, այնուամենայնիվ բարձրացնել ու միա-
ցնել իրարից անջատված ու հեռու ընկած գլուղական մասա-
ները նրանք չկարողացան. իսկ ցարի անհատ պաշտոնյաներին
սպանելը չեր սպանում միահեծան կարգը: Շարժումը ջախ-
ջախվեց: Յեւ ահա նրանք, ովքեր ուզում ելին պայքարել աշ-
խատավորների ազատութեան համար, սկսեցին զիմել այն միակ
ուժին, վորը կարող ե ձեռք բերել բոլոր աշխատավորների
ազատութիւնը: Այդ ուժն այն ժամանակ առաջ յեկող բանվոր
դատակարգն եր, վոր աճելով պետք ե ազատագրական շարժ-
ման գլուխն անցնել: Առաջին ռուս մարքսիստներն ել այդ
սկսեցին քարոզել:

Պալեար Գաբուր-
Յիկեբեի գեմ. Բայց շատ հեղափոխականներ, վոր «ժողո-
վորդի մեջ» ելին գնում և ժողովրդի բարեկամն
ելին համարում իրենց, չեցին հասկանում այս
բանը, չեցին համաձայնվում այս բանի հետ:

Նրանք չեցին տեսնում և չեցին ուզում տեսնել բանվոր
դասակարգի ուժը: Մարքսիստներն ապացուցում ելին, վոր

ճորտատիրութիւնը վերացնելուց հետո Ռուսաստանում զար-
գանում ե կապիտալիզմը, և նրա հետ միասին աճում ու ամրա-
նում ե բանվոր դասակարգը: Իսկ նարոդնիկները հայտարարում
ելին, թե Ռուսաստանն ամենևին ել են ձևով չալիտի զարգանա,
ինչ վոր մյուս յերկրները, վոր Ռուսաստանում կապիտալիս-
տական կարգերը չեն զարգանալ, դրա համար ել բանվորական
շարժումն առաջնակարգ նշանակութիւն չի ունենալ: Նարոդ-
նիկներն ասում ելին, վոր դեպի սոցիալիզմ տանող ճանապար-
հը վոչ թե կապիտալիզմի զարգացման վրայով ե, վոր գլու-
ղացիական Ռուսաստանում իսկի չի յել լինիլ, այլ գլուղացիա-
կան համայնքների (община) վրայով, ուր բնութիւնից ալ զեն
սոցիալիզմի սաղմեր կան: Նրանք չեցին տեսնում, վոր այդ
համայնքը հետզհետե ավելի յե քայքայվում ներսից, վոր ինքը
գլուղացիութիւնը շարունակ ավելի զգալի կերպով բաժանվում
ե կուլակների ու չքավորների:

Ռուս մարքսիստները Պլեխանովի ու Լենինի գլխավորու-
թեամբ ապացուցում ելին, վոր ժողովրդի այդ սուտ «բարե-
կամներն» սխալվում են: Լենինը մի գիրք գրեց—«Ինչ ե ժողո-
վորդի բարեկամը»: Այդ գրքում նա ցույց եր տալիս, վոր նա-
րոդնիկ-գրողների գեղեցիկ խոսքերն իսկապես վրասում են
ժողովրդին: Նա ցույց եր տալիս, վոր ինչքան ել կապիտալիստ-
ները ժխտեն կապիտալիզմի զարգացումը, բայց, այնուամենայ-
նիվ, նա կա, նրան կանգնեցնել չի կարելի, նրանից խուսափել
չի լինիլ, ուրեմն պետք ե ուսումնասիրել, բանալ կապիտալիզ-
մի որենքները, գտնել ու կազմակերպել այն ուժը, վորն ընդու-
նակ ե խորտակելու կապիտալիզմը:

Ու այդ գրքում նա հայտարարեց, վոր այդ ուժը բանվոր
դասակարգն ե, վոր իր յետնից տանելով գլուղացիութիւնը,
Ռուսաստանում կոմունիստական հեղափոխութիւն կանի:

Իսկ նարոդնիկների ուսմունքն ինչո՞ւ յեր վրասակար:

Ապացուցելով, վոր կապիտալիզմը զարգացումը Ռուսաստանին
չի վերաբերում, հենց դրանով նարոդնիկներն աշխատավոր մաս-
սան և նրանց կազմակերպութիւններին շփոթեցնում ելին:
Յեթե Ռուսաստանում կապիտալիզմ չի լինիլ, ապա ել ինչ խոսք

կարող ե լինել բանվոր դասակարգի առաջնորդութան ու ղեկավարութան մասին: Ըստ նարոգնիկների այդպես եր:

Հենց դրանով, վոր նրանք ժխտում եյին բանվոր դասակարգի ղեկավարող գերը, հենց դրանով իրենք իրենց «ժողովրդի» «կեղծ բարեկամներ» եյին դարձնում: Ինչպես այժմ գիտենք, կյանքն ամբողջովին արդարացրեց Լենինի հայացքները, վոր արգեն սրանից շատ տարիներ առաջ եր արտահայտել:

Աշխատավորների զիտակցութան զարգացման և նրանց հեղափոխական կազմակերպությունների համար անհղին նշանակութուն ունեցավ նույնպես Լենինի «Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» գրքուկը: Այդ գրքում Վլ. Իլյիչ Լենինը ցույց եր տալիս, թե ինչպես կապիտալը մեր գյուղացիական Ռուսաստանում քայլ առ քայլ մեծ նվաճումներ ե անում, ինչպես կապիտալը քայքայում ե գյուղացիներին, ինչպես կապիտալիզմի շնորհիվ շատանում են ձի չունեցող, հողագործ գյուղացիները, գյուղատնտեսական բանվորներն ու կիսաբանվորները, ինչպես կապիտալիզմը քայքայում ե անալիտիկներին, ինչպես ուժեղացնում ե հարուստ գյուղացի-կուլակներին: Այս գիրքը ցույց տվեց շատերին, վոր թե բանվոր դասակարգի, թե գյուղացիութան համար, բացի հեղափոխությունից, ուրիշ վոչ մի յելք չկա:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Բանվորի և գյուղացու ու տնայնագործի միջև ինչ տարբերութուն կա. հեղափոխական պայքարում բանվոր դասակարգն ինչո՞ւ պետք ե առաջավոր հանդիսանա:
2. Կապիտալիստի շահույթը վերտեղից ե գոյանում:
3. Ինչո՞ւ բանվորի իր տիրոջ դեմ մղած պայքարն ամբողջ բանվոր դասակարգի պայքար դարձավ—ամբողջ կապիտալիստական հասարակակարգի դեմ:
4. Մարքսի ուսմունքն ինչո՞վ ոգուտ բերեց բանվորական շարժմանը:
5. Ինչո՞ւ նարոգնիկները, վոր իրենք իրենց «ժողովրդի բարեկամներ» եյին անվանում, իսկապես կեղծ բարեկամներ եյին:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

1905 թ ՎԸ

Ֆեյ, մասին ե
գրույցը:

Այս գրույցով մենք կժանոթանանք ռուսական առաջին հեղափոխութան հետ: Մենք կտեսնենք, վոր դեպքերն սկսվեցին 1905 թ. հունվարին, յերբ բանվորները խնդրանքով գնում եյին ցարի մոտ, և վերջացան նույն թվի դեկտեմբերին Մոսկվայի բանվորների զինված ապստամբությամբ՝ ընդդեմ ցարական կառավարութան:

Մենք կժանոթանանք 1905 թվի, 1906 թվի սկզբի գյուղացիական շարժմանը: Կվերլուծենք բանվորների և գյուղացիների պարտութան պատճառները, կիմանանք, թե ինչ դասեր առան բայլչեիկները, պրոլետարիատն ու գյուղացիութունը ռուսական հեղափոխութան առաջին փորձից:

Բանվորների
գեղակահարու-
մը 1905 թ.
հունվարի 9-ից
(22-ից):

Կարծես թե փոքր բանից սկսվեց: Վարպետի հետ ընդհարվելու պատճառով Պուտիլովի գործարանից յերեք բանվոր արձակվեցին: Բանվորները պահանջեցին, վոր նրանց յետ ընդունեն: Գապոնը, վոր բանվորների բարեկամ եր հանդիսանում, բայց ժանդարմների մարդն եր, ստիպված եր բանվորների անունից բանակցություններ վարել իշխանութան հետ և շարունակ խոստանում եր, վոր կբավարարեն: Իշխանությունը մերժեց: Այն ժամանակ բանվորները գործադուլ արին: Շուտով Պուտիլովի բանվորներին սկսեցին միանալ ուրիշ խոշոր հիմնարկությունների բանվորներ, վորովհետև այն ժամանակ ընդհանրապես բոլորն ել դժգոհ եյին կարգերից: Յերեք օրում գործադուլավորների թիվը յերկուհարյուր հազարի հասավ: Վորպեսզի բանվորներն իր ազդեցութան տակից դուրս չգան, Գապոնը վորոշեց այդ շարժման գլուխն անցնել:

Նա դուրս եր գալիս Պետրոսգրադի գործարանային շրջանի բազմամարդ հավաքույթներում և սկսում եր բանվորներին զգուշացնել հեղափոխությունից, կոչ անելով—հույս դնել ցարի վրա: Ընդունվեց մի ընդհանուր վորոշում, վոր աղերսագրով պետք է գնալ ցարի մոտ. այդ աղերսագրում պետք է գրվեյին բանվորների բոլոր կարիքներն ու ցավերը:

Այդ աղերսագիրը կարդացին բանվորական բոլոր ժողովներում, և հարյուր հազարավորներ համաձայնում էին զրան: Ահա ինչ եր գրված ախտեղ.

«Թագավոր, մենք, բանվորներս, մեր յերեխաները, կանայք և անողական ծերունի ծնողները քեզ մոտ ենք յեկել, թագավոր, արդարություն ու պաշտպանություն գտնելու: Մենք աղքատացել ենք, մեզ ճշում են, ուժից վեր աշխատանքներով ծանրաբեռնում են, մեզ հայհոյում են, մեզ մարդ չեն համարում, մեզ հետ վարվում են, ինչպես սարուկների հետ, վորոնք պետք է տանեն իրենց այդ վիճակն ու լուեն: Ու մենք համբերում ենք. բայց մեզ ավելի յեն մզում աղքատության տղմի մեջ.— իրավագուրկ ենք մենք ու տգետ. մեզ խեղդում է բռնությունն ու կամայականությունը, մենք խեղդվում ենք, թագավոր, համբերությունն ել սահման ունի. մեզ համար հասել է այն սոսկալի բուպեն, յերբ մահը լավ է, քան այս անտանելի տանջանքները շարունակելը»:

Այնուհետև աղերսագիրը խնդրում եր ցարին Տ. Ժամյա բանվորական որ հաստատել, համապատասխան աշխատավարձ սահմանել, ներել բոլոր քաղաքական բանտարկյալներին ու աքսորվածներին, խոսքի ու այլ ազատություններ տալ, Հիմնադիր ժողով հրավիրել, կամաց-կամաց հողը ժողովրդին հանձնելն սկսել: Այստեղ թված էին բանվորների այն կարիքներն ու պահանջները, վոր կուտակվել եր բանվորների մեջ, այստեղ կային և այն պահանջներից շատերը, վոր այն ժամանակ դնում էին սոցիալ-դեմոկրատները: «Ահա, թագավոր—վերջանում եր աղերսագիրը—մեր գլխավոր ցավերը, վոր մենք բերում ենք քեզ, Հրամայիր և յերդվիր կատարել նրանք—ու դու Ռուսաստանը ուժեղ ու փառապանծ կդարձնես, քո անու-

նը հավիտենականապես կապվի մեր և մեր սերունդների սրբ-տերում: Իսկ յեթե չկատարես, մերժես մեր աղաչանքը, մենք կմեռնենք այստեղ, այս հրապարակում, քո պալատի դիմաց. մենք ել գնալու տեղ չունենք և զուր ել կգնանք: Մենք միայն յերկու ճանապարհ ունենք, կամ դեպի ազատություն, յերջան-կություն, կամ դեպի գերեզման: Յույց տուր, թագավոր, նրանցից մեկը, և մենք անմոռնչ կգնանք նրանով, թեկուզ այդ ճանապարհը դեպի մահ տանի: Թող մեր կյանքը զոհ լինի տառապող Ռուսաստանի համար, մենք չենք ափսոսում այդ զոհը և սիրով կզոհվենք»:

Այն ժամանակ սոցիալ-դեմոկրատներն իզուր էին փորձում ապացուցել բանվորներին ցարի մոտ գնալու անողուտ ու անհույս լինելը: Նրանք իզուր էին բացատրում, վոր ցարն ու նրա կառավարությունը կապիտալիստների շահերի շերմ պաշտպաններն են, վոր բանվորներն իրենց բոլոր պահանջները միայն ուժով կարող են կորզել տերերից ու ցարից: Դեպի ցարն ունեցած հավատը շատ մեծ եր—հավատում էին, վոր ցարը չզիտե ճշմարտությունը, վոր նրա պաշտոնյաները խաբում են նրան, վոր ինքը ցարը ժողովրդի կողմն է:

Բանվորական շրջաններում սկսեցին պատրաստվել յերթին, վոր նշանակված եր կիրակի օրը, հունվարի 9-ին (հին տոմարով—կամ նոր տոմարով հունվարի 22-ին):

Բայց ցարի կառավարությունն ել քնած չեր, Նա վորոշել եր արյան բաղանիք սարքել, բանվորներին արյունե սոսկալի դաս տալ և դրանով նրանց ընդմիջտ սովորեցնել խռովություն չանել: Ու թեև հայտնի յեր, վոր բանվորները բոլորովին անզեն կլինեն, ոգնության համար Պսկովից Պիտեր զորքեր կանչվեցին, հրանոթներ դրին:

Դեռ լույսը չբացված՝ բանվորներն սկսեցին հավաքվել շրջաններում: Առավոտն անգն բանվորների ահագին խմբերը (միջանի հարյուր հազար) ծայրամասերից դեպի կենտրոն, դեպի Ձմեռային պալատը դիմեցին: Յերթի առջևից խաչվածներ, պատկերներ—ցարի նկարներ էին տանում: Բանվորները «Տեր, պահյա զկայսրն մեր», «Ազատյա տեր», և ուրիշ յեկեղեցական

յերգեր եյին յերգում: Բայց ցարի կառավարութիւնն արդեն պատրաստ էր: Բակերում զինվորներ եյին թագցրած, փողոցներում ամեն կողմ ձիով գնում-գալիս եյին ուլաններ ու կազակներ, պալատի հրապարակում թնդանոթներ ու գնդացիներ եյին դրված: Յեւ յերբ ծայրամասերից ամբոխն առաջ շարժվեց զեպի քաղաքի կենտրոնը, նրանց զիմալորեցին հրացանի ու գնդացիների կրակով, սրերով ու մորակներով:

Բայց և այնպէս բանվորների մի մասն անցավ Չմեռային ուղիւտի կողմը, և յերբ այնտեղ շատ ժողովուրդ հավաքվեց, հանկարծ, առանց վորեն նախազգուշացման լսվեցին համազարկեր, մեկ, յերկու: Յերրորդ համազարկն ուղղեցին այն յերեսանների վրա, վորոնք հետաքրքրութիւնից վաղուց բարձրացել եյին հրապարակի շուրջը յեղող ծառերը:

Կազակներն սկսեցին հալածել փախչող ամբոխին: Կրակում, կտրում, շարդում եյին ամենքին—ով պատահում էր:

Հետո, յերբ սկսեցին սպանվածներին ու վիրավորներին հիվանդանոց տանել, ապա մի որվա մեջ 1.216 սպանված և 5.000 վիրավոր տարան: Իսկ թե վոստիկանութիւնը ինչքան թաղեց ծածուկ—եղ ել յերբեք չենք իմանա: Բայց սրա հետեանքն ամենին այն չեղավ, ինչ վոր սպասում եյին ցարն ու նրա արբանյակները: Նրանք ուզում եյին արյան մեջ խեղդել սկսվող հեղափոխութիւնը, բայց դրա փոխարեն սպանեցին ժողովրդի ունեցած հավատքը զեպի ցարը:

Բանվորները հասկացան, վոր նրանք վոչ մի տեղից վորոքութիւն չպիտի սպասեն, վոր նրանք հույս չպիտի դնեն ցարի վրա, վոր նրանց հույան իրենց ուժը պիտի լինի: Միայն ուժով կարող են բարվոքել նրանք իրենց դրութիւնը, և ճշնման ու շահագործման կարգերի դեմ մղած այս պայքարի ժամանակ նրանք ամենից առաջ պետք է ջնջեն իրենց ճանապարհից ցարի ինքնակալութիւնը: Նրանք հասկացան, վոր սոցիալ-դեմոկրատները, վոր այս բանն առաջուց եյին ասում, ճիշտ են ասում:

Այս մասին շուտով իմացան Ռուսաստանի բոլոր բանվորները: Անմեղ բանվորների այս կոտորածը, 1905 թվի հունվա-

րի 9-ի այս արյունոտ կիրակին ամբողջ յերկրի համար պայքարի ազդանշան ծառայեց: Ու յերբ այս շարժման մասնակից հազարավոր բանվորներ ուղարկվեցին գյուղերը, ապա գյուղը հասկացավ, թե ինչ վոճրագործութիւն է կատարվել բանվոր դասակարգի նկատմամբ: Ժողովրդի շարժումն սկսեց շարունակ ավելի ու ավելի աճել, բռնեց բոլոր բանվորական շրջանները, անցավ գյուղացիական մասսաներին, բանակին ու նավատորմին:

ԱՆՏԻՑԵ արյուն- Սյդ զեպքերի նշանակութիւնն ահա ինչպէս եր գնահատում հետո վլ. Իլյիչը: Իր նշանակութիւնն արտահայտեց ճառում, վոր նա ասաց արյունոտ կիրակի տասներկու յերրորդ տարեդարձի առթիւ սոցիալ-իստական Յերիտասարդութեան Միութեան ժողովում, 24-ցերիայի քաղաքներից մեկում, նա ասաց. «Մինչև 1905 թվի հունվարի 22-ը (չին տոմարով 9-ը) Ռուսաստանի հեղափոխական կառավարութիւնը մարդկանց փոքրիկ խմբակներից եր բաղկացած...»

Միջանի հարցուր հեղափոխական կազմակերպիչներ, մի քանի հազար տեղական կազմակերպութիւններ, ամենաշատը ամիսը մի անգամ տպվող 6 հատ հեղափոխական թերթիկներ, վորոնք հրատարակվում եյին գլխավորապէս արտասահմանում և ծածուկ, անհավատալի դժվարութիւններով ու բազմաթիւ զոհերի գնով ուղարկվում եյին Ռուսաստան.—այսպէս եյին Ռուսաստանի հեղափոխական կուսակցութիւնները, առաջին հերթին հեղափոխական սոցիալ դեմոկրատիան մինչև 1905 թվի հունվարի 22-ը:

Մակայն միջանի ամսվա ընթացքում պատկերը բոլորովին փոխվեց: Հեղափոխական հարյուրավոր սոցիալ-դեմոկրատներն աճեցին, հազարավորներ դարձան, հազարավորները՝ յերկու-յերեք միլիոն պրոլետարների առաջնորդներ: Պրոլետարական պայքարը մեծ խմորում, մասամբ և հեղափոխական շարժում առաջ բերեց 50—100 միլիոնանոց գյուղացիական զանգվածների մեջ: Գյուղացիական շարժումն արձագանգ տվեց բանակում և առաջ բերեց զինվորական ապստամբութիւններ, բա-

նակի մի մասը զինված ընդհարում ունեցավ մյուսի հետ: Այսպիսով 130 միլիոն բնակիչ ունեցող վիթխարի յերկիրը հեղափոխութուն սկսեց:

Այսպիսով, ննչող (քնած) Ռուսաստանը հեղափոխական պրոլետարիատի յեւ հեղափոխական ժողովրդի Ռուսաստան դարձավ: Բանակն ու նավատորմիդը, իհարկե, այնպիսի ձևով եյին դաստիարակվում, վոր զինվորներն ու նավաստիները միայն մի բան գիտեյին. «ճիշտ եք այդպես», «վոչ յերբեք», «լսում եմ»: Ահա այն բոլորը, վոր կարող եր պատասխանել այն ժամանակվա յետամնաց ծառայողը: Բայց բանվորների ու գյուղացիների հուզումները չեյին կարող անհետ անցնել բանակի ու նավատորմի համար: Զորքի տրամադրության վրա մեծ ազդեցութուն ունեցավ նաև պատերազմը:

Ամենից առաջ արձագանգ տվեց նավատորմիդը: Նավի վրա ծառայելու համար լավ գրագիտութուն, զարգացում և տեխնիկական գիտություններ եր պահանջվում: Ուստի նավերի վրա նշանակվում եյին ավելի գրագետ ու զարգացած գյուղացիներ կամ շատ բանվորներ, վորոնք ծանոթ ելին մեքենաների կազմությանը: Հենց նրա համար, վոր նավատորմի վրա բանվորներ շատ կային, նավատորմիդն առաջին ապստամբողն եր: Հուլիսի 14—15-ին ապստամբութուն սկսվեց Սև-ծովյան նավատորմի «Իշխան Պատյոմկին» զբահակիր նավի վրա: Ապստամբության առիթ ծառայեց հետևյալ դեպքը: Նավաստիներին շատ վատ եյին կերակրում: Մի անգամ նավաստիները նկատելով, վոր վորդերով լիքը միսը պղինձն են ածում յեփելու, հրաժարվեց ճաշել: Հրամանատարներն սկսեցին սպառնալ, բայց նավաստիներն իրենց տածին մնացին: Այն ժամանակ սպաները վորոշեցին գնդակահարել խռովարարներին: Յերբ սպաներից մեկն սպանեց Վալուլինչուկ նավաստուն, նավաստիներն ապստամբեցին:

Ատված հրամանատարներին ծովը նետեցին, սպաներին ձերբակալեցին: Նավի հրամանատարությունը նավաստիները հանձնեցին իրենց ընտրածին: Նավը մոտեցավ Ուզեսսային, ուր ոյդ ժամանակ բանվորները գործադուլ եյին արել: Սպանված

Վալուլինչուկին մեծ հանդիսավորությամբ թաղեցին. այդ թաղմանը մասնակցում եր ամբողջ քաղաքը: Իշխանությունը չհամարձակվեց խառնվել, վորովհետև զբահակիրն իր թնդանութներով կարող եր ջնջել ամբողջ քաղաքը:

Յարը «Պատյոմկին» զբահակիր ապստամբությունը լսելով, սաստիկ վախեցավ: Սև ծովի ամբողջ նավատորմիդն ուղարկվեց ապստամբների դեմ: «Պատյոմկինը» համարձակ կերպով բազմաթիվ թշնամու դեմ գնաց: Ու այստեղ պատահեց այն, վոր իշխանությունն իսկի չեր սպասում: Բոլոր նավերի նավաստիները թողեցին իրենց տեղերը, հրաժարվեցին կրակել և «ուռա» աղաղակելով դիմավորեցին հեղափոխական զբահակիրին: Հրամանատարները չափազանց ուրախ եյին, վոր հաջողվեց իրենց նավերը հեռացնել «Պատյոմկինից»: Բայց և այնպես «Գեորգի Պորեգոնոսեց» զբահանավը միացավ ապստամբներին:

Բայց բոլոր նավերի նավաստիներն այնպես նախապատրաստված չեյին վճռական գործողությունների համար, ինչպես պատյոմկինցիները: Բացի դրանից «Գեորգի»-ի վրա դավաճանութուն ել բացվեց: Նավի վրա մնացած հակահեղափոխականները նավաստիների մեջ քայքայող աշխատանք եյին տանում և վերջիվերջո նավը խրեցին ծանծաղուտի մեջ: «Պատյոմկինը» մենակ մնալով՝ 12 որ կարմիր դրոշակով լողաց ջրերում և վերջն ստիպված յեղավ կանգ առնել Ռումինիայի ափերին և անձնատուր յեղավ Ռումինիայի իշխանությանը:

Այսպես վերջացավ Սև ծովի նավատորմի ապստամբությունը: Բայց հուզումները չգաղաղեցին, և բանվոր դատակարգի հեղափոխական գործունեյության աճման հետ աճում եյին նաև բանակի և նավատորմի խմորումները:

Բանվորների պայքարի գլխավոր միջոցը գործադուլն եր: Բայց արդեն գործադուլ եյին անում վոչ թե մի գործարանի բանվորներ, այլ ամբողջ քաղաքի բոլոր գործարանները միանգամից: Բանվորները վոչ միայն իրենց անձնական կարիքների պահանջներն եյին դնում, այլ պահանջում եյին ամբողջ քաղաքական կարգերը փոխել, յերկրի կառավարության

Բանվորների
պայքար: Հա-
մառուսեկան
գործադուլ.

գործադուլն եր: Բայց արդեն գործադուլ եյին անում վոչ թե մի գործարանի բանվորներ,

կառուցվածքը փոխել: Գործադուլն անցնում էր մի քաղաքից մյուսը: Ամենախոշոր գործադուլներն էին Իվանովո-Վոզնեսենսկինը, Լոձինը, Վարշավայինը, Թիֆլիսինը, Նիժնինը և այլ կենտրոններինը: Շատ քաղաքներում այս գործադուլները վերջանում էին նրանով, վոր բանվորներն արշունահեղ ընդհարումներ էին ունենում փոստիկանության և զորքի հետ: Բայց բանվորական շարժումն իր ամենամեծ ուժին հասավ հոկտեմբեր ամսին (1905 թ.), յերբ բռնկվեց ընդհանուր զործադուլը:

Գործադուլն սկսեցին Մոսկվայի տպարանների գրաշարները: Ու շուտով ամբողջ յերկրում տարածվեց ընդհանուր զործադուլը, վոր պարզապես գրավեց բոլոր բանվորներին, վերջապրած յերկաթգծի և փոստ-հեռագրատան ծառայողներով: Դա իսկական իմաստով քաղաքական ընդհանուր գործադուլ էր, վորովհետեւ այդ գործադուլի ժամանակ բանվորները շատ քիչ էին առանձնակի պահանջներ դնում, այլ ընդհանուր պահանջներ էին դնում, վոր ամբողջ բանվոր դասակարգին, ամբողջ աշխատավորությանն էր վերաբերում: Այդ գործադուլի ժամանակ ժողովրդի բազմահազար մասսան կարմիր դրոշակներով քաղաքի փողոցներն էր դուրս գալիս: Ամեն տեղ, հրապարակներում ու շենքերում բազմահազար ժողովներ ու միտինգներ էին լինում, տեղ-տեղ ընդհարվում էին կազակների, զրագուհների, ժանդարմների և փոստիկանության հետ: Տեղ-տեղ սկսեցին բարրիկադներ շինել. յերկաթգծի վրա կանգ առավ յերթնեկությունը. հեռագիրը դադարեց գործել: Կառավարությունը տեսավ, վոր սա կատակ չի: Նա զիջումներ արավ, վորովհետեւ գործադուլն սպառնում էր բուրժուազիայի շահերին, իսկ զինվորական ուժով հույս չունեի խաղաղացնել այդ ամբողջ ժողովրդական մասսան: Բայց, բացի դրանից, կառավարությունն այդ զիջումներն այն հաշվով արավ, վոր, միևնույն է, այդ զիջումները կամ արտոնությունները հետո կարող է յետ խլել: Հոկտեմբերի 17-ին ցարը հրովարտակ հրատարակեց, վորի մասին ժողովուրդը յերգում էր այն ժամանակ. «Յարը վախեցավ, հրովարտակ հրատարակեց. — մեռած-

ներին ազատություն, կենդանիներին — ձերբակալություն»:

Հենց հոկտեմբերի 17-ի հաջորդ որը, յերբ ժողովուրդը ցնծում էր, ամբողջ յերկրում ջարդ սկսվեց: Այդ ջարդերը կառավարությունն ուղղեց ինտելիգենցիայի և հրեաների դեմ: 110 քաղաքներում ջարդ կադմակերպվեց, 4 հազար մարդուց ավելի սպանվեց, 10 հազար մարդ վիրավորվեց: Որինակ՝ Տոմսկում սև-հարյուրակայինները (այն ժամանակ սպիտակ-գվարդիականներն այդպես էին կոչվում) նահանգապետի և ավագ յերեցի աչքի առջև հազար մարդուց ավելի — զլխավորապես բանվորներ, փակեցին թատրոնում և այրեցին: Հրովարտակը ժողովրդին խաբելու մի միջոց էր. միայն: Պայքարը վերսկսվեց եւ ավելի մեծ ուժով:

Պիտերում Բանվորական Պատգամավորները Բանվորական Կոմիտեի խորհուրդը. Մորմուրը կազմվեց. հետո նույնպիսի խորհուրդներ կազմվեցին Մոսկվայում, Կրասնոյարսկում, Չիտայում և մի շարք այլ քաղաքներում (Իվանովո-Վոզնեսենսկում խորհուրդը կազմվել էր դեռ ոգոսոս ամսին): Այդ խորհուրդներն առաջ ելին գալիս գործադուլը ղեկավարելու համար, բայց հետո արդեն նրանք ձգտում էին ամբողջ շարժման ղեկավարությունն իրենց ձեռքն առնել, ու այն ժամանակ նրանք մի տեսակ բանվորական կառավարություն էին դառնում: Խորհուրդների բոլոր հրամանները կատարվում էին: Այսպես՝ խորհուրդների հրամանով տեղի ունեցան ամենամեծ ցույցերը, գործադուլները. խորհուրդների կոչի համաձայն, բոլորն իրենց ունեցածը վերցրին խնայողական գանձարկից. ղեկավարներ ամսվա ընթացքում հանվեց 86 միլիոն ավելի, քան մտցրած էր:

Խորհուրդների այս նշանակությունը, իբրև նոր, հեղափոխական, բանվորական կառավարության սաղմ, հատկապես ընդգծում էր Լենինը:

Բայց յեւ այնպես այն ժամանակվա խորհուրդներն այնքան ուժեղ չէին, վոր վերջնական հարված հասցնեն հին կարգերին: Կառավարությունը հավաքում էր իր ուժերը, վորպեսզի այս անգամ կարողանա հաշիվ տեսնել քաղաքի և գյուղի բաժան-

բաժան շարժումների հետ: Շարժումն այն ժամանակ շատ բարձր կետի հասավ: Ապստամբեցին Կրոնշտադտի նավաստիները, ապստամբեցին Սևաստոպոլի նավաստիները լեյտենանտ Շմիդտի ղեկավարութամբ, վորը հետո գնդակահարվեց Բերեզան կղզում, հուլիսին զորամասերը Գրոգնոյում, Սամարայում, Կուրսկում, Ռիգայում, Վիբորգում, Լենինգրադում, Կովկասում, Վլադիվոստոկում, Չիտայում, Կրասնոյարսկում, Սարբինում: Բայց և այնպես բանը զինված ապստամբության հասավ միայն Մոսկվայում և ելի միջանի յերկրորդական կետերում:

1905 թ. դեկտեմբերին Մոսկվայում սկսվեց Զինված ապստամբությունը: Գինված ապստամբություն: Այն ժամանակ բան- Մոսկվայում. վորներն առաջին անգամ կազմեցին կարմիր գվարդիայի զորամասեր, բանվորական ռազմիկ խմբեր: Քաղաքի ամենակարևոր փողոցներում բարրիկադներ շինեցին, վորոնց յետևից մարտական փորձիկ խմբերը կարող եյին կովել զորքի դեմ: Շաբաթ ու կես տևեց փողոցներում այս անհավասար կռիվը: Կառավարութանը հաջողվեց ուրիշ քաղաքներից զորքեր բերել: Զորքերն անսահման անգամ գերազանցում եյին մարտիկներին թե իրենց թվով և թե զինավառությամբ: Մոսկվայի զորքերի վրա կառավարութունը մեծ հույս չուներ. նրանց մեծ մասամբ զորանոցներում փակած եր պահում: Նրանք հուսալի չեյին, վորովհետև դրանից առաջ Մոսկվայում յեղող Մոսկվայի գրենադերյան և այլ զնդերում հուզումներ եյին առաջ յեկել: Կառավարութունը վոչ մի բանից չեր քաշվում: Որինակ՝ Կուլերինսկի հրապարակում, յեկեղեցու զանգակատանը գնդացիք եր դրած, և զանգակի զողանջի փոխարեն գնդացիք տկտկոցն եր լսվում: Թնդանոթներից ել եյին կրակում: Ահագին բազմութուն կոտորվեց վոչ միայն մարտիկներից, այլ պարզապես անցորդներից, վորոնց գնդակահարում եյին, հենց վոր յերևում եյին փողոցում: Ավելի շատերին հետո ձերբակալեցին, աքսորեցին կամ բանտերը լցրին: Բայց թե Մոսկվայի զինված ապստամբութունը և թե նրան ոգնող ապստամբութունները — Սորմովոյում (Նիժեգորոդսկի նահանգ), Գորլովկայում (Դոնի ավազանում), ժմերինկայում (Ուկրայնա), Հյուսիսային Կով-

կասում, Սիրիոյում և այլուր, — բոլորը պարտվեցին, ճնշվեցին: Կառավարութունը շարդ ու փշուր տրավ այն ժամանակ ծագած բոլոր Սորհուրդները: Պետերբուրգի Սորհուրդն ամբողջ կազմով ձերբակալվեց և Սիրիոյ աքսորվեց:

Սկսվեց բանվորական շարժման քայքայումը:

Գյուղացիական Բանվորական շարժումը կրակ մացրեց գյուղացիական զանգվածների մեջ: Դրան պետք ե ավելացնել հացի այն վատ բերքը, վոր 1905, 1906 թվերին խիստ հարվածեց գյուղացիներին: 1905 թվին հացը 600 միլիոնով ավելի պակաս եր, քան 1904 թվին, իսկ 1906 թին ելի 300 միլիոնով պակաս: Այնպես վոր յերկու տարում հացի ընդհանուր արդյունքը մի յերրորդով կրճատվեց:

Շարժումներն սկսվեցին 1905 թվի գարնանից, բայց խիստ ուժեղացան նույն թվի աշնանը և հաջորդ 1906 թվին: Շարժումներն սկսվում եյին այսպես. պայմանի համաձայն վորոշված ուրը շրջակա գյուղերից ամբոխն արագ հավաքվում եր կալվածատիրոջ պահեստի մոտ, կոտորում եյին հացի ամբարի կողպեքները, հացը բարձում եյին սայլերը և հանգիստ քշում իրենց տները: Կալվածատերերին իրենց դեռ ձեռք չեյին տալիս: Սկսեցին կալվածատիրական անտառներն անխնա կտրտել. — չե վոր այդ տեսակետից չափազանց նեղացնում եյին գյուղացիներին: Քաղաքի բանվորներից որինակ վերցնելով՝ գյուղացիք սկսեցին պաշարի այնպիսի ձևեր բանեցնել, ինչպես — հրաժարվել կալվածատերերի հետ վորևե գործ ունենալ: Իրենք չեյին գնում և ուրիշներին ել թույլ չեյին տալիս, վոր գնան նրանց մոտ բանի. հրաժարվում եյին նրանցից հող վերցնել նույնիսկ ամենաձեռնտու պայմաններով:

Հետո սկսեցին կալվածատերերի մարգագետիններն արածացնել ու ինքնազուլիս հարել խոտը, տանել: Գյուղացիներն սկսեցին ինքնակամ կերպով վարել կալվածատիրական, իսկ շատ տեղ նաև վանքական հողերը: Զե վոր այդ հողերը նրանցից եյին վերցրել, չե վոր այդ հողերը միշտ իրենց ձեռքով եյին մշակվել. նրանք որենքով դա իրենցն եյին համարում: Անտառների, մարգագետինների, հողերի պատճառով ունեցած

ընդհարումները վերջիվերջո հասցրին կալվածատիրական ազարակներին (կործանման) ավերման: Բոցավառվեցին հրդեհները: Գյուղացիները հիմնովին այրում էին շենքերը, վորպեսզի կալվածատերերը հնարավորութուն չունենան կրկին վերադառնալու իրենց կալվածքը:

Ահա աղանատեսներն ինչպես էին նկարագրում գյուղացիների գլխավոր շրջանները — Սարատովի նահանգում. — «Կալվածատիրոջ իր ընտանիքով քշում էին ազարակից, հավաքում ու բաժանում էին հացն ու մթերքները, յերբեմն և տան շարժական իրերը, դուրս էին բերում անասունները, գյուղատնտեսական բանվորների և տան ծառայողների հաշիվները վերջացնում էին, տնտեսական շենքերն այրում: Կալվածատիրոջ վրա բռնություն զործադրելը քիչ էր պատահում: Դրա հետ միասին գյուղացիք վորոշում էին կալվածատիրական հողը գաղանից տալ հավաքին՝ հավասարապես ոգովելու, վորի մասին շատ տեղ համախոսականներ էին կազմում: Ուրյադնիկները, չափարները թագնվում էին, տեղ-տեղ նրանց ձեռքակալում էին: Սովորաբար հարձակվող գյուղացիների գլուխն էին անցած լինում մարտական խմբեր, իսկ բաշխումը տեղի յեր ունենում հատուկ կոմիտեների միջոցով: Կալվածատիրոջ փողերից ձեռք գցածն ընդհանուրի սեփականություն էր դառնում: Հրդեհումը յերկու պատճառաբանություն ուներ. — նախ կալվածատերը վերադառնալու տեղ չի ունենալ, հետևապես հողատիրությունն ուր կարգը հեշտություն կամրանա, յերկրորդ՝ կազակներին տեղավորելու տեղ չէր լինի»:

1905 թվի աշնանը մի կարճ ժամանակով վոչնչացրին և ավերեցին 2 հազար ազարակից ավելի: «Դժբախտաբար, ասում էր ավելի ուշ Լենինը, գյուղացիներն այն ժամանակ վոչնչացրին մի տասնհինգերորդ մասը այն բանի, ինչ վոր պետք է վոչնչացնեին, վորպեսզի ուս հողից ընդմիշտ ջնջեն ֆեոդալական (այսինքն ճորտատիրությունից մնացած) խոշոր հողատիրական խայտառակությունը: Դժբախտաբար գյուղացիները գործում էին չափազանց բաժան-բաժան, անկազմակերպ, վոչ ենքան հարձակողական ձևով, և հեղափոխության պարտություն ամենահիմնական պատճառներից մեկը սա յե»:

Գյուղացիական շարժումներն ամենևին բավարար չէին, վորպեսզի բանվորական շարժման հաղթությունը կատարելապես ամրանար: Այդ ժամանակ գյուղացիները պարզապես ձգտում էին դուրս քշել կալվածատերերին, իրենց դարավոր թշնամիներին, վորոնք խանգարում էին գյուղացուն զարգացնել իր տնտեսությունը: Ընդամենը գյուղացիական շարժումն ամենեվին ցարի իշխանություն դեմ չէր ուղղված: Դա այնքան պարզ էր այն ժամանակ, վոր, որինակ, ես-երները թուլեցիկ էին տարածել, վորի մեջ ասված էր, թե, յեթե լավ ցար լինել, գյուղացիք չէին կովի ցարի միահեծանություն դեմ, կապիտալիստական կարգերի դեմ, ինչպես այդ ժամանակ կովում էին արդեն բանվորները: Գյուղացիք կկովեին սակավահողության դեմ, վորովհետև ուղում էին քշել խոշոր հողատերերին, վորոնք խանգարում էին իրենց: 1905 թվին առաջացած Գյուղացիական Միությունն էլ ընկավ ես-երների ձեռքը և սկսեց պաշապանել վոչ-թե չքավորների շահերը, այլ ունեվորների, կուլակների շահերը: Բացի դրանից գյուղացիական շարժումն իր ամենամեծ թափին հասավ այն ժամանակ, յերբ բանվորական շարժումը քաղաքում արդեն ջախջախվել էր: Ահա ինչու ցարի կառավարությունը կարողացավ հաղթել գյուղացիությունը: Խռովարարներին հանգստացնելու համար ամբողջ գնդեր ուղարկվեցին: Խավար, տխմարացրած զինվորական զանգվածները — ուսն գյուղացիները, բայց գորշ շինել հագած — նախապատրաստված չէին, վորպեսզի միանան ժողովրդական շարժմանը, և խիստ սլատոում էին նրանց: Գյուղացիական շարժումները ճնշվեցին:

Համենայն դեպս, հեղափոխության ճշման տակ, կալվածատերերը բաշխան 30⁰/₀-ով իջեցրին, նույնպես գյուղացիությունն ճշմամբ գյուղատնտեսական բանվորների, աշխատավարձը 28—30⁰/₀-ով բարձրացավ: Բացի դրանից՝ 1907 թվի լավ բերք տվեց: Այդ բոլոր պատճառների ազդեցության տակ գյուղացիական շարժումը վոչնչացավ:

Այսպես, 1905 թվի ուսական առաջին հեղափոխությունը վերջացավ աշխատավորների պարտությունը:

1905 թ. Սեդր-
կովկասում:

1905 թվի հեղափոխական շարժումներն ար-
ձագանգ տվին և մեզ մոտ, Անդրկովկասում:
Կառավարությունը շատ լավ գիտեր, վոր ամենից վտանգավորն
այդ տեսակետից Բազմի բանվորությունն է: Սակայն նրա պաշ-
տոնյաները մի գիվական միտք հղացան, վոր սկսելով Բազմից,
կառավարությունն ու հողատերերի դեմ հավաքված թուխը—Ան-
դրկովկասի ժողովուրդներն իրար դեմ ուղղեցին: Պրովոկացիոն
կերպով հնարեցին հայ-թուրքական ընդհարումները, վորով նախ
Բազմի բանվորության, ապա ամեն տեղի թուրք ու հայ աշ-
խատավորության ուշքն ու միտքը դարձրին այդ ժողովրդա-
կործան հարցի վրա: Մի տարուց ավելի հայ ու թուրք աշխա-
տավորը քաղաքներում թե գյուղերում կոտորում, թալանում
եյին միմյանց, ավեր ու հրդեհ սփռելով ամեն տեղ: Կառավա-
րությունը ինքը ստորում եր այս քստմանի գործը և յերբ ծայ-
րահեղության եր հասնում, ուղարկում եր կազակների հրոսակ-
ներին «խաղաղացնելու» կամ շեյթանական հաշտություններ
եր կազմակերպում: Ազգային կուսակցություններն ել, հատկա-
պես Հ. Հ. Դաշնակցությունը, շովինիզմով կուրացած, յուզ եր
ածում կրակի վրա և հայ ու թուրք աշխատավորության արյան
գետեր հոսեցնում: Գյուղացիական շարժումն ամենից մեծ ծա-
վալ ու լուրջ կերպարանք ստացավ Վրաստանում—Գուրիայում,
ուր գյուղացիները գուրս քչեցին վոչ միայն կալվածատերերին,
այլև իշխանության ներկայացուցիչներին: Սակայն Անդրկով-
կասի կառավարության խաղը հաջող եր անցել: հայերն ու
թուրքերն իրենք եյին իրենց կոտորում, և գեներալ-նահան-
գապետ Ալիխանով-Ավարսկին հող ու մոխիր դարձրեց գեղեցիկ
Գուրիան:

Լոռում, ուր կալվածատիրական հողեր շատ կային, 1905
թվի աճառը, յերկու անգամ, 500 գյուղացիական պատգամա-
վորներից բաղկացած ժողով գումարվեց, ուր գյուղացիությունը
հաշվելով, վոր իր վարած հողերի գինն իբրև բահրա նա տան
անգամ ավել ե արդին, վորոշեց ել բահրա չտալ «կնյազներին»,
անտառներն ել իրենցը համարել:

1905 թվի հեղա-
փոխումը
պատճառը
պատճառները:

Առաջին պատճառն այն եր, վոր ինքը բան-
վոր դասակարգը կովի ընթացքում բավակա-
նաչափ վճռական ու հետեողական չեր: Բայց
չմոռանանք, վոր այդ տարվա սկզբում Պիտերի
միջանի հարյուր հազար բանվորներ գնում եյին խոնարհվելու
ցարին, նրանք դեռ հավատում եյին ցարին:

Հետո բանվորներն անցնում են գործադուլի միջոցով պայ-
քաբելուն և միայն տարվա վերջը բանը զինված ապստամբու-
թյան ե հասնում Մոսկվայում: Բայց մյուս քաղաքներում այս
ապստամբությունը թիկունք չունեցավ:

Յերկրորդ գլխավոր պատճառն այն ե, վոր գյուղացիու-
թյունն ինչպես հարկն ե ընդառաջ չգնաց: Ճիշտ ե, գյուղացի-
ական շարժումները բոլոր գավառների յերկու յերրորդը բռնե-
ցին, բայց նրանք ծագում եյին վոչ միաժամանակ, կալվածա-
տիրոջ տնտեսությունն ավերելուց են կողմը չեր անցնում գյու-
ղացին, և ավերեցին բոլոր կալվածատիրական տնտեսու-
թյունները միայն մի տասնհինգերորդ մասը: Իսկ գլխավորն այն
եր, վոր գյուղացիների մի անագին զանգված, վոր գտնվում
եր բանակում և բանակի գլխավոր ուժն եր կազմում, նախա-
պատրաստված չեր, վոր միանա հեղափոխությանը: Ճիշտ ե,
բանակում և նավատորմի վրա յեղած շարժումները բավական
ջլատեցին ցարի կառավարության ուժերը, բայց և այնպես բա-
նակի գլխավոր մասն ոգտազորեցին ապստամբած բանվորնե-
րին ու գյուղացիներին ճնշելու ու պատժելու: Բացի դրանից
ազատամիտ բուրժուազիան, վոր սկզբում ոգտվելով ժողովրդա-
կան շարժումներից, սկսեց զանազան պահանջներ ներկայացնել
ցարին, յերբ տեսավ, վոր բանվորները թույլ չեն տալ խաբել
իրենց, յետ դարձավ հեղափոխությունից:

Ու յերբ ադմիրալ Դուբասովը գնդակահարում եր բան-
վորներին Մոսկվայում, յերբ գեներալ Մինի, Ռիմանի, Մել-
լեր-Չակոմելսկու, Ռենենկամպի, գրաֆ Որլովի, Ալիխանովի
և ուրիշների պատժիչ զորամասերն ամեն տեղ գնդակահարում
եյին բանվորներին, զինվորներին և գյուղացիներին, յերբ կա-
ռավարությունը հարյուրներով կախում եր հեղափոխականնե-

քին, — այդ պարոնները միայն շնորհակալութիւն եյին հայտնում կառավարութեանը, վոր խաղաղացրեց: Բուրժուազիան սահմանադրութիւնն եր ուզում, բայց ամենից ավելի նա վախենում եր բանվորների ու գյուղացիների հեղափոխութիւնից: Այդ պատճառով նա կարողացավ ընդհանուր լեզու գտնել կառավարութեան հետ, մեծ պահանջներ չդրեց, միայն թե կառավարութիւնը հաստատուն կարգը վերականգնի: Իսկ յեթե այդ հաստատուն կարգը կախալաններով ու գնդակահարութիւններով եր լինում, դա բուրժուազիային հոգս չեր պատճառում:

Այդ ամենից ոգիտեց ցարի կառավարութիւնը: Մանավանդ վոր ոտար կապիտալիստները (Ֆրանսիայի բանկերը) փողով տգնում եյին: Հեղափոխութիւնը պարտվեց:

1905 թվի հե- Բայց 1905 թիֆլիս անհետ չանցավ: Բանվոր-
ղափոխութեան դասերը. ներսն ու գյուղացիները լավ դաս ստացան:

Հեղափոխական դեպքերն ու անհաջողութիւնները հաստատեցին այն, ինչ վոր սովորեցնում եր Լենինը, ինչի կոչ եյին անում բայլչիկները: Նրանք ցույց տվեցին, վոր ազատագրման շարժման գլուխը միայն բանվոր դասակարգը կարող ե լինել, վոր միայն զինված ապստամբութեամբ կարելի յե հաղթանակի հասնել, վոր հեղափոխութիւնը միայն այն ժամանակ կհաղթի, յերբ գյուղացիութիւնն ամուր թիկունք կկանգնի նրան, վոր առանց զինվորներին հեղափոխութեան կողմը զբաղելու հաջողութիւն չի կարող լինել: Բանվորներն ու գյուղացիներն այս դասերից ոգտվեցին 1917 թվի հեղափոխութեան ժամանակ: «Առանց 1905 թվի գլխավոր վերջնական փորձի. Հոկտեմբերյան հեղափոխութեան հաղթութիւնն անհնարին կլիներ»: Այսպես եր վորոշում Լենինը 1905 թվի նշանակութիւնը:

Միեւնոսը Ստո- Յերբ գյուղացիական շարժումը բռնկեց,
լիպիցը յե վ ցարի կառավարութիւնն սկսեց մտածել այն
«պիճգ (ուճե- միջոցների մասին, վորոնցով կարելի յե գյու-
վոր) գյուղա- ղացիական հեղափոխութեան առաջն առնել:
ցիութիւնը»:
1905—1906 թվերին հաջողվեց գյուղացիական
շարժումը վորոշ սահմանների մեջ պահել: Ծիշտ ե, ստիպված
եւր միջանի զիջումներ անել: Գյուղացիները յերկու հազարից

ավելի կալվածատիրական տնտեսութիւններ վոչնչացրել եյին. կալվածատերերը յերկուդից սկսեցին կորցնել իրենց հողերը և արագ-արագ վաճառել: Յեազնման որենքը վերացավ, ապա-ռիկների մի մասը զեղջվեց. պետական և կայսերական տան հողերի մի մասը հանձնվեց գյուղացիական բանկին. բահրան 30% -ով իջեցրին, աշխատավարձը բարձրացավ: Կառավարու-թիւնը պետք ե հետզհետե ավելի ու ավելի հրաժարվեր իր հանցավոր ճորտատիրական քաղաքականութիւնից: Այդ ժամա-նակ կառավարութեան գլուխն եր մինիստր Ստոլիպինը: Կալվա-ծատերերի և ունեւոր գյուղացիների ձախին լսելով՝ նա, ինչպես և այն ժամանակվա կալվածատերերից շատերը, կարծում եյին, վոր հեղափոխութիւնը կարելի յե թուլացնել և կանգնեցնել, յեթե մեծ բազմաթիվ սեփականատեր գյուղացիների մի խավ ստեղծվի, վորը շատ հաստատուն կերպով գիտակցի իր սեփա-կանատիրական իրավունքը՝ հողի վրա: Այդ վոգով եյին խոսում ազնվականներից շատերը:

Այսպես՝ Պավլով ազնվականն ասում եր. Մենք, հողի ազ-նրվականներս այժմյան ժողովրդական հիմնադրութեան ընթացքը գիտենք: Սոցիալիզմի դեմ պայքարելը պարզ ե, իսկ նրա դեմ միայն մի միջոց կա — սեփականութիւն: Ու կառավարութիւնն ել հասկանում եր, վոր վատ չեր լինիլ, յեթե ցարի գահի հա-մար նեցուկ չիենն այն գյուղացիներին, վորոնք պինդ կպած են հին կարգերին: Ահա ինչու, 1906 թվի նոյեմբերի 9-ի (և 1910 թվի հուլիսի 14-ի լրացուցիչ) Ստոլիպինի որենքի հա-մաձայն, ընդունվում եր, վոր ամեն մի գյուղացի իրավունք ունի բաժանվել հասարակութիւնից, թեկուզ հասարակութեան կամքին հակառակ: Այս որենքը ձգտում եր արեւմտա-յեվրո-պականի նման պինդ կուլակային տնտեսութիւն ստեղծել: Ուս-տի խրախուսվում եր, վոր գյուղացին կարող ե բաժանվել և իր ազարակն ունենալ: 4 միլիոնից ավելի գեսիատին ստացան բաժանվող ընտանիքները. 9 միլիոն գեսիատինից ավելի բա-ժանված եր այն գյուղերին, վորոնք ուզում եյին ազարակներ ստանալ: Այսպիսով հասարակական հողերից 13 1/2 գեսիատին հող անցավ ազարակներին: Բայց կառավարութեան հաշիվներն

սխալ դուրս յեկան: Հենց այնտեղ, ուր գյուղացիական շար-
ժումները շատ ուժեղ եյին, գյուղացիք չտարվեցին այդ բանով:
Ստոլիպինի մյուս միջոցն էր գաղթը—ուզում եյին գյուղա-
ցիները ուշադրութիւնը կալվածատիրական հողերից Սիբիրի
հողերի վրա դարձնել: 1905—1913 թվերին Սիբիր գաղթեցին
մոտ 3 միլիոն գյուղացի: Իհարկե, դա մասամբ իջեցնում էր
գյուղացիական անբավականութիւնը, միայն չափազանց քիչ,
վորովհետեւ մի նոր առաջ յեկած «պինդ գյուղացու» հետ ա-
ռաջ էր գալիս տասը քայքայված տնտեսութիւն: Քայքա-
յումն ավելի խորանում էր: Հետեւանքն այն յեղով, վոր գյու-
ղացիք սկսեցին ատելությամբ վերաբերվել կալվածատերերին
և նախանձով ու անվստահությամբ նայել ունեւոր—կուլակ գյու-
ղացուն, վոր բաժանվում էր հասարակութիւնից: Պետք է ասել,
վոր բաժանվող կուլակն էլ շատ գոհ չէր, վորովհետեւ տեսնում
էր, վոր, համենայն դեպս, փրավի տակը կալվածատերն է ու-
տում, գլուխն ինքը: Այդ պատճառով կուլակները դեմ չեյին,
վոր մյուս գյուղացիները հետ ջնջեն կալվածատերերին: Այս-
պիսով կառավարութեան այն միտքը, վոր «ամուր գյուղացու»
ուժով պնդացնի իր գահը, անհաջող դուրս յեկավ: Վոչ քանա-
կը համապատասխանեց նրանց հաշվին, վոչ գործի ելութիւնը:

1907—1911

րվի հանգստու- նակ կես-փտած կառավարութիւնը զիջումներ
բնուցը (սեւա կ- արավ. հրովարտակ հրատարակվեց, պետական
ցի Թ Ե Գ).

դուժա հրավիրվեց, ուր ժողովրդական ներկա-
յացուցիչներ եյին ընտրվում: Բայց հենց վոր կառավարու-
թիւնն ուժ գլաց իր մեջ, խիստ միջոցների դիմեց: Խոստաց-
ված «ազատութիւնները» հետքն էլ չմնաց: Պետական գու-
մայի մեծամասնութիւնը սև-հարյուրակայիններ եյին, վո-
րովհետեւ բանվորներն ու գյուղացիներն իսկապես չեյին կա-
րողանում իրենց պատգամավորներն անցկացնել:

Մինչևտր Ստոլիպինի կառավարութեան ժամանակ մոտ
յերկու հազար մարդ կախվեց ու գնդակահարվեց: Այդ հան-
գըստացնելու ճանապարհին թե ինչքան մարդ է ծեծվել, հաշ-
վել էլ չի լինի: Հազարավոր գյուղեր ջարդվեցին, հազարավոր

բանվորներ ու գյուղացիներ շղթայակապ տաժանակիր աշխա-
տանքի դատապարտվեցին. բանտերը լիքն եյին, աքսորվեցին
տասնյակ հազարավոր բանվորներ, գյուղացիներ, զինվորներ,
նավաստիներ և այնպիսի ինտելլիգենտներ, վորոնք բանվորների
ու գյուղացիների կողմն եյին: Բանվորական կազմակերպու-
թիւնները ջախջախվեցին, վոչնչացան: Բուրժուազիան իր վոխն
էր հանում բանվորներին:

Բանվորական շարժումն ընկավ. Դա ցույց է տալիս տա-
րեցտարի պակասող գործադուլավոր բանվորների թիվը:

Այդ ժամանակ ահա մենշեիկներն սկսեցին խոսել այն մա-
սին, թե պետք է վերջ տալ մեր արգելված (անլեգալ) աշխա-
տանքին, պետք է վերջ տալ (լիկվիդացիա անել) մեր ընդհա-
տակյա բայրչիկական կուսակցութեանը: Դրա համար մենք
ներանց «լիկվիդատորներ» անվանեցինք: Նրանք հեղափոխու-
թիւնը վերջացած եյին համարում: Բայց բայրչիկները հավա-
տացած եյին, վոր բանվոր դատակարգը միայն ժամանակավո-
րապես է նահանջել, վոր մոտենում է այն ժամանակը, յերբ
բանվորական ու գյուղացիական շարժումները նորից կսկսվեն:

Այդ տարիներում բայրչիկները բոլորովին հեռացան մեն-
շեիկներից: Ախար մինչև այդ ժամանակ մի կուսակցութիւն
եյին համարվում — Ռ.Ս.Դ.Բ.Կ., իսկ այժմ նրանք վերջնակա-
նապես բաժանվեցին միմյանցից: Տրոցկին այդ ժամանակ խոս-
քով վոչ մի կողմին էլ չհարեց, նույնիսկ փորձում էր հաշտե-
ցնել նրանց, բայց իսկապես սարի պես կանգնած էր մենշե-
վիկների թիկունքում:

Նոր վերելք. Բայրչիկների ասածը ճիշտ դուրս յեկավ:

Արդեն 1912 թվից սկսվում է բանվորական
շարժման նոր վերելք:

Մեր—բայրչիկների կուսակցութիւնն սկսում է լեգալ
հրատարակել ամենուրեք «Правда» թերթը: Սրանով նա ապա-
ցուցում է, վոր նա անպատճառ չի ուզում միայն գաղտնի աշ-
խատել, այլ ամենափոքր հանգամանքից էլ ոգտվում է, վոր-
պեսզի լայն ու լեգալ—ազատ աշխատանք տանի: Բանվորներն
սկսում են արհեստակցական միութիւններ, խմբակներ կազ-

մել: Մեր կուսակցութիւնը նորից ամրանում է: 1912 թվի ապրիլի 4-ին (նոր տոմարով 17-ին), Սիբիրի տալգայում վոսկի արդյունաբերողների ընկերութեան (Լենգոլոտո) Լենայի վոսկու հանքերում, աշխատանքի անտանելի ծանր պայմանների և աշխատավարձի պատճառով, գործադուլ բռնկեց: Յերբ բանվորների անգնն ամբոսը գնում եր իրենց միասին մշակած պահանջները ներկայացնելու, զորական Տերեշչենկոյի հրամանով միջանի համադարձ տվին: 320 բանվոր սպանվեց և 150 մարդուց ալելի վերավորվեց: Այս գնդակահարման լուրը շատ արագ տարածվեց: Յեվ ահա բանվորներն ամեն տեղ, զուտ գայրուլթի գգացմունքից բռնկված, պալքարի յելան: Միայն Պիտերում 200 հազարից ավելի մարդ գործադուլ արավ, իսկ ամբողջ Ռուսաստանում կես միլիոնից ավելի: Այդ բոլորից տեսնում ենք, վոր բանվորական շարժումը կրկին աճում է:

Այդ գործադուլներին արդեն մասնակցում էին 1 միլիոն 337 հազար մարդ, ըստվորում պետք է նկատել, վոր այս գործադուլների պահանջների յերեք քառորդը քաղաքական էին: Ոգոստոսի սկզբին բանն այնտեղ հասավ, վոր շատ քաղաքներ ու շրջաններ ամբողջովին ընդհանուր գործադուլ էին արել, ու բանը հասնում եր բարրիկադներ շինելու ու զինված ապստամբութեան: Այն ժամանակ այս նոր հեղափոխութեան դեմ հանվեց ամենաուժեղ բանը — համաշխարհային պատերազմը:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Բանվորներն ինչ միջոցներով էին փորձում լավացնել իրենց դրութիւնը 1905 թվի սկզբին և ինչպես էին կովում ցարի դեմ տարվա վերջը:
2. Ինչպես էին անցնում 1905 թվի գյուղացիական շարժումները:
3. Արդյոք ամբողջ բանակը միացավ բանվորների և գյուղացիների ապստամբութեանը:

4. Ռուսական առաջին հեղափոխութիւնն ինչո՞ւ բանվորների ու գյուղացիների պարտութեամբ վերջացավ:
5. Ինչ դասեր ստացանք 1905 թվի հեղափոխութիւնից:
6. Ստոլիպինի բարեփոխութիւններն ինչո՞ւ չեկին կարող բավարարել գյուղացիական ամբողջ մասսային:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿՌՎԻՑ ՄԻՆՉ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչի՞ մասին է Մյոզ գրույցի մեջ կանչ կառնենք 14—18 թվի գրույցը. համաշխարհային պատերազմի մասին, պատերազմն առաջ բերող պատճառների և նրա հետևանքների մասին:

Յերբ զինվորներին հավաքում էին պատերազմ տանելու, նրանց կռվի իսկական պատճառները չեյին ասում: Ժողովրդին ասում էին. «Գերմանացին ուղում է գրավել Ռուսաստանը», գերմանացին հարձակվում է, գերմանացին թշնամի չե, գերմանացին զազան է, գնացե՛ք մեռե՛ք հավատի, ցարի և հայրենիքի համար»:

Մենք գիտենք, վոր կռվի իսկական պատճառն եր զանազան յերկրների կապիտալիստների այն ձգտումը, վոր ուզում էին նոր հարստություններ ձգել իրենց ձեռքը, նոր յերկրներ հպատակեցնել իրենց, ուր նրանք կարող էին նոր հունձ սկսել: Մենք կտեսնենք, թե ինչպես պատերազմը, վոր սոսկալի ավերման հասցրեց Ռուսաստանի արդյունաբերությունն ու գյուղական տնտեսությունը, միաժամանակ միացրեց ու զինեց բանվորներին ու գյուղացիներին ցարի իշխանության դեմ, թե ինչպես 1917 թվի փետրվարին տապալեցին ցարի իշխանությունը, թե ինչպես դրանից ութ ամիս հետո աշխատավորները բայլելիկներ զեկավարությամբ ընդմիշտ թոթափեցին կալվածատերերի ու կապիտալիստների լուծը և Խորհրդային իշխանություն հիմնեցին:

Յեվրոպայի գլխավոր պետությունների և Ամերիկայի կապիտալիզմի զարգացումն այն տեղը հասցրեց, վոր այդ յերկրների կապիտալիստներն սկսեցին ձգտել նոր յերկրներ ձեռք բերել, թույլ պետություններից ավելի շատերն իրենց հպատակեցնել: Այդ յերկրներում նրանք կարող էին

ոգտվել ավելի արժան հումայութերից, ավելի արժան բանվորական ձեռքերից, իրենց ապրանքները նրանց ավելի ձեռնտու գներով վաճառել: Արդյունաբերության համար պետք են ածուխ, նավթ, յերկաթ: Առանց նավթի ու ածուխի նա չի կարող զարգանալ—դա նրա արյունն է, դա նրա հյութն է, դա այն է, վոր նրան շարժում, լույս, տաքություն է տալիս: Մանավանդ առանց յերկաթի նա չի կարող զարգանալ, վորովհետև առանց յերկաթի չի լինիլ վոչ գործիք, վոչ մեքենաներ, վոչ յերկաթուղի, վոչ նավեր, և վոչ ել ժամանակակից քաղաքների հսկա շենքերը կշինվեն:

Զանազան յերկրների կապիտալիստների միջեմ մեծ պայքար առաջացավ այն տեղերի համար, ուր նավթի, ածուխի, յերկաթի մեծ հանքեր կան, և ձեռք բերելն ել ձեռնտու չե: Վորպեսզի հանկարծակիի չզան, վորպեսզի ետոր չե վաղը իրագործեն իրենց հափշտակողական ծրագիրները, կապիտալիստները, բանկիրները, գործարանատերերը, կալվածատերերն ու զավոդչիկներն ստիպում էին իրենց կառավարություններին մեծացնել բանակը, նավատորմիդը, ավելացնել զինավառությունը: Ու գիտնական մեքենագետ ինժեներները նստած կուտորելու նորանոր սոսկալի գործիքներ են հնարում—հեռու գցող թնդանոթներ, անուշի ուժ ունեցող ավերիչ ռումբեր, սավառնակներ, ջրասույզ նավակներ, ամեն տեսակ խեղդող գազեր: Բայր գլխավոր պետություններն իրար դեմ պատերազմի էին պատրաստվում. ուզում էին ոգտվել հարմար ըոպեյից, վորպեսզի քաղցր պատառ թոցնեն: Այսպես՝ Ֆրանսիայի կապիտալիստների խելքին փչում եր, վոր կարողանան գերմանացի կապիտալիստների տիրած հարստությունները ձեռք գցել: Պատերազմից առաջ Ֆրանսիան իր տրամադրության տակ յերկաթի հանք ուներ, բայց քարածուխի հանք չուներ, և յերկաթի հանքն ել չեր բավականանում շարունակ աճող արդյունաբերությանը: Իսկ հենց իր կողքին յերկաթի հարուստ հանքեր կային, հենց ուղիղ իր մոտ էին գերմանական ամենահարուստ քաղաքային հանքերը:

Անգլիական կապիտալիստներն ու արդյունաբերողները նա-

խանձում ելին, տեսնելով թե ինչպես Գերմանիան ընդարձակում է իր ազդեցությունն Արևելքում, սպառնում է իրենց տիրապետությունը Տաճկաստանում, Պարսկաստանում և նույնիսկ Հնդկաստանում, ինչպես մոտենում է Միջագետքի նավթին։ Բացի դրանից վերջին տարիները գերմանացիք սովորեցին շատ ապրանքներ ավելի լավ ու արժան պատրաստել, քան թե անգլիացիք, ու շատ յերկրներ, վոր առաջ միայն անգլիացիներին էին ապրանք գնում, սկսեցին գերմանական ապրանք գնել։ Յեւ ահա, տեսնելով, վոր խաղաղ ճանապարհով հնարավոր չէ հաղթել իրենց հակառակորդին, — գերմանացի բանկիրին, կապիտալիստին և գերմանացի վաճառականին — խաղաղ շուկայում, տեսնելով թե ինչպես գերմանացի կապիտալիստները քաղցր պատահներ են ձեռք բերում, ֆրանսիացի և անգլիացի կապիտալիստները միանում են գերմանացի կապիտալիստների դեմ և վորոշում են ուժները չափել։ Իսկ գերմանացի կապիտալիստներն ել իրենց հերթին նախաձեռնում են հարևանների հարստությունը, նույնպես զինվում են վտառից գլուխ և մտածում են նույնպես ուժները չափել։ Ուստի, նա յեւ տեսնում են, վոր պետք է ոգնողներ ունենալ, իրենց համար դաշնակիցներ են փնտռում — վոր յեթե կոխվ լինի, մենակ չմնան, հայտնի ու գաղտնի պայմանագրեր են կապում այնպիսի պետությունների հետ, վորոնք նույնպես շահագրգռված են թե այդ կռվով և թե ապագա կողոպուտի բաժանմամբ, համաձայնությունն են գալիս, վոր պատերազմի ժամանակ միասին հանդես գան։

Անգլիան ու Ֆրանսիան այդպիսի դաշնակից գտան ի դեմս Ռուսաստանի։ Ինչո՞ւ Ռուսաստանն Անգլիայի ու Ֆրանսիայի կողմը պահեց և վոր թե Գերմանիայի։ Վորովհետև, ինչպես գիտենք, Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Բելգիայի և Ամերիկայի կապիտալիստները շատ ավելի մեծ գումարներ եյին դրել մեր յերկրի ձեռնարկություններում, քան թե մյուս յերկրների կապիտալիստները։ Յարի կառավարությունն արդեն վաղուց նրանց հասարակ ծառայողն եր դարձել, և յերբ ֆրանսիացիների ու գերմանացիների միջև կռիվն սկսվեց, ապա ֆրանսիական կառա-

վարությունը, ընդդեմ գերմանացիների, ոգնություն յեկավ ցարի ռուսական կառավարությունը, նրա տրամադրություն տակ դնելով ահազին քանակությամբ զինվորներ, վորոնց վրա նախում եյին իբրև թնդանդի միւս։ Միաժամանակ ռուս կալվածատերերը յերազում եյին խել Տաճկաստանից Կ. Պոլիսն ու նեղուցները, վորոնց միջով արտասահմանին վաճառած ռուսական հացը տանում եյին։

Ահա այսպես 1914 թվի պատերազմից առաջ կազմվեց Անտանտա միությունը (Անտանտա — ֆրանսերեն բառ է նշանակում է միություն, համաձայնություն), վորի մեջ մտնում եյին Ռուսաստանը, Ֆրանսիան և Անգլիան, իսկ հետո, յերբ տեսան, վոր այդ կռվին միջամտին ողուտ կբերի իրենց կապիտալիստներին, միացան նաև Յապոնիան և Ամերիկան։ Մյուս կողմից Գերմանիան գաշնակիցներ գտավ — Տաճկաստանին ու Բոլղարիային։ Ամերիկան պատերազմի սկզբում զենք եր մատակարարում և Գերմանիային և Անտանտային և թե նրանից, թե նրանցից մեծ հարստություն դիզեց։ Պատերազմի ժամանակ ամենից շատ հարստացան ամերիկական կապիտալիստները։

Համաշխարհային պատերազմի գլխավոր և իսկական պատճառները սրանք են։ Կապիտալիստներն ավարը խաղաղ ճանապարհով բաժանել չեյին կարող, նրանց շահերի բաղխումը շատ սուր եր, կապիտալիզմի զարգացումը — իրենց յերկրներում մղում եր նրանց նորանոր նվաճումներ անել։ Այդ նվաճումների ծրգտումները կատարելու ճանապարհին նրանք համաձայնություն յեկան ուրիշ կապիտալիստների հետ, վորոնք նույնպես ցանկանում եյին տիրել այդ հարստություններին, դրա հետեւանքն եր համաշխարհային պատերազմը։

Կապիտալիզմի ժամանակ պատերազմ սկսվում եր, կապիտալիստները հայտարարում եյին՝ սա վերջին պատերազմն է։ Սա բոլոր վեճերը կլուծի, և սրա-նից հետո մշտական խաղաղություն կլինի։ Բայց իսկապես ինչ ենք տեսնում։

Պատերազմը վերջացավ Անտանտայի հաղթությամբ։ Գերմանիան շախշախվեց։

Ֆրանսիան բռնազրավեց Գերմանիայի հարուստ հողերը: Ավստրիան համարյա դադարեց գոյութիւն ունենալուց. պատերազմին մասնակցելու համար նրան կտոր-կտոր նվեր ստացան Չեխո-Սլովակիան, Իտալիան, Ռումինիան, Գերմանիայի մի մասն անցավ Լեհաստանին, վորն ոգնեց Անտանտային Խորհ. Ռուսաստանին խեղդելու գործում:

Ամենքի համար ել պարզ է, վոր են բոլոր խոսքերը հայրենիքի, հավատի և այլ բաների մասին, վոր ասվում եր, պարոնայք կապիտալիստների գիշատիչ շահերը ծածկելու համար եր միայն, ու ասում եյին, վորպեսզի ժողովրդին խաբեն միայն:

Պատերազմից Վր'չ. Առաջվա նման զինվորական նավեր են շինում, հեղձուցիչ գազեր են պատրաստում, բանակներն աճում են: Միքսնի յերկրներում կատարյալ կոխ է: Այսպես՝ Ֆրանսիան ու Սպանիան կռվում են իրենց իշխանության դեմ ապստամբած Մարոկկոյի ժողովուրդների դեմ. Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Յապոնիայի և Ամերիկայի կապիտալիստներն ուղղում են խաղաղացնել հսկա Չինաստանը, վորն սկսում է թոթափել ոտար տիրապետողների շղթաները:

Քանի ղեռ գոյութիւն ունի կապիտալիզմը, իմպերիալիստական (նախշտակողական) պատերազմներն անխուսափելի յեն:

Բան վոր են եր առաջնորդներն ի՞նչպես դավաճանեցին բանվոր դասակարգին. Չանազան յերկրների սոցիալիստներն արդեն վաղուց քաբողում եյին, վոր բանվորները չպետք է մասնակցեն պատերազմին և բուրժուազիայի գրպանը պաշտպանելու համար իրենց արյունը թափեն: Նրանք կոչ եյին անում բանվորներին՝ թույլ չտալ, վոր պատերազմ լինի:

Բոլոր յերկրների սոցիալիստների միջազգային համագումարներում մեր ընկերները, և ամենից առաջ ընկ. Լենինը, պատերազմի մասին այն միտքն եյին հայտնում, թե պատերազմ ծագելու դեպքում պրոլետարիատը պետք է ոգտվի զինքից, վոր այդ դեպքը դարձնի պատերազմի հանցավորների դեմ, այսինքն կապիտալիստների դեմ. ուրիշ խոսքով՝ պետք է ձրգ-

տել իմպերիալիստական պատերազմը քաղաքացիական պատերազմ դարձնել:

Սակայն այնպես պատահեց, վոր յերբ համաշխարհային պատերազմն սկսվեց, ապա կապիտալիստական յերկրների սոցիալիստների առաջնորդները, փոխանակ բոլոր միջոցներով պայքարելու այդ պատերազմի դեմ, դավաճանեցին բանվոր դասակարգին ու սկսեցին ոգնել կապիտալիստներին՝ կոչ անելով բանվորներին ու գյուղացիներին պաշտպանել կապիտալիստական «հայրենիքը»:

Միայն շատ քիչ սոցիալիստներ հավատարիմ մնացին բանվոր դասակարգին և կարծում եյին, վոր պրոլետարիատն այս պատերազմը պետք է քաղաքացիական կռիվ դարձնի: Պատերազմը հենց առաջին րոպեյին ընկ. Լենինը ընկ. Ջինովյովի հետ արտասահմանում սկսեց հավարել այն սոցիալիստներին, վորոնք պատրաստ եյին կռվել պատերազմի դեմ: Գերմանացի կոմժունիստ Կարլ Լիբկնեխտի հետ Լենինը, առաջ 1915 թվին, հետո 1916 թվին Չվիցերիայում յերկու կոնֆերանս հավաքեց, ուր փորձեց համաձայնության գալ, թե ինչ միջոցներով պայքարեն պատերազմի դեմ. Լենինը գրում եր թերթերում, խոսում եր ժողովներում, կոչեր գրում պատերազմի դեմ: Նույնն եր անում և Կարլ Լիբկնեխտը, վոր գերմանացի զինվորների մեջ խոսում եր պատերազմի դեմ (նա ինքը զինվոր եր պատերազմի ճակատում):

Դրա համար նրան բանտարկեցին, ուր մնաց նա մինչև Գերմանիայի հեղափոխութիւնը, յերբ մենշևիկներն սպանեցին նրան: Բայց Արևմտյան Յեվրոպոյում սկզբում շատ քիչ բալլէիկ կար: Բանվորների մեծ մասը գնում եր աջ սոցիալիստների յետևից, վորոնք բալլէիկներն սկսեցին սոցիալ-մատնիչներ ասել: Դասաշարժային պայքարի փոխարեն, պրոլետարիատի պայքարի փոխարեն ընդդեմ կապիտալիստների, նրանք քաղաքացիական խաղաղութիւն եյին քաբողում, խաղաղութիւն կապիտալիստների ու պրոլետարների միջև, խաղաղութիւն դուլերի ու վոլխարների միջև: Բանվորներին քաղցր ճառերով որոր եյին ասում այն մասին, թե սա

վերջին պատերազմը կլինի, թե սրանից հետո կլինի «խաղա-
յուկթյուն հաշխարհի և մարդկանց հաճություն»։ Այժմ բոլորը
գիտեն, թե զա ինչ ստոր խաբեբայություն եր։

Դրանից ավելի լավ չեյին Ռուսաստանում աջ սոցիալիստ-
ները—մենշևիկներն ու ես-երները։ Աջ սոցիալիստները—մենշե-
վիկներն ու ես-երները համոզում էին բանվորներին մանե-
րին արդյունաբերական կոմիտեները և ոգնել կապիտալիստնե-
րին մինչև պատերազմի վերջը վորքան կարելի յե շատ զեք
ու փամփուշտ շինել։ Յերը չորրորդ Պետական Դումայում վո-
րոշվում եր պատերազմի հարցը, միայն բայլշիկներն ելին պա-
տերազմի դեմ։

Չորրորդ Պետական Դումայի հիւգ բայլշիկի պատգամավոր-
ներին դրա համար շտապ դատեցին և Սիբիր արտորեցին։ Բայլ-
շիկները թուլեցիկներ ելին թողնում, ուր բացատրում ելին,
թե ով և ինչու համար ե անում այս պատերազմը։ Բայլշիկ-
ները զինվորներին կոչ չեյին անում զենքը զցել կամ հրա-
ժարվել զենքից։ Վոչ, նրանք իրենք ելին զենք վերցնում և
պատերազմ զնում, բայց նրա համար միայն, վոր այդ զենքը
վերջվերջո ուղղեն բանվոր դասակարգի ու գյուղացիության
հավիտենական թշնամու դեմ ու այդպիսով իսպերիալիտական
պատերազմը քաղաքացիական պատերազմ դարձնեն։ Այն ժա-
մանակ բայլշիկներին և մենշևիկներին մեջտեղն եր գտնվում
Տրոցկին։ Նա խոսքով հանդիմանում եր մենշևիկներին, զեմ
եր «պատերազմ մինչ հաղթություն» մտքին, բայց իրոք մեն-
շևիկներին հետ եր և զեմ եր լենինյան այն սկզբունքներին,
թե իմպերիալիստական պատերազմը քաղաքացիական պատե-
րազմ պատք ե դարձնել։

ԽՊԵ, բերեց հա-
մախարհային
պատերազմը.

1914—18 թվերի համաշխարհային պատե-
րազմը միլիոնավոր մարդկային զոհեր տարավ։
Տասնմեկ միլիոն մարդ ընկավ պատերազ-
մում։ Միայն Ռուսաստանն այդ տարիներում 3 միլիոնից ավելի
մարդ կորցրեց։ Բացի դրանից ժողովրդի մի ահագին բազմու-
թյուն ել մեռավ պատերազմի հետևանքով առաջացած տարա-
փոխիկ հիվանդություններից։ Իսկ յեթե հաշվենք, թե ինչքան

հարստություն վոչնչացավ, ինչ արժեյին ուժերը, թնդանոթ-
ները, վառողը, ինչ արժեյին ավերված քաղաքները, պալթեցրած
կամուրջները, կոխտված դաշտերը, ապա կերևա, վոր այդ բո-
լորը 500 միլիարդ ուրլուց ավելի կարժենա։ Ամեն մեկը հեշ-
տությամբ չի կարող պատկերացնել, թե այդ հինգհարյուր
միլիարդն ինչքան ե։ Յեթե այդ բոլոր փողն արծաթ ուրլիա-
նոցներ յեթադրենք, ապա նրանով 10 սաժ. լայնությամբ գոտի
կարելի յե պատել յերկրագնդի շուրջը. բազմաթիվ քաղաքներ
ավերվեցին, իսկ ավերված գյուղերին հաշիվ չկա։ Այդ կորուստ-
ների մեծ բաժինը Ռուսաստանին ե ընկնում։

Բայց զա քիչ ե։ Պատերազմն ամբողջ արդյունաբերու-
թյունը պատերազմի ձեի դարձրեց։ Դործարաններն ել գու-
թաններ ու մեքենաներ չեյին շինում, այլ ուժերը, թնդա-
նոթներ, զինվորական շինելի մահուդ։ Մեքենաները մաշվում
եյին, դործարանները չեյին վերանորոգվում, պաշարները վեր-
ջանում եյին։ Արհեստը լավ իմացող, հսկայական քանակու-
թյամբ բանվորներ սպանվեցին կովում։ Պատերազմը պակաս
փուլում առաջ չբերեց և գյուղացիական տնտեսության մեջ։
2 միլիոն ձի տարան կոկի, բանվորական ձեռք չմնաց։ Հողը
դատարկվեց, հացի բերքը կրճատվեց։

Պետական ծախքերն աճեցին, ըստվորում մի ուրլու-
84 կոպեկը պատերազմի վրա յեր ծախսվում։ Ցարի փողը չե-
բավականանում։

Ստիպված եյին պարտք անել։ Դաշնակիցները—Ֆրանսիա-
յիք ու անգլիացիք փող ելին տալիս. նրանք այդ փողով մեր
զինվորների արյունն եյին գնում, իսկ հիմա նրանք եդ պարտ-
քերն ուզում են մեզնից։ Բայց դա յել չեք բավականանում։
Ստիպված եյին թղթե փող շատ կտրել։ Փողի գինն սկսեց
ընկնել։ Թանգությունն աճեց։

Պատերազմի ժամանակ մեր կապն արտասանմանի հետ
կտրվեց, մենք ել մեքենաներ, գյուղատնտեսական պարարտա-
ցուցիչ նյութեր և այլ մեզ անհրաժեշտ ապրանքներ չեյինք
ստանում։

Պատերազմը
սխալեց յեվ գի-
նեց բանվորնե-
րին ու գյուղա-
ցիներին ցարի
իսխանության
գեմ: Փետրվա-
րյան հեղափո-
խությունը.

Պատերազմն ամենից առաջ իր ամբողջ ծան-
րությամբ ընկավ բանվորների յեվ գյուղացի-
ների վրա: Բանվորներն ու գյուղացիներն ելին
ամենից շատ արյունոտ զոհ բերողները... Կա-
պիտալիստներն ու կալվածատերերը խորա-
մանկությամբ հարստանում ելին պատերազ-
մից: Բանակի համար հարկավոր ահագին բա-
նակություններ մթերքի, կերի, զգեստի, զենքի,
զրահի պատրաստությունը պարոն կապիտալիստներին առաս-
պելական ոգուտներ եր տալիս: Բանվորների ու գյուղացիների
արյունն ու արցունքը կապիտալիստների համար վստիկ յեր գառ-
նում, վորով նրանք լցնում ելին իրենց սնուկները: Ինչքան
ավելի յեր շարունակվում պատերազմը, այնքան ավելի շատա-
նում ելին պարտությունները, բանվորներն ու գյուղացիներն
այնքան ավելի խիստ ելին զգուշ, վոր իրենք կռվում են կա-
պիտալիստների շահի համար:

Նրանք պարզ տեսնում ելին, վոր չեթե բանն այսպես շա-
րունակվի, ապա այս պատերազմը վերջ չի ունենալ: Մատնու-
թյան, հրամանատարների անշնորհքության, պետական գումար-
ները գողանալու պատճառով ամբողջ զորամասեր ելին կոտոր-
վում. ծուղակի մեջ ելին ընկնում և մի յերկու-յերեք որում
վոչնչանում ամբողջ բանակներ: Պարոն կապիտալիստները բան-
վորներից ու գյուղացիներից արյունոտ շաղախ ելին շինում:

Այս այդ ժամանակ սկսեց առաջ գալ բանվորների ու գյու-
ղացիների զայրույթը: Ծանր դրությունը բանվորներին վճա-
կան պայքարի յեր մղում: Շուտով բանն այնտեղ հասավ, վոր
մայրաքաղաքներում հացը չեր բավականանում: 1917 թվի փե-
տերվարի վերջին բանվորների և մանավանդ բանվորուհիների
(վորովհետև պատերազմից առաջացած թանգություն գլխավոր
ժանրությունը նրանց վրա չեր ընկնում) անբավականությունը
ժայր աստիճանի հասավ.—բանվորներն ու բանվորուհիները
փողոց դուրս յեկան և սկսեցին հաց ու պատերազմին վերջ
պահանջել: Գործադուլներն սկսվեցին: Յերբ բանվորներն ու
բանվորուհիները հանդիպեցին զորքին, զորքը միացավ սրանց,

և Պիտերում ժամանակավոր Կառավարություն հայտարարվեց:
Շուտով ցարի ընտանիքը ձերբակալվեց, և նախկին ռուսական
կայսրություն վրա թագավորեց ժամանակավոր Կառավարու-
թյունը: Ու հենց այդ ժամանակ ել առաջ յեկան Բանվորների
ու Զինվորների Պատգամավորների Խորհուրդները:

Փետրվարյան հե-
ղափոխությու-
նից հետո ուժը
բանվորներից
ու գյուղացինե-
րից եր, իսկ
իսխանությունը
բուրժուազիայի
ձեռքին եր.

Ժամանակավոր Կառավարությունը կազմված
եր կալվածատերերից ու կապիտալիստներից:
Արժե հիշել միայն այնպիսի անուններ, ինչպի-
սին Ռոձյանկոն ե, վոր Դումայում շատ բարձր
եր ազդեցություն «մինչ հաղթական վերջ» պա-
տերազմի մասին: Արժե հիշել ժամանակավոր
Կառավարության մինիստր հարուստ կապի-
տալիստ Տերեշչենկոյին, գործարանատեր Սմիրնովին կամ Գուչ-
կովին, իշխան Լվովին: Ահա այս կապիտալիստներն ու կալվա-
ծատերերն ելին ժամանակավոր Կառավարու-
թյան ղեկավար-
ները: Նրանք իսկի չիլ չեյին մտածում պատերազմը վերջա-
ցնելու մասին: Նրանք այն ելին անում, ինչ վոր հրամայում
եյին դաշնակիցները—Անտանտան: Նրանք հրամայում ելին հար-
ձակման քշել.—ու շարժման մեջ եր դրվում պետական ամբողջ
մեքենան. թերթեր, պակասներ, հեռադիմաց, հեղուկաէներգի-
ություն,—բոլորը միաձայն ձգտում ելին հարձակում գոչել: Շու-
տով բանվորներն ու գյուղացիները տեսան, վոր ամեն բան
մնում եր առաջվա նման, վոչ մի առանձին փոփոխություն
չառաջացավ, հողը մնաց կալվածատերերի ձեռքին, բանկերն ու
գործարանները՝ կապիտալիստների:

Մինչ այդ Բանվորների ու Զինվորների Պատգամավորների
Խորհուրդները ձգտում ելին պետական հարցեր վորոշելու իրա-
վունք ունենալ, ձգտում ելին իշխանություն մարմիններ դառ-
նալ: Ամեն մի քիչ շատ քաղաքականապես զրազեա մարդու
համար պարզ եր, վոր շատ մոտ ապագայում պայքար պիտի
սկսվի.—կամ Խորհուրդները պետք ե տիրեն իշխանությունը,
կամ ժամանակավոր Կառավարությունը նրանց իր ձեռքը պետք
ե առնի և վոչնչացնի Խորհուրդները: Բայց սկզբում Խորհուրդ-
ների մեջ մեծամասնությունը բայլելիկների կողմը չեր. գյու-

դացիութիւնն եւ երեւոյթի ու մենշիկներէ հետ եր: Նա հաճա-
տում եր բուրժուազիայի հերթաթներին, իբր թե բալշէիկները
գերմանական լրտեսներ են: Բանվորներն սկսեցին զգալ ու
հասկանալ, վոր յեթե իրենք իշխանութիւնն իրենց ձեռքը չը-
վերցնեն, ապա նրանց կխաբեն, ինչպես արդեն խաբել են:
Այս գիտակցութիւնն սկսեց գյուղացիական մասսայի մեջ ել
մուտք գործել: Գյուղացիական կոմիտեներ կազմակերպին: Յերբ
գյուղացիական հողային կոմիտեներն ուզում էին կալվածա-
տերերի հողերը վերցնել, ապա ժամանակավոր կառավարու-
թիւնը նրանց դեմ ուղարկեց պատժիչ զորախմբեր, վորպեսզի
նրանք ձեռք չտան կալվածատերերին, վոր սպասեն Հիմնադիր
ժողովին, վորն իբր թե բոլորը կվորոշի, կգատի Գյուղացիներն
ու բանվորները տեսան, վոր պետութեան գլխավոր ուժն իրենք
են, իսկ իշխանութիւնը մտում է իրենց թշնամիների ձեռքին:

Այս սոցիալիս-
տական շարժե-
քն ու երեւոյթն
ու երեւոյթն ու-
նում են բուր-
ժուազիայի մե-
ջ իմացելու
բանվորների
գյուղացիների
պատեհագամի,
խաղաղության
չեզեղ հոգի հա-
ղորդելու գոր-
ծում:

Շուտով ժամանակավոր կառավարութիւնը
լցվեց մեծ թվով սոցիալիստներով: Յեթե ժա-
մանակավոր կառավարութիւնն ամբողջապես
կապիտալիստներից ու կալվածատերերից բաղ-
կացած լիներ, ապա բանվորները հեշտ կհա-
կանային նրանց դեմ պայքարելու անհրաժեշ-
տութիւնը: Բայց վոր միւստիստների մեջ կա-
յին կերենսկի, Չերնով, Ավկսենայե — եւ եր-
եւերի գլխավորները — կամ մենշիկ Ծերեթելին,
վորին շատերն ազնիվ սոցիալիստ էին հա-
մարում, — դա խաբում եր բանվորներին և կատարյալ ապա-
տութեան համար մղվելիք պայքարն ուղացնում: Այդ խաբեյու-
թիւնը շատ շուտ իմացվեց: Բանվորներն ու գյուղացիները
հողային հարցի լուծումն էին պահանջում, իսկ նրանց ասում
էին. «Սպասիր մինչև Սահմանադիր ժողովը»: Լենինը ծաղրում
էր այդ սոցիալ մատնիչներին: «Ինչպես թե, ասում եր նա, հողի
համար սպասեցեք մինչեւ Հիմնադիր ժողովը, Հիմնադիր ժողո-
վին սպասեցեք մինչեւ պատերազմի վերջը, պատերազմի վեր-
ջին սպասեցեք մինչեւ հաղթութիւնը: — այ թե ինչ է դուրս
գալիս: Կապիտալիստներն ու կալվածատերերը կառավարու-

թիւն մեջ մեծամասնութիւն լինելով՝ ուղիակի ծաղրում են գյու-
ղացիներին»:

Իսկ կերենսկին դեռ 1917 թվի ոգոստոս ամսին սպառ-
նում եր յերկաթով ու արյունով հաշիվ տեսնել այն գյուղա-
ցիների հետ, վորոնք ինքնագլուխ կերպով կգրավեն կալվածա-
տերերի հողերը: Առաջիկա նման գործարաններում կապիտա-
լիստները քաժում էին բանվորների բրտները:

Բալշէիկների
սակցութիւնն
(ծեղակերպը)
բուրժուազի-
այի աջ սոցիա-
լիստների դեմ:

Ինչպես գիտենք, բալշէիկները միակ կու-
սակցութիւնն էին, վոր հենց պատերազմի
սկզբից վոչ միայն խոսքով էին պատերազ-
մին դեմ, այլ և իրոք պայքարում էին
նրա դեմ:

Լենինն իմանալով ժամանակավոր կառավարութեան կազմը-
վելու մասին, արտասահմանից գրում եր Ռուսաստան, վոր
Բանվորների և Զինվորների Պատգամավորների Խորհուրդները
«Բանվորական կառավարութեան ծիւերն» են: Նրանք խաղա-
ղութիւն, հաց ու ազատութիւն ցանկացող ազգաբնակչութեան,
վոր ամբողջ ժողովրդի ինը տասներորդն է կազմում, այդ ամե-
նաաղքատ ազգաբնակչութեան շահերի ներկայացուցիչներն են:

Լենինը ցույց եր տալիս, վոր այդ Խորհուրդների խնդիրը
միայն բանվորներին միացնելը չէ: Նրանք պետք է իրենց կողմը
գրավեն, բանվոր դասակարգի դաշնակիցը դարձնեն բազմամի-
լիոն գյուղացիութիւնը, սովորեցնեն նրան կովել իր շահերի
համար:

Լենինը հենց վոր Պետրոգրադ յեկավ, սկսեց բանվորների
ու գյուղացիների ժողովներում դուրս գալ ու խոսել: Նա տպեց
իր թեզիսները (վորոշ սկզբունքներ կետեր) այն մասին, թե
ապագայում հեղափոխութիւնն ինչպես պետք է ընթանա:

Այս թեզիսները հիմք ծառայեցին բալշէիկների համար, թե
ինչպես պետք է վարվել բուրժուազիայի և աջ սոցիալիստնե-
րի հետ: Բալշէիկները չվախեցան իրենց դեմ ուղղած զրպար-
տութիւններից: Նրանք սկսեցին ջերմ ու համբերատարութեամբ
բացատրել բանվորներին ու գյուղացիներին, թե ովքեր են իսկա-
պես նրանց բարեկամները և ովքեր թշնամիները: Շուտով Բան-

վորական Պատգամավորների Սորհորդում մեծամասնութիւնը նրանց կողմն անցավ: Զինվորական մասսան, վոր սկզբում նրանց դեմ եր, հավատում եր, վոր նրանք մատնիչներ են, շուտով գործնականապես տեսավ, վոր դրանք են բանվորների ու գյուղացիների իսկական, իրական բարեկամները: յեվ վոր միայն նրանք, բայլշեմիկներն են, վոր ընդունակ են բուրժուազիայի, կալվածատերերի ու կապիտալիստների դեմ իսկական կռիվ մղելու ու այս իմպերիալիստական, հատկապէս պատերազմին վերջ տալու: Մենք միացրինք գործարանների բանվորական մասսային Բանվորների Պատգամավորների Սորհորդում, ուժեղ միջուկ կազմեցինք, բանվորական պատգամավորների մեծամասնութիւն կազմեցինք: Բանվորները հենց միանգամից ընդհարվեցին ժամանակավոր Կառավարութեան հետ, իբրև կապիտալիստների պաշտպանի հետ: Յերբ մենք սկսեցինք առաջին բանվորական մարտական խմբերը կազմակերպել, այսինքն զինել բանվորներին, ապա ժամանակավոր Կառավարութիւնը հրաման տվեց զինաթափ անել բանվորներին: Յերբ բանվորներն ու զինվորները Պիտերում ու Մոսկվայում հուլիսյան որբերին փողոց դուրս չեկան և բողոքում էին պատերազմը շարունակելու դեմ, ժամանակավոր Կառավարութեան արարքների դեմ, (վոր այն ժամանակ քշում էին զինվորներին), ապա դրա պատասխանն այն յեղավ, վոր մահվան պատիժներ տվեցին, բայլշեմիկների դեմ ջարդ կազմակերպեցին, մեր կուսակցութեան Կենտրոնական Կոմիտեն որենքից դուրս հրատարակեցին: Լենինը, Զինովյեը և մյուսներն ստիպված էին թագ կենալ: Կամենևը, Տրոցկին և շատ ուրիշները բանտ դրվեցին:

Առաջին շրջանում բայլշեմիկներին թշնամաբար էին վերաբերվում մանապէս գյուղացիները: Նրանց խաբելը հեշտ եր: Իսկ յերբ գյուղացիք տեսան, վոր պատերազմի, խաղաղութեան ու հողի խնդրում բայլշեմիկներն իրենց ասածն էին պաշտպանում, գյուղացիք սկսեցին փոխել իրենց կարծիքը: Գյուղացիական Պատգամավորների Սորհորդները, վոր դեռ 1917 թվի գարնանն էին կազմվել, վոչ մի իշխանութիւն չունեին: այն ժամանակ նրանց վորոշումները կյանքի մեջ չէին կիրառվում:

Յեվ ահա, յերբ գյուղացիք տեսան, վոր բայլշեմիկները կողմնակից են, վոր Գյուղացիական Պատգամավորների Սորհորդները, Բանվորական Պատգամավորական Սորհորդների հետ, իշխանութիւնն իրենց ձեռքը վերցնեն, այն ժամանակ գյուղացիները հասկացան, վոր հենց բայլշեմիկներն են գյուղացիութեան անկեղծ բարեկամները: Ահա ինչու 1917 թվի աշնանն սկսեցին բայլշեմիկների շուրջը միանալ շարունակ ավելի ու ավելի շատ գյուղացիներ, նրանց կողմն անցավ բանակի մի զգալի մասը և բանվոր դասակարգի ահագին մեծամասնութիւնը:

Այն, ինչ վոր Լենինը 1917 թվի մարտին, Ժամանակավոր Կառավարութեան օգնութեամբ արարեց, 1917 թվի հոկտեմբերին բազմաթիվ գյուղացիների ու բանվորների կյանքի գործը դարձավ: 1917 թվի հոկտեմբերի վերջին Պիտերում հավաքվեց Բանվորների ու Զինվորների Պատգամավորների Սորհորդների համագումար. նրա յետից հաշտութեան և գյուղացիական պատգամավորների համագումար, վորն առանձին նիստեր եր ունենում: Լենինը, վոր դրանից միքիչ առաջ թագնված եր Կերենսկու հալածանքներից, չհամբերեց, մայրաքաղաք չեկավ ու թագնված տեղից ղեկավարում եր ապստամբութեան նախապատրաստութիւնները, կազմակերպում եր զենվորական ուժերը, հետևում եր աշխատանքի ամբողջ ընթացքին, ուղղութիւն եր տալիս բայլշեմիկների կուսակցութեան Կենտրոնական Կոմիտեյի գործունեութեանը, ուշագիւր ուսումնասիրում եր, թե ինչ ուժեր ունի հեղափոխութիւնը և ինչ ուժեր՝ հակառակորդները: Յերբ տեսավ, վոր մենք կարող ենք հաղթել, վոր բանվորներն ու գյուղացիները կարող են իշխանութիւնը վերցնել, նա բանվոր դասակարգի ապստամբութիւնը բարձրացրեց:

Այսպիսով տեսնում ենք, վոր բայլշեմիկների կառավարութիւնը Լենինի ղեկավարութեամբ կարողացավ իր չետից տանել բազմաթիւ բանվորների, զինվորների ու գյուղացիների մասսան և տարավ դեպի հաղթութիւն: Թեև ընկ. Տրոցկին իր «1917 թիվը» գրքում ճշնում ե ապացուցել, վոր բայլշեմիկները

ըը հաղթեցին, վորովհետեւ հրաժարվեցին իրենց հին հայացքներէր, բայց մենք արդեն տեսանք, վոր դեռ շատ տարիներ առաջ նրանք Լենինի գլխավորութեամբ նույնն էին ասուով, ինչ վոր կատարեցին 1917 թվի հոկտեմբերին:

Ռուսաստանի բանվորների և գյուղացիների հեղափոխութեան հաղթական ընթացքը 1918 թ. մարտին հասավ Անդրկովկաս: Բագվի պրովետարիատը բայլընիկների ղեկավարութեամբ, Վարտի 5-ին ապստամբեց նավթարդունաբերողների և բեգազալարների իշխանութեան դեմ ու հաստատեց Խորհրդային իշխանութիւն: Կազմվեց ժողովրդական Կոմիսարներին Խորհուրդ ղեկավարութեամբ ընկ. Ստ. Շահումյանի: Բագվի Խորհրդային իշխանութիւնն սկսեց տարածվել դեպ Ադրբեջանի խորքերը և սպառնում եր շուտով հաղթանակել ամբողջ Անդրկովկասում: Սակայն Ադրբեջանի հակահեղափոխականներին ոգնութեան ե հասնում Անդրկովկասի Սեյմը (կազմված դաշնակցականներից, մուսավաթականներից, մենշևիկներից ու սոց. հեղափոխականներից), վորը զորքեր ե ուղարկում Բագվի Կարմիր բանակի դեմ: Անդրկովկասի հակահեղափոխական այդ բոլոր շուտով ոգնութեան են գալիս նաև գերմանական ու թյուրքական իմպերիալիստական զորքերը:

Բանվորական Բագվի հերոսական ինքնապաշտպանութեան վերջին ամսին ներքուստ դավաճանական հարված են տալիս սոցիալիստ-հեղափոխականները, մենշևիկներն ու դաշնակցականները. այդ թուլացնում ե Կարմիր բանակի դիմադրութեան ուժը: Խորհրդային Ռուսաստանից համարյա կտրված Բագուն չի կարողանում դիմադրել գերման-թյուրք-մուսավաթական զորքերի գրոհին և 1918 թ. սեպտ. 15-ին ընկնում ե:

Անդրկովկասն ընկղմում ե սև ու եակցիայի մեջ մինչև 20 թ. ապրիլի վերջը: Նույն ժամանակամիջոցում Անդրկովկասի յերեք ազգայնական հանրապետութիւնները՝ Ադրբեջանը, Վրաստանն ու Հայաստանը՝ ղեկավար ունենալով Մուսավաթին, մենշևիկներին ու Դաշնակցութիւնը՝ մեկ-մեկու դեմ մղում էին ամենակատաղի մրցութիւն, վորը հաճախ ստանում եր

արյունոտ ընդհարումներ ընավորութիւն: Բանվորներն ու գյուղացիներն ապրում էին ամենածանր պայմաններ. հանրապետութիւնների ներսում կատարվում ե վայրագ հալածողական քաղաքականութիւն ազգային փոքրամասնութիւնների դեմ: Վրաստանում, Հայաստանում և Ադրբեջանում բանվորներն ու գյուղացիները կոմսոնիստների ղեկավարութեամբ միջանի հանդուգն ապստամբական փորձեր են անում տիրող ռեժիմի դեմ, սակայն անհաջող: Անգլո-ֆրանսիական իմպերիալիստների և Դենիկինի ուղղակի կամ անուղղակի ոգնութեամբ այդ ապստամբութիւնները, որինակ՝ Վրաստանում՝ Դուշեթի, Լեշխումի գավառների, Հայաստանում՝ Այեքսանդրապոլի, Նոր-Բայազետի, Ղարսի ապստամբութիւնները, Ադրբեջանում՝ Բագվի բանվորների 1919 թ. մայիսի քաղաքական գործադուլը՝ այդ բոլոր հերոսական փորձերը՝ տապալելու ազգայնականների իշխանութիւնը՝ խեղդվում էին արյան մեջ:

Բայց ահա 1920 թ. ձմռան ամիսներին խորտակվում ե դենիկինյան հակահեղափոխութիւնը, և Կարմիր բանակը գրավում ե Հյուսիսային Կովկասը: Թե առնելով Խորհրդային իշխանութեան մոտիկութիւնից՝ նույն թվականի ապրիլի 28-ին ապստամբում ե բանվորական Բագուն և Կարմիր բանակի ոգնութեամբ տապալում Մուսավաթի բուրժուա-բեգական լուծը:

Միջանի որվա ընթացքում ամբողջ Ադրբեջանում հաղթանակում ե Խորհրդային իշխանութիւնը:

Հայաստանի բանվորներն ու գյուղացիները՝ վոգևորվելով Ադրբեջանի հեղափոխութեան հաջողութիւնից՝ կոմսոնիստների ղեկավարութեամբ կազմակերպում են մայիսյան ապստամբութիւնը, վորը, սակայն, պարտվում ե՝ զրսից ոգնութիւն չստանալով: Դաշնակցականները կատաղի հալածանքներ են սկսում հեղափոխական բանվորների ու գյուղացիների դեմ և այդպիսով կորցնում ամեն ազդեցութիւն մասսաների վրա: Նույն 20 թ. աշնանն սկսված հալ-թյուրքական պատերազմին դաշնակցական կառավարութիւնը գլխովին ջարդվում ե:

Հնչում ե Հայաստանի բանվոր-գյուղացիական հեղափոխութեան ժամը:

Իջևանի գավառի գյուղացիութիւնն ապստամբում եւ Երոյեմբերի 29-ին հայտարարում Խորհրդային իշխանութիւն: Մյուս գավառները հետևում են Իջևանի որինակին, և միջանի որում ամբողջ Հայաստանը դառնում եւ խորհրդային յերկիր:

1921 թ. փետրվարի 18-ին դաշնակցականները մի նոր փորձ են անում վերադարձնելու իրենց կորցրած իշխանութիւնը, սակայն այս ավանայութեան շուտով ջարդվում եւ:

Սույն այդ վրացյանական հակահեղափոխութեան ավանայութեան որերին ապստամբում են վրաց մենշևիկները դեմ կարմիր Լոռին, Բորչալուն, արևելյան Վրաստանը: Ապստամբ բանվորներն ու գյուղացիներն ստանում են կարմիր բանակի ոգնութիւնը և վրաստանից քշում մենշևիկները վոյմակը: Ապստամբները 1921 թ. փետրվարի 25-ին գրավում են Թիֆլիսը:

Այսպիսով ամբողջ Անդրկովկասում հաստատվում եւ Խորհրդային իշխանութիւն:

Պարտված մուսավաթականները, մենշևիկներն ու դաշնակցականներն արտասահմանում ինտրիգներ են լարում Խորհրդային իշխանութեան դեմ և Անդրկովկասում եւ աշխատում պղտորել բանվորների և գյուղացիների միտքը: Բայց այդ բոլորը զուր ջանքեր են, քանի վոր մեր յերկրին խաղաղութիւն և աշխատանքի հաղթանակ տված Խորհրդային իշխանութիւնը գտնվում եւ բանվորների և գյուղացիների արթուն պահպանութեան տակ:

Անդրկովկասի կարմիր բանակը պատկառելի ուժ եւ, վոր հաշվի յեն առնում մեր թշնամիները:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Ո՞վ եւ համաշխարհային պատերազմի իսկական հանցավորը:
2. Կապիտալիզմի ժամանակ պատերազմներն ինչո՞ւ յեն անխուսափելի:
3. Փետրվարյան հեղափոխութիւնից հետո բալչևիկներն ինչ պահանջներ ելին դնում: Ո՞վ եւ պայքարում նրանց դեմ:
4. Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնն ինչո՞ւ հաղթութեամբ վերջացավ:

ՅՈՅԵՐՈՐԴ Գ Լ ՈՒ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը, դա կալվածատերերի ու կապիտալիստների ու պիստիստների դա րա վոր իշխանութիւնը քշում եւ Խորհրդային իշխանութիւնը:

Մենք գիտենք, թե կալվածատերերի ու կապիտալիստների իշխանութիւնը դարերով ինչի վրա յեր հիմնված: Հողը կալվածատերերի ձեռքին եւ. և յերկար ժամանակ, քանի մենք դեռ արդիւնաբերութիւն չունեցինք, վաճառակալութեան զարգացումը թույլ եւ, իշխանութիւնն ամբողջութեամբ պատկանում եւ խոշոր հողատերերին — բոյարներին, ազնվականներին, կալվածատերերին: Հենց վոր սկսեց մեր առևտուրը զարգանալ, առևտրական դասակարգը, վաճառականութիւնը նույնպէս իշխանութեան հասավ և նույնիսկ ճորտեր ունենալու իրավունք ստացավ: Իսկ յերջ մեր աշխարհում զարգացավ արդիւնաբերութիւնը, գործարանատերերն եւ իշխանութեան ձգտեցին: Իսկ պետութիւնը — այն մարդկանց հավատարի՜ գործակատարը, ում ձեռքին եւ տնտեսական ուժը — պետք եւ իշխանութիւնը բաժանել կալվածատերերի ու կապիտալիստների միջև: Իսկ գյուղացիներն ու բանվորները միշտ եւ իշխանութիւնից և իրավունքից զուրկ են յերկր: Ուստի հեղափոխութեան հաջողութիւնն ապահովելու առաջին գործը պիտի լինէր. — ուժով խլել այն, ինչ վոր կալվածատերերի ու կապիտալիստների տնտեսական հիմնավորումն եւ կազմում — հողը, գործարանները, բանկերը:

Հողերի ազգայնացումը յեւ գյուղացիների հաճեց:

Հողի հարցը, իբրև հիմնական հարց, մեր կուսակցութիւնը շատ վաղուց եւ դրել, դեռ նախքան հեղափոխութիւնը: 1917 թվի ապրիլի 15-ին «Սաղատակալա Պրավդա» թերթում Լենինը գրում եւ. «Ամեն մի գյուղացի գիտե, թե ինչպէս ելին

ճնշում և ինչպես են ճնշում ժողովրդին կալվածատերերը, և ինչն է կալվածատերերի ուժը— հողը: Կալվածատերերը տասնյակ միլիոնավոր դեսիատին հողեր ունեն, ուստի գյուղացիներին միլիոնավոր ընտանիքներն ուրիշ ճար չունեն, քան նրանց ստրուկը դառնալ: Վոչ մի ազատություն չի ոգնիլ գյուղացիներին, քանի որ և կալվածատերերը տասնյակ միլիոնավոր դեսիատին հողեր ունեն: Պետք է պետություն մեջ յեղող ամբողջ հողն ամբողջ ժողովրդի սեփականություն դառնա»:

Մեր կուսակցությունը— գործի կուսակցություն է և վոչ անուշ խոսքերի: Հոկտեմբերի 25-ին իշխանությունն անցավ խորհուրդներին, իսկ հոկտեմբերի 26-ին խորհուրդների Համառուսական Յերկրորդ Համագումարը վորոշեց.

«Կալվածատիրական ունեցվածքները, ինչպես և բոլոր մյուս հողերը— թագավորական տան, վանքական, յեկեղեցական, իրենց մեռյալ ու կենդանի ինվենտարով, շենքերն ու բոլոր կահավորությունը, անհապաղ, առանց վորևե յետգնման դրվում են շրջանային հողային կոմիտեների և գյուղացիական պատգամավորների գավառական խորհուրդների տրամադրության տակ»:

Այս որոշումը հրատարակվելուց հետո իսկույն դադարեցին կալվածատիրական ագարակների ավերումները, վոր մինչ այդ կային: Ճիշտ է, իզուր տեղը շատ բան փչացավ, շատ բան այրեցին, շատ վոչնչացրին, անպետքացրին: Տեղ-տեղ ցեղական անասունները մորթեցին: Բայց չպետք է մոռանալ այն հանգամանքը, թե վրեժխնդրության ինչքան թույն էր հավաքվել գյուղացիների սրտում կալվածատերերի դեմ:

Ուրեմն գյուղացիք հողի ազգայնացումից ինչ ստացան: Մինչ հեղափոխությունը 100 դեսիատին հողից գյուղացուն հասնում էր 60 դես., իսկ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո՝ 96 դես.: Մնացածից 3-ը խորհրդ. անտեսություններն են և 1-ը գյուղացիական կոմսոնաններն ու արտելները:

Կալվածատիրական ինվենտարի մի մասն էլ անցավ գյուղացիներին. իսկ գլխավորն այն է, վոր մի ամբողջ դասակարգի իշխանություն վոչնչացավ, բազմադարյան ծանր խնդիրը լուծվեց — հողի սարկական բահրան և գյուղացուն ստրկացնելու

մյուս ձևերը 1917 թվի Հոկտեմբերյան հեղափոխության թափով ջնջվեցին և հորս ցնդեցին:

Իհարկե, գյուղացիությունը կովում էր կալվածատերերի դեմ հողի համար. իսկ բանվոր դասակարգը պայքար սկսեց կապիտալիստա-ազգայնացումը.

կան դասակարգի դեմ, արտադրության միջոցների ու գործիքների մասնավոր սեփականության դեմ: Բանվոր դասակարգն ու գյուղացիությունն ստրկությունից չեյին ազատվիլ, յեթե բանկերն ու գործարանները մնային կապիտալիստների ձեռքին: Գործարանատերերը չցանկանալով հաշտվել այն մտքի հետ, վոր իշխանությունն աշխատավորներին է անցել, սկսեցին շտապով վաճառել իրենց ունեցած հուժն ու պատրաստի ապրանքները, վորպեսզի փող հավաքեն, արտասահման փախչեն ու ենտեղից կւիվ սկսեն խորհ. իշխանության դեմ: Այն ինչու 1917 թվի նոյեմբերի 14-ին դեկրետ հրատարակվեց բանվորական հսկողության մասին:

Սակայն կապիտալիստները չեյին ուզում յենթարկվել բանվորական հսկողությանը: Նրանք գործարանները մեկը մյուսի յետից փակում էյին: Այն ժամանակ գործարանները, զավոդները, հանքահորերը, հանքերն ազգայնացրին, անցրին պետության ձեռքը: Գիտենք, վոր սկզբում մեր գործարաններում բանը լավ չէր գնում: Շատ գործարաններ բոլորովին քայքայվել էյին: Նրանց բանեցնել չէր լինիլ, ու այնտեղի բանվորների դրությունն էլ շատ վատ էր: Այն ինչու մեր թշնամիները (չհասկացող «բարեկամներ» էլ կային) մեղադրում էյին խորհ. իշխանությանը, վոր իբր թե ինչու ազգայնացրին գործարանները, ինչու քշեցին առաջիկա տերերին, քանի վոր իրենք չեն կարողանում բանացնել: Հեղափոխության սկզբում եսպես էր.— խորհ. իշխանության դեմ պայքարելիս, քաղաքացիական կովում, կապիտալիստների ձեռքին մնացած ամեն մի գործարան կարող էր կապիտալի ամբողջ դառնալ (տառացի իմաստով). այդ ամբողջները պետք էր առնել: Իսկ յերբ թշնամու ամբողջ առնում ես, վորոշ չափով ավերվում է:

Յեթն կապիտալիստներն ընդդիմադրություն ցույց չտա-

յին, ազգայնացումը կանցներ հանգիստ, ծրագրած ձևով, ավելի քիչ կորուստներ կլինեյին, և այդ ազգայնացումից աշխատավորները միանգամից ոգուտ կստանալին:

Խորհ.ի.ի.ս.ա.ն.ու.թ.յունք գուրս Ե գալիս պատե-
րազմողներ մի-
ջից: Բրեսեթի ա-
ղազուքյունք:

Ձինվորական ու գյուղացիական մասսան հոկտ. հեղափոխության կողմն ելին վոչ միայն նրա համար, վոր կռիվ եր կալվածատերերի դեմ, այլ և նրա համար, վոր խաղաղություն եյին պահանջում: Դա հոգնած ու տանջված գյու-

ղացիության պայքարն եր խաղաղության համար: Յեվ պրո-
լետարական հեղափոխության հենց առաջին որերին, առաջին ժամերին Սորհ. իշխանության ամենաառաջին գործն եր Սոր-
հուրդները կողմից դիմել, խաղաղության առաջարկ անել: Բայց Անտանտան հաշտություն չեր ուզում, նա ուզում եր իր թըշ-
նամուն միանգամայն քայքայի: Այն ժամանակ ինքը, Սորհ. պետությունը դուրս չեկավ կռվողների շարքից: Ինչ ել վոր լի-
ներ, յերկիրը պետք ե միքիչ շունչ քաշեր: Գերմանացիք մեզ շատ ծանր պայմաններ առաջարկեցին կամ, ինչպես այն ժա-
մանակ եյին ասում, «անամոթ հաշտություն»: Նույնիսկ կոմ-
մունիստների մեջ շատերը կային, վոր դեմ եյին այդ «անա-
մոթ հաշտությանը»:

Վոմանք (այսպես կոչված «ձախ» կոմմունիստները) առա-
ջարկում եյին մինչև վերջը կռվել գերմանացիների դեմ, վո-
մանք ել, Տրոցկու գլխավորությամբ, առաջարկում եյին վոչ կռիվը շարունակել, վոչ «անամոթ հաշտություն» կապել: Լենինը թե
սրանց, թե նրանց սխալ լինելն ապացուցեց: Նա բացատրում
եր, վոր մենք չենք կարող գերմանացիների դեմ պատերազմը շարունակել, մենք ուժ չունենք, գյուղացիությունը կռվել չի
ցանկանում, իսկ գյուղացիության դեմ գնալ—կնշանակե հեղա-
փոխությունը կործանել: Ինչ գնով ել լինի, պետք ե ազատվել
գերմանացիներից, միայն թե մեր ձեռքին պահենք մեր տիրած
ազատությունը, ամբաստանք մեր դաշինքը գյուղացիության հետ:
1918 թվի մարտի 3-ին Սորհ. իշխանությունը Բրեստում ստո-
րագրեց հաշտությունը:

Կալվածատերե-
րի, կապիտալիս-
տների յեվ ցարի
գեներալ Ե Ե Ե Ե
սկսած քաղաքա-
ցիական կռիվը
գյուղացի Ե Ե Ե Ե
յեվ բանվորների
գեմ:

Կապիտալիստները, կալվածատերերը և ցարի
գեներալները վորոշեցին՝ ինչ գնով ել լինի, իշ-
խանությունը յետ վերցնել: Յարի գեներալ-
ները, տասնյակ հազար սպաներ ու յունկեր-
ներ, վորոնք այնպես եյին դաստիարակված,
վոր հավատարիմ պիտի լենեն կապիտալիստ-
ներին ու կալվածատերերին, պատերազմ հայ-
տարարեցին մեզ: Սորհ. մասնագետները՝ ճարտարագետներն
ու ուրիշները, վորոնք չեյին հավատում, թե Սորհ. իշխա-
նությունը կարող ե տնտեսությունը վերականգնել, ինչպես
հարկն ե կանոնավորել, այլ միայն կապիտալիստների ու կալ-
վածատերերի ուժին եյին հավատում,—նույնպես դեմ եյին
Սորհ. իշխանությանը: Գործարաններում, քաղաքային հիմնար-
կություններում, խորհրդային ձեռնարկություններում սկսվեց
սաբոտաժը, այսինքն Սորհ. իշխանության հակառակորդները,
վոր ծառայում եյին Սորհ. իշխանությանը, ամեն կերպ խան-
գարում, փչացնում եյին գործը. մտածում եյին այնպես անել,
վոր խայտառակեն Սորհ. իշխանությունը, արտադրությունն ավե-
լի վատացնեն, վորպեսզի բոլորը կարծեն, թե բանվոր դասա-
կարգն ինքը վոչինչ չի կարող շինել: Չանազան վայրերում կուլակ-
ների ապստամբություն սկսվեց: Վորտեղ այդպիսի ապստամբու-
թյուն եր սկսվում, նրանք կարողանում եյին իրենց յետևից
քարշ տալ և քիչ գիտակից ու անգիտակից գյուղացիությունը:

Հակա-հեղափոխությանը մեծ աջակցություն եր ցույց տա-
լիս միջազգային բուրժուազիան: Նա աջակցում եր կադետների,
մենշևիկների ու ես-երների կուսակցություններին, ոգնում եր
զանազան հակահեղափոխական կազմակերպություններ ստեղծ-
վելուն: Ոտար լրտեսների ոգնությամբ ապստամբություններ
կազմակերպվեցին Մուրոմում, Յարասլավում, 1918 թվի ամա-
ռը՝ Ռիբինսկում, Տամբովում և մի շարք այլ տեղերում:

Վորպեսզի այս բոլոր սպիտակ-գվարդիականների գործն
ամուր լինի, ոտար կապիտալը մեր յերկրի բոլոր ծայրամա-
սերում, ծովով, գորը հանեց: Բուրժուազիայի ծրագիրն եր—
ներսից ապստամբություն, իսկ դրսից ոտար զորքերի խուժում
(այսինքն ինտերվենցիա):

Քաղաքացիա-
կան պահերազ-
մը չեմ ոտար եր-
կոյա գործերի
խումուսմ.

Տեղական հակահեղափոխության ոգնությամբ,
իթիվս վորոց մենշիկներն ու ես-երներն,
Ուկրաինայի գերմանական իմպերիալիզմի ձեռ-
քը անցավ և կտրվեց Ռուսաստանից, կտրվեց
նաև Մերձբալթյան յերկիրը և Արևմուտքի բա-
վական խոշոր շրջաններ:

Այնտեղ գերմանացիք ինչ ուզում էին, աւում էին: Ամեն
տեսակ ունեցվածք, ինչ վոր կարողանում էին, տանում էին,
յերկիրն ավերում էին:

Գերմանացիք Ուկրաինայում նստեցրին գետման Սկորո-
պադսկուն, իսկ սպիտակ գվարդիական գեներալ Կրասնոֆ
ոգնեց նրանց կտրել Դոնի և Դոնի շրջանը: Այնտեղ արդեն
չեխո-սլովակների բանակն էլ հանդես յեկավ (սրանք պատե-
րազմի ժամանակ ավստրիացիների կողմից Ռուսաստանի կողմն
էին անցել և փոխադրվել Ռուսաստանի խորքերը): Ութսուն
հազարանոց լավ զինված մի բանակ բռնեց յերկաթուղին—սկսած
Սիգրանից մինչև Սիբիր: Չեխո-սլովակները կադետների, մենշե-
վիկների ու ես-երների և սպիտակ-գվարդիական սպանների ու
գեներալների ոգնությամբ տապալեցին Խորհրդ. իշխանությունը
Պենզայում, Սիգրանում, Սամարայում, Չլատոուստում, Չե-
լյաբինսկում և այլ տեղերում: Հարավային Ռուսաստանն ընկավ
հակահեղափոխական կազակների ձեռքը, վորոնց գլուխն էին
Կալեդինը, Կորնիլովը, Ալեքսեյևը, իսկ հետո արդեն Դենիկինը:
Արևմուտքում կազմված Մերձբալթյան բուրժուական հանրա-
պետությունների՝ Լատվիայի և Եստոնիայի ոգնությամբ, հյուս-
սիսում Ֆինլանդիայի ոգնությամբ, հարձակում եր գործում
սպայական զորամասը գեներալ Յուդենիչի հրամանատարու-
թյամբ և ձգտում եր գրավել Լենինգրադը: Հյուսիսում—Ար-
խանգելսկում—անգլիացիների ու ամերիկացիների ոգնությամբ
կադետների ու ես-երների կառավարութուն հաստատվեց: Սի-
բիրումն էլ սպիտակ-գվարդիական կառավարութուն կազմվեց
«գերագույն կառավարող» ծովապետ Կոլչակի գլխավորությամբ:
Հենց միևնույն ժամանակ յերկրի ներսում աջ ես-երները հար-
վածներ էին հասցնում Խորհ. իշխանությանը: Նրանք մահա-

փորձ էին անում հեղափոխության առաջնորդների վրա, կրա-
կեցին Լենինի վրա, դավադրություններ էին սարքում, կա-
մուրջներ, ռումբերի պահեստներ պայթեցնում: Խորհ. Ռու-
սաստանի դրությունն անասելի ծանր եր: Մենք իրոք կրակե
ողակի մեջ էինք. և ահա այդ կրակե ողակի մեջ, առանց
հացատու շրջանների, ուրեմն սովի դատապարտված, առանց
նավթի ու ածուխի, կնշանակի գործարանները դատապարտված
էին անգործության, ապրանք չկար, հազորակցության մի-
ջոցներն ավերված, քաղաքները սառած,—ներսն ինտելիգեն-
ցիայի մի մասը քաջքայիչ սաբոտաժով ե գբաղված, կուլակ-
ների ապստամբություններ են բռնկում.—և ահա բանվորա-
գյուղացիական Խորհ. Ռուսաստանը պետք ե հերոսաբար կռվե-
բուրի դեմ, պաշտպանեք Խորհ. իշխանությունը:

Կարմիր բանակի Ամենից առաջ պետք եր մեր բանակն ստեղ-
սեղ ծոււմ. ծել: Կարմիր գվարդիան կռիվներում շատ ան-
գամ ցույց տվեց իր քաջությունն ու ռազմունակությունը,
բայց չերբ հանդիպեցին լավ մարզված ու լավ զինված ոտա-
րազգի կանոնավոր զորքերին, ապա պարզվեց, վոր պետք ե
Կարմիր բանակ կազմակերպել, ըստ զինվորական արհեստի բո-
լոր կանոնների, մենք պետք ե յերկար ու համառ կռիվ մղենք:
Սկզբում Կարմիր բանակը կազմվում եր ինչպես կամավոր
բանակ, բայց արդեն 1918 թվի հունվարի 15-ին Ժողովրդա-
կան Կոմիսսարների Խորհուրդը դեկրետ հրատարակեց համա-
ռուսական ծավալով Կարմիր բանակ կազմակերպել, Ինչպե,
մենք ստիպված էինք կազմակերպելու գործին կանչել զին-
վորական գործի մասնագետներ, այսինքն հին բանակի մաս-
նագետ սպաների: Բայց վորովհետև մենք նրանց վրա ըստ-
ամենայնի հույս չունեցինք, ապա ամեն տեղ նրանց վրա նշա-
նակվեցին զին-քաղաքական կոմիսսարներ:

Շատ առաջնակարգ զինվորական առաջնորդներ դուրս յե-
կան բանվորներից ու գյուղացիներից—առաջին Կարմիր հեծե-
լազոր բանակի պետ Բուդյոնին, Վորոշիլովը, Չապայևը, Յե-
գորովը և ուրիշ շատերը:

Հասարակ գյուղացիներս պիտեւ ելին կանգնում գնդերի,

ավելի մեծ զորամասերի և ամբողջ բանակների ու ցույց ելին տալիս, վոր հեղափոխութունը բանվորների ու գյուղացիների միջից իր հերոսներին և առաջ քաշում: Կենսագործկոմը դեկտեմբեր 6-ին հրատարակում կամավոր ձեռք պարտադիր զորահավաքի անցնել, 1918 թվի հունիսի 12-ին առաջին զորահավաքը հայտարարվեց բանվորների ու այն գյուղացիների, վորոնք վարձու աշխատանքով չեն ոգտվում: 1919 թվը պայքարի ամենածանր տարին էր: Կարմիր բանակը միլիոնուկես մարտիկներից էր կազմված—բաժանված 14 բանակի, և արդեն զինվորական գործի պահանջների համեմատ—կանոնավոր կառուցվածքով: Այն ժամանակ Վլ. Իլյիչ Լենինը հարց դրեց.—հաղթության, թշնամուն ջարդելու, քաղաքացիական կռիվը վերջացնելու համար պետք է ստեղծել յերեք միլիոնանոց Կարմիր բանակ: Այն ժամանակ շատերը չեյին հավատում, թե բանվորների և գյուղացիների միութունը կարող է այդպիսի մի ուժ առաջ քաշել: Չե՞ վոր, իսկապես, մենք աղքատ եյինք, մերկ, քայքայված: Բայց այդպես և հեղափոխության ուժը. մենք վոչ միայն այդ խնդիրը կատարեցինք, մենք դրանից ել դենը գնացինք ու այդ զինված ուժի ոգնությամբ մենք վոչ միայն ջարդեցինք հակահեղափոխութունը, այլ և մեր բոլոր թշնամիներին հասկացրինք, վոր մեզ վոչինչ չեն կարող անել:

Կոլչակի, Դեմի-կիևի, Յուզենի-չի, Վրաց գեղի բացակայությունը, Ռեյսերի և Գոր-բերի գոյությունը

Քաղաքացիական կռվի առաջին շրջանում բոլոր ճակատներում մեզ հաղթում եյին. մեր հրամանատարներն անփորձ եյին. շատ անգամ սպիտակ սպաները դավաճանում եյին մեզ, թեև նրանց մեջ կային և այնպիսիները, վորոնք հավատարմությամբ ծառայում եյին

բանվորա-գյուղացիական խորհ. իշխանությանը: Մենք ամեն բանի պակասութուն ունեյինք, իսկ թշնամին ուժեղ էր, ավելի լավ էր զինված, ավելի լավ էր սննդվում, ամեն կողմից նրան ոգնութուն կարող էր գալ, ամեն կողմ նրա ճանապարհը բաց էր: Ծանր էր մեր դրությունը մանավանդ 1919 թվին. թվում էր, թե մենք ել ուժ չունենք, ամեն ինչ վերջացել է: Բայց այդ միջոցին ժողովուրդը հասկացավ, վոր պետք է վերջ

տալ ցարի գեներալներին, պետք է վերջ տալ այս պաշարմանը, պատռել այդ կրակե ողակը: Այդ ժամանակ գյուղացիութունը հեծելազոր մասեր է տալիս, նոր ու լավ հեծելազորներ են կազմակերպվում, Կարմիր բանակը նորանոր գյուղացիական մասաներ է ստանում: Իսկ 1919 թվականի կեսերից մեր հաղթություններն անշեղ կերպով քաղաքացիական կռիվները դեպի վախճանն են տանում: Կազանն առնելով՝ Կարմիր բանակը շարժվեց դեպի արևելք՝ Ուրալի կողմը, Կարմիր բանակը վերցրեց Ուֆան, Չելյաբինսկը, թեև թանգ ելին նստում այս հաղթությունները: Ծանր էր Կարմիր բանակի գրությունը արևելյան ճակատում. փամփուշտ չունեյին և շատ անգամ առանց փամփուշտի սկիսածարտի ելին գնում: Կամավոր զորահավաք հայտարարվեց, և գյուղացիները, վոր հենց նոր ելին տեսել, թե ինչ է Կոլչակի իշխանութունը, հազարներով Կարմիր բանակ ելին մտնում և կռվում եյին Կոլչակի դեմ: Կարճ ժամանակում Կոլչակին քշեցին շատ հեռու—արևելք: Հետո վերցրինք Կոլչակի մալաքաղաք Ուսկը: Մեր կարմիր բանակը չեղած մի արշավանք կատարեց—Վյատկայից մինչև Բայկալ, բայց դա փոխարեն Սիբիրը մաքրվեց: Կոլչակին մեր ձեռքը տվեցին իր սեփական պահակները, և նա Իրկուտսկում մահվան պատժի դատապարտվեց:

Չպետք է մոռանալ, վոր մեր Կարմիր բանակին շատ բանով ոգնում եյին գյուղացիական պարտիզանական զորքերը, վոր Սիբիրում գյուղացիներն իրենք ելին հավաքում: Դեռ Կարմիր բանակ չկար, բայց գյուղացիութունը, վոր մինչ այդ թույլ էր տվել տապալել խորհ. իշխանությունը, և իշխանությունը գրավել եյին սկզբում ես-երներն ու մենշևիկները, իսկ հետո Կոլչակը, շուտով հասկացավ, թե ինչ սխալ է արել, բայց, յերբ պատժիչ արշավախմբերն սկսեցին ամբողջ գյուղեր վոչնչացնել, արդեն ուշ էր: Այն ժամանակ իրենց միջից առաջնորդներ առաջ յեկան, վորոնք և այդ պարտիզանական խմբերի հրամանատարներն եյին:

Բայց այն ժամանակ, յերբ վերջնականապես ջախջախվում էր Կոլչակը, Դեմիկինի զորքերը մոտենում եյին Ուրալին, սպառնում եյին Տուլային:

Յարի գեներալներն արդեն պատրաստվում էին թեյ խմելու Մոսկվայում: Այդ որերին բանվորներն ու գյուղացիները սոսկալի վտանգ զգացին և մի շարք հարվածներով Դենիկինի զորքը յետ շարտեցին մինչև Սև ծովը:

Նույնը պատահեց և գեներալ Յուդենիչի զորքերին, վորոնք մոտենում էին Լենինգրադին: Նրանք բավական արագ էին առաջ շարժվում, մեծ աջակցություն էր ցույց տրվում նրանց, բայց նրանք չուներին այն, ինչով ուժեղ էր Կարմիր բանակը—նրանց կողմը չէր բանվոր-գյուղացի ժողովուրդը: Ուստի և Յուդենիչին էլ նույն բախտը վիճակվեց, ինչ վոր Կոլչակին ու Դենիկինին: Նրա զորքը ջարդվեց ու գերի ընկավ:

Նույնը պատահեց և Արխանգելսկի կառավարությունը և հակահեղափոխական մյուս ոջախներին, այնպես վոր 1920 թվի սկզբին միայն Դենիկինի զորքերի մնացորդներն էին կենում Ղրիմում—գեներալ Վրանգելի հրամանատարությամբ:

Կարծես թե հասել էր շունչ քաշելու ժամանակը, յերբ հնարավորություն կունենանք, վերջապես, խաղաղ աշխատանք սկսել: Այսպիսի տանջալից կովից ու փուլումից հետո շատ բան կար կանոնավորելու, բայց դեռ 1920 թվին էլ ստիպված էինք յետ մղել խորհ. Ռուսաստանի թշնամիների հարձակումները:

Այս անգամ հանդես յեկավ Լեհաստանը: Լեհաստանը բռնի կերպով էր միացրած Ռուսաստանին: Լեհաստանը շատ անգամ էր ապստամբել, և ցարի զորքերը խիստ կերպով հնազանդեցրել էին նրան: Պարզ է, թե ինչու, հենց վոր հեղափոխությունն սկսվեց, Լեհաստանը բաժանվեց: Բայց Լեհաստանում իշխանություն գլուխն անցան կալվածատերերն ու կապիտալիստները: Բացի դրանից Լեհաստանն անմիջապես կատաղյալ կախման դրություն մեջ ընկավ—Ֆրանսիական կապիտալից. իսկ Ֆրանսիական կապիտալիստները, վորոնց մեր հեղափոխությունը զրկեց հարուստ տուրքից, իրենց բոլոր ուժերով աշխատում էին կորզել իրենց փողերը և տապալել իրենց ատելի խորհրդային իշխանությունը:

Լեհաստանի յետևյալ սերտագմ գեմ.

Նրանք կարողացան Լեհաստանին մեր դեմ հանել: Նրանց ոգնություն հասան Դենիկինի բանակի մնացորդները, Դենիկինի այդ բանակը Ղրիմում հանգստացավ, կանոնավորվեց, զինվեց, Ֆրանսիացիներից ու անգլիացիներից ոգնություն ստացավ և ցարի բարոն Վրանգելի առաջնորդությամբ մեր դեմ դուրս յեկավ: Դժվար էր մեզ համար նորից գեներալ դիմել: Բայց պետք է ինկատի ունենալ, վոր այդ ժամանակ բանվորներն ու գյուղացիներն սկսել էին շատ գիտակից վերաբերվել մեր դրությունը: Նրանք տեսնում, հասկանում էին, վոր թշնամիների այդ նոր փորձը պետք է արագ ջարդել, թե չէ նորից յերկար ժամանակ կձգձգվի կռիվը: Ահա ինչու այնպես շեշտակի յեր մեր զորքի, մանավանդ հեծելազոր բանակի հարվածը:

Լեհական զորքերն սկզբում շատ արագ առաջ շարժվեցին, գրավեցին Կիևը ու յերեք ամիս մնացին այնտեղ: Մեր բանը միշտ եղպես է: Յերկաթուղիները քիչ են, դանդաղ ենք շարժվում: Մինչև զորքը յեկավ, մինչև կարմիր հեծելազորը մոտեցավ, թշնամու գեղերն առաջ անցան: Բայց հենց վոր միքիչ մոտեցանք, ու Բուդյոննու քաջերը «Վարչական տուր» աղաղակելով ջարդ տվին, ապա լեհերին յետ շարտեցին և քշեցին մինչև Վարշավա: Մեր զորքերը Վարշավայից արդեն միքանի վերստ էին հեռու, բայց ցավն այն էր, վոր մեր զորքերը շատ էին առաջ ցատկել, պատռել առաջ էին անցել: Յեթե բուրժուական իշխանությունն ընկներ Լեհաստանում, ապա անխուսափելի յեր և ամբողջ Լեհաստանի ու Գերմանիայի պրոլետարական հեղափոխությունը—իսկ դա կծավալեր հեղափոխությունն ամբողջ Արևմուտքում: Բայց հենց այդտեղ էլ յերևաց մեր տեխնիկայի յետամնացությունը...

Առաջ սլացած զորքերը բավականաչափ նեցուկ չուներին և, չնայելով իրենց բոլոր հերոսությունը, ստիպված էին նահանջել: Մենք չէինք կարող ձգձգել այս կռիվը, վորովհետև նորից բացվում, կենդանանում էին հեղափոխություն բոլոր թշնամիների հույսերը: Հարավից արդեն Վրանգելն էր շարժվում: Մենք հաշտություն կնքեցինք Լեհաստանի հետ և մեր կարմիր հեծելազորը և մեր ամբողջ Կարմիր բանակը շարժեցինք բարոն Վրանգելի վրա:

Վրանգելի ջախ- Վրանգելին շարդելը — դա մեր քաղաքացիա- ջախուճը. կան կովի վերջին, ամենափայլուն շրջանն եր: Պերեկոպի նեղ պարանոցում մեր կարմիր բանակայիններից շա- տերն ընկան: Միքանի շարք լարավոր ցանցապատերը, լնդա- նոթի կատաղի կոիվը, Վրանգելի ամենալավ զորքերը — բոլորին ջարդեց Կարմիր բանակը: Մինչևի գոտին չրի մեջ, մահվան աչքերի մեջ նայելով, մահվան, փոր հարյուրներով ու հազարնե- րով եր հնծում, կրակե անանցանների պետի միջով, առաջ շարժ- վեց Կարմիր բանակը յեվ անխորտակելի հարվածով ավերեց թշնամու այս վերջին ամրությունը: Ու բոլոր յերկրների բուր- ժուազիան ինչքան ել ոգներ Վրանգելին, նա ամօթահար ոտաը- ների նավերով պետք ե փախչեք Դոմիից, տանելով իր հեա ոռւսական վերջին նավերը: Սպիտակ գվարդիական այդ ամ- բողջ փտությունն ու բորբոսը փախավ և հափշտակելով դա- րերով կողոպտած վոսկին, արտասահման տարավ: Այսպես վերջացավ սպիտակ գեներալների, կապիտալիստների ու կալ- վածատերերի մեր դեմ սկսած քաղաքացիական կռիվը:

Իսկ մինչ այդ, առաջ ցարի Ռուսաստանում ճնշված, ծալ- րամասերում ապրող ժողովուրդները, իրենց կաշվի վրա փոր- ձելով վոչ միայն ցարի իշխանությունը, այլ և սոցիալ համա- ձայնողականների և ոտար իշխանությունը, թոթափում եյին իրենց բուրժուական կառավարություններին և Խորհուրդներին իշխանություն եյին ստեղծում: Այսպես ազատվեց Ադրբեջանը և մեզ հեա միանալով մեզ հնարավորություն տվեց, մեր Մի- ության հսկայական տնտեսության համար, մեր արտադրու- թյան ու հաղորդակցության համար, իսկ այժմ նաև գյուղական տնտեսության համար, ստանալ Բազվի և Գրոդնու նավթը: Այդպես ել Հայաստանում դեն շարտեցին դաշնակներին և Խորհ. իշխանություն հաստատեցին, ինչպես և Վրաստանում քշեցին մենշևիկներին և Խորհ. իշխանություն հաստատեցին: Այդպես, մինչ այդ Արևելքի ճնշված յերկրներում՝ Թուրքեստանում, Խիվայում, Բուխարայում հաստատվեց աշխատավորների իշխա- նություն, Խորհուրդների իշխանություն. և այժմ այստեղ յերկու մեծ Խորհրդային հանրապետություններ կան — Ուզ-

բեկստանը և Թուրքմենստանը: Այսպես ջախջախելով հակահե- ղափոխությունը, հաստատվեց Խորհրդ. իշխանություն մի հըս- կայական յերկրում, վոր յերկրագնդի համարյա $\frac{1}{6}$ մասն ե կազմում:

Ռազմական
կոմսունիզմ.

Բանվորներն ու գյուղացիներն այդ հազ- թությունը հեշտ ձեռք չբերին: Դեռ չեյինք կարողացել իմպերիալիստական պատերազմից դուրս գալ, վոր նորից. ստիպված եյինք միջանի միլիոն աշ- խատավորներ կտրել տնտեսությունից և Խորհրդ. իշխանու- թյան պաշտպանության կոչել:

Բանակը պետք եր կերակրել, հագցնել, զենք ու ռազ- մամթերք մատակարարել: Չպետք ե մոռանալ, վոր ամբողջ տնտեսությունը մենք ստացանք քանդված, կիսավեր վիճա- կում: Հինց սկզբից շատ գործարաններ զինվորական աշխա- տանքի անցան: Տնտեսության համար պիտանի ապրանքների տեղ նրանք բանակի համար անհրաժեշտ իրեր եյին արտա- դրում: Ել պաշար չկար, Հինց վոր ածուխ կամ նավթ բերելը մի փոքր կանգ եր առնում, արդեն գործարաններում ու յեր- կաթուղում փուլգումն զգալի յեր դառնում: Հինց վոր հում նյութը միքիչ պակասում եր, գործարաններն արդեն կանգ եյին առնում: Ամեն տեսակի հափշտակիչ շահագետներ (սպե- կուլյանտներ), վոր պատերազմի ժամանակ ամեն տեղ ել շատ են լինում, ապրանքները թագցնում եյին, գործարաններից ու զավոդներից գողանում եյին՝ ինչ վոր հնարավոր եր: Առևտրա- կանները կապները բաց ելին թողել, գները բարձրացնում եյին ամենաանխիղճ կերպով. առավոտը մի ապրանքի գին մի ուրլի յե, յերեկոյան դեմ յերկուսով ել չես կարող գնել: Այժմ շատերն արդեն մոռացել են այդ և այն, թե ինչպես փողի գինն ընկնում եր:

Այդպիսի հանգամանքներում ինչ կարող եր անել Խորհ. իշխանությունը:

Բոլորովին չխորտակվելու և միքիչ բան պահելու համար ստիպված յեղան, առաջին շրջանում, ազգայնացնել առևտուրը և հավաքել ամեն ինչ, ինչ վոր հնարավոր եր՝ բանակին մա-

տակարարելու համար: Այդ պատճառով փոշ միայն խոշոր գործարանների ազգայնացումը, այլ և մանրերի ու առևտրի ազգայնացումն այն ժամանակ անհրաժեշտ միջոցներ եյին: Իհարկե, կուլակ-խանութպաններն իրենց պաշարը պահեցին — դեռ սպասեց. տեսնենք ինչ կլինի: Ծածուկ վաճառում եյին, տասն անգամ ավելի եյին վերցնում, քան ապրանքն արժի. պետութունն, իհարկե, չէր կարող գյուղին ապրանք մատակարարել, քանի վոր իր պաշարը շատ քիչ էր: Ուրեմն քանի վոր քաղաքը գյուղին ապրանք չէր տալիս, գյուղն էլ հաց չէր տանում քաղաք: Ահա այդ ժամանակ, 1918 թվին հրատարակվեց պարենմասնատրման մասին յեղած դեկրետը: Իհարկե, պարենմասնատրումը չափազանց ծանր բան էր գյուղացու համար և շատ դեպքերում քայքայում էր նրան: Թեև, պետք է ասել, վոր պարենմասնատրման ժամանակ ընդհանուրի հաշվին շատերը հարստացան: Շահագիտները ճարպիկ կերպով իրենց ապրանքը թաղցնելով, փոշ միայն չաղքատացան, այլ նույնիսկ հարստացան: Բայց գյուղացիության մեծամասնության համար պարենմասնատրումն ավերիչ բան էր և բացատրվում է միայն այն ժամանակվա ծայրահեղ անհրաժեշտությամբ: Յալն այն էր, վոր շատ տեղ պետութունը փոշ միայն ավելցուկն էր վերցնում, այլ և այն, առանց վորի գյուղացու սնտեսությունը քայքայվում էր: Դրանից առաջացավ ցանքադաշտի կրճատում, և գյուղացու սնտեսությունը էլ ավերի վատացավ:

Ու թեև ավերիչ էր պարենմասնատրումը, բայց նա փրկեց մեր արդյունաբերությունը, ազատեց մեր Կարմիր բանակը — գյուղացիների միլիոնավոր զավակներ, վոր կոխվ եյին գնացել պաշտպանելու խորհ. իշխանությունն ու չթողնելու, վոր կալվածատերերն ու կապիտալիստները յետ գան:

Բացի պարենմասնատրումից, գյուղացիների վրա ուրիշ ծանրություն էլ էր ընկնում:

Դոնբասի զրավումը, ուր քարածուխն էր, և Անդրկովկասի զրավումը, ուր նավթն ու բենզինն էր, մեզ առանց վառելիքի թողեց: Գնացքների շոգեմեքենաները փայտի միջոցով եյին վառվում: Փայտ եյին բանեցնում նաև գործարանները: Ահա

թե ինչու այնքան մեծ քանակությամբ փայտ էր հարկավոր, ահա թե ինչու աշխատանքի ու տեղափոխության պարհակ էր մտցրած: Դա անսովոր ծանր բան էր:

Մեզ ուրիշ յերկրների, մահավաճ Ս. Բեկմը. այս ցեղերի առաջին համակրությամբ ու աշխատանքով հաղթեցին: Այս ծանր ուղերին իսկական հերոսներ դուրս եկան վոշմիայն այն բանվորներն ու գյուղացիները, վոր Կարմիր բանակ մտան, այլև թիկունքում մնացած բանվորներն ու գյուղացիները, վորոնք, այդ ժամանակ աշխատում եյին գործարաններում, վերականգնում եյին հաղորդակցության միջոցները, փայտ եյին կտրում ու բերում,

յերկավթիքը մաքրում եյին ձյան հյուսերից, իրենց ունեցած վերջին հացը Կարմիր բանակին ու քաղցած քաղաքներին եյին տալիս: Իհարկե, այդ բոլորն ամենքը կամովին չեյին անում, ուստի գինավորական խիստ միջոցներ եյին գործադրվում, վորը յերբեմն զայրույթ ու անբավականութուն էր առաջացնում, բայց առանց այդ զրկանքների ու զոհերի, առանց աշխատավորների բոլոր ուժերի այդ ամենամեծ ու հերոսական լարման, խորհ. յերկիրը կկործանվեր և ցարի գեներալների յերկաթե կրունկի տակ կխեղդվեր իր արյան մեջ: Քաղաքացիական պատերազմի տարիներին մենք բավական մեծ աջակցություն գտանք բոլոր յերկրների բանվոր դասակարգի կողմից: Բոլոր յերկրների բանվորները գործադուներ և ապստամբություններ եյին սարքում իրենց կառավարությունների դեմ, պահանջելով, վոր դադարեցնեն մեր դեմ կռիվը, պահանջելով, վոր ել ոգնություն չտան սպիտակ-գվարդիականներին: Լեհական արշավանքի ժամանակ անգլիական բանվորները «Ձեռքներդ հեռու խորհ. Ռուսաստանից» անունով մի ընկերություն կազմակերպեցին, մասնաճյուղով փողոց դուրս յեկան և պահանջում եյին հաշտվել Ռուսաստանի հետ, վորով և մեզ մեծ աջակցություն ցույց տվին: Բանվորական կազմակերպությունների, ընդհանուր համագումարում, ուր վեց ու կես միլիոն կազմակերպված բանվորների պատգամավորներ կային, անգլիական բանվորները վորոշեցին. յեթե անգլիական կառավարությունը շարունակի իր թշնամական վերաբերմունքը խորհ. Ռուսաստանի դեմ, ընդհանուր գործադուլ հայտարարել:

Բոլորը հիշում են, թե ինչպես ֆրանսիական նավերով Ուգեսսայի դեմ ուղարկած ֆրանսիացի նավաստիները խռովութիւն բարձրացրին այդ նավերի վրա, հրաժարվեցին մեր դեմ գործել: Ստիպված յեղան այդ նավերը Ֆրանսիա յետ տանել: Յերբ յերկաթուղով ու նավերով մեր դեմ տարվող կռիւի համար թնդանութի ուղմբեր ելին ուղարկում, ֆրանսիայի, Գերմանիայի ու Անգլիայի բանվորները հրաժարվում ելին բարձել գնացքներն ու նավերը: Իրենց լրագիրներում ու ժողովներում նրանք ցույց ելին տալիս ժողովրդին, վոր Սորհ. կառավարութեան արածը ճիշտ ե, փառաբանում ելին մեր հեղափոխութիւնը, դա իրենց գործն ելին համարում. այնպես վոր մենք բոլոր յերկրներում միլիոնավոր դաշնակիցներ ունեյինք, վորոնք այդ պայքարում մեզ մեծ աջակցութիւն ցույց տվին:

Ռ. Կ. Կ. յեզ Բա-

դաբացիակաճ պատերազմը.

Այսպես, բանվորների ու գյուղացիների միացյալ ջանքերով, ամբողջ աշխարհի բանվորների աջակցութեամբ, Սորհ. իշխանութիւնը հաղթող դուրս յեկավ քաղաքացիական պատերազմից: Այդ հաղթութիւնը տարանք, վորովհետեւ այս պայքարում բանվորներն ու գյուղացիները միացան, յեզ այդ միութեանը գլուխ եր կանգնած ամուր ու անմասան կոմմունիստական կուսակցութիւնը: Ռ. Կ. Կ. վոչ միայն վոգեւորում եր աշխատավորներին, վոչ միայն կռիւի յեր կոչում նրանց, այլ և պայքարի ամենապատասխանատու և ամենադժվար մասերում ինքն եր տալիս իր ուժերը: Բոլորը գիտեն, թե ինչպիսի ուժ ցուցադրեց, ինչպիսի տոկունութեամբ ու անսահման անձնվիրութեամբ տարավ հեղափոխութեան գործը կոմմունիստական կուսակցութիւնը (բայլշիկները): Յերբ բանը դժվարանում եր, համարյա անհույս եր լինում պատերազմական ճակատի վոր-էե մասում, յերբ թուլանում, կոտրվում, պատռվում եր ճակատը, կոմ. կուսակցութիւնը (բայլշիկները). կոմմունիստների զորահոված եր հայտարարում, ու նրանք յերկաթե կարգապահութեամբ, պողպատե վոգով նորից կապում ելին ճակատի կոտրված ողակները ու կռվում ելին մեռնելու, բայց պաշտպանելու բանվորների ու գյուղացիների գործը: Ու հաշ-

վել չի լինիլ, թե ինչքան կոմմունիստներ (բայլշ.) ընկան հանուն խաղաղութեան, հանուն Սորհ. իշխանութեան, հանուն բանվոր-գյուղացու գործի:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Թվեցեք Սորհ. իշխանութեան առաջին քայլերը:
2. Քաղաքաց. կռիւի ժամանակ ո՞վ եր կռվում Սորհ. իշխանութեան դեմ, և ո՞վ եր աջակցում հակահեղափոխութեանը:
3. Բանվորներն ու գյուղացիներն ինչո՞ւ հաղթեցին իրենց թշնամիներին: Ի՞նչ գնով դրան հասան: Դրա համար նրանք ի՞նչ ելին անում: Ո՞վ եր նրանց ոգնում:

ՈՒՅԵՐՈՐԴ ԶԸՌԻՑՑ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՅՈՒՂՈՒՄ

ԿՅԻՒՄ ԴՄԱՍԻՑ Ե
ԳՐԱՆՈՐԸ.

Այս գրույցում մենք կտեսնենք, թե գյուղացիական տնտեսություններն ինչպես են բաժանվում ըստ իրենց ունեցվածքի, ըստ իրենց տնտեսական դրուժյան: Ինչ հարաբերություններ կան այդ խմբերի միջև. կուլակներն ինչ ճանապարհներով են հարստանում ընդհանուրի հաշվին: Ինչպես միջակ ու աղքատ տնտեսությունները կարող են պաշտպանել իրենց շահերը, կովել կուլակների ճնշման դեմ և միացյալ ուժերով բարելավել իրենց տնտեսությունները:

Գյուղի բաժանումը (սեռա-վորումը) խմբերի, գաղափար-գերի միջև, հեղափոխության ու-

Պետ հին, նախահեղափոխական ռուսական գյուղը բաժանվում էր խմբերի—չքավորներ, միջակներ, ունեւորներ կամ կուլակներ: Այդ առանձին խմբերի տնտեսությունները տարբերվում էին միմյանցից և ցանքի քանակով, և կենդանի ինվենտարի (անասունների) քանակով, և մեռյալ ինվենտարի (գյուղատնտեսական գործիքների) քանակով: Դրանից ել ստացվում է տնտեսությունների նշանակությունը:

Չքավորի տնտեսությունը նույնիսկ կիսաքաղց գոյություն չէր ապահովում: Այդ տնտեսությունը գյուղացուն չէր կերակրում, նա ստիպված էր գյուղատնտեսական բանվոր դառնալ, բաղաժ զնալ աշխատանքի, դրսում աշխատանք փնտռել. ու այդ շերտերն ավելի ու ավելի էին ստրկանում ունեւոր գյուղացիներին ու կալվածատերերին:

Միջակ գյուղացին ձգտում էր մնալ իր սեփական տնտեսության մեջ, իր բոլոր կարիքները բավարարել իր սեփական

ուժերով ու միջոցներով, կատարել պայքար եր մղում, վոր չքավորների դրուժյանը չհասնի: Ամեն մի անբերրիություն, սով կամ վորեն դժբախտություն—հրդեհ, անասունների սատկել,—միջակին ցած էր գլորում դեպի գյուղական չքավոր խավերը: Նա դեմ չէր (և ձգտում էր դրան) հարստանալու, ունեւոր գյուղացի դառնալու և, առանձին դեպքերում, կարող էր նույնիսկ կուլակ դառնալ, բայց մեծ մասամբ (ընդհանրապես) այդ միջակ գյուղացին, այսպես կոչված աշխատավոր գյուղացին, ինքը կախված էր ունեւոր-կուլակից ու կալվածատիրոջից:

Ահա ինչ էր ստում կենինը միջակ գյուղացու մասին.

«Կալվածատերերի ու կապիտալիստների ժամանակ միջին գյուղացիներից շատ քչերը—գուցե հարյուրից մեկը—հիմնավոր բարեկեցություն էին հասնում, այն ել միայն կուլակներ դառնալով, չքավորության վզին նստելով: Իսկ միջակ գյուղացիության ահագին մեծամասնությունը կապիտալիստների ու կալվածատերերի որով անխուսափելիորեն կարիքի մեջ էր, հարուստների ծաղրին յենթակա»:

Գյուղի կուլակ խավը երբան մեծ չէր, բայց նրա տնտեսական նշանակությունը մեծ էր: Մենք արդեն գիտենք, վոր մեկուկես միլիոն ունեւոր գյուղացիներն ու կուլակները նույնքան ցանքի հող ունեյին, վորքան $10\frac{1}{2}$ միլիոն միջակ գյուղացիները, վորքան 30 հազար կալվածատերերը. կնշանակի այդ կուլակությունը բավական մեծ ուժ ունեւոր: Միջակ գյուղացիությունը պետք է վորեն բան վաճառքի հաներ—հարկը վճարելու և այլ կարիքների համար: Նա կարող էր ծայրը ծայրին հասցնել միայն շատ մեծ դժվարություններ և ժամանակ առ ժամանակ քաղցածություն գնով:

Միջակ գյուղացու ընտանիքի անդամները ձգտում էին տնական կերպով իրենք պատրաստել իրենց համար կոշիկ, շոր և այլ տնական իրեր (գործվածք, տանու սարք). կուլակը հաշվի չէր առնում, վոր իր տնտեսությունը շուկայի համար պիտի պատրաստի. նա ոգտվում էր չքավորի վարձու աշխատանքով, «բարերարություն» էր անում չքավորին, ձմեռը մի չափ փոխ առնով՝ ամառը 3—4 անգամ ավելի յեր առնում նրա-

նից: Այսպիսով նրա բերքն ապահովված էր, թեկուզ ինքը մատր մատին չխփեր իր վարուցանքի համար:

1917 թվի հեղափոխութեան սկզբին Յեվրոպական Ռուսաստանի 25 նահանգներում գյուղացիութիւնը հետեյալ շերտերի յեր բաժանվում. — ամեն մի 100 տնտեսութիւնից 12 ը ցանքս չւնեւ, 20-ը մանր եր, 60-ը՝ միջակ և 8-ը՝ կուլակ:

Այսպիսով գյուղացիական տնտեսութիւնների հիմնական խմբերը կազմում էին միջակները և չքավորները:

1917 թվի հեղափոխութեան ժամանակները միակերպ առում էին կալվածատիրոջը: Ուստի յերբ բայշակները կոչ արին՝ կալվածատերերի հողը խլել, այդ բանին կողմնակից էին վոչ միայն չքավորներն ու միջակները, այլ և կուլակները:

Բայց յերբ սկսեցին կալվածատերերի հողը խլել ու ավերել նրանց տնտեսութիւնը, չքավորութիւնը, վոր տարիներով ճնշվելուց վախկոտ եր, ավելի քիչ համարձակութիւն ունեւ, քան հարուստ գյուղացիները:

Հեղափոխութեան սկզբում կալվածատերերի ունեցվածքից նույնիսկ կուլակներն ավելի ոգտվեցին, քան չքավորները: Նրանք յուրացրին և հողը, և ինվենտարը, և անասունները:

Մի խոսքով՝ հեղափոխութեան առաջին շրջանում գյուղի այդ հարուստների ու աղքատների բաժանվելը չվոչնչացավ, այլ տեղ-տեղ այդ բաժանումն էլ ավելի ուժեղացավ:

Այն ժամանակ, վորպեսզի հեղափոխութիւնը չբաժանուր միջոցով գյուղում հողի, ինվենտարի ու մթերքի նոր բաժանում կատարել: Կազմվեցին չքավորների կոմիտեներ, ուր մտնում էին այն գյուղացիները, վոր ավելցուկներ չունեցին, առևտուր չէին անում և իրենց հողերը մշակում էին առանց վարձու բանվորի: Այդ կոմիտեները պալքար սկսեցին կուլակների դեմ, նորից բաժանեցին հողը, ավելի հավասարաշափ բաժանեցին ինվենտարն ու մթերքի պաշարը: Լավ թե վատ, ոգ-նեցին մեզ պահպանելու մեծ քանակութեամբ կալվածատիրա-

կան նախկին ազարակներ, վորպեսզի հետո հնարավոր լինի այնտեղ ցուցադրական կուլտուրական տնտեսութիւններ սարքել: Չքավորների այդ կոմիտեներից հետագայում կազմվեցին շատ կոմիտեներ ու արտելներ: Այդ կոմիտեների գործունեութեան շնորհիվ վորոշ հավասարութիւն առաջ յեկավ տնտեսութիւնների միջև: Ունեւ, կուլակ տնտեսութիւնների թիվը կրճատվեց և խիստ կրճատվեց, բայց դրա փոխարեն կրճատվեց նաև անկով ու անձի տնտեսութիւնների թիվը: Այնտեղ, ուր 1905 թվականին 100 դեսյատինից պատկանում էր՝ աղքատների 3,6, հողասակավներին 19, միջակներին 41,8 և կուլակներին 35,6, 1923 թվին ունեցան՝ առաջինները 5,2, յերկրորդները 24, միջակները 61,3 և կուլակները 9,5: Չքավորների կոմիտեների մյուս խնդիրն էր՝ գյուղում խորհ. իշխանութիւն ստեղծել ու պալքարել կուլակների դեմ, վորոնք ուժեղ դիմադրութիւն էին ցույց տալիս այդ իշխանութեան հաստատվելուն: Դրանից հետո չքավորների կոմիտեները լուծվեցին: Սակայն մեծ քանակութեամբ էլի մնացին անվար, անլծկան, անկով տնտեսութիւններ, դեռ մեծ քանակութեամբ ազատ ձեռքեր մնացին, վորոնք չեն կարող իրենց ուժերն իրենց տնտեսութեան մեջ գործադրել:

Կուլակներն Գյուղում ունեցվածքային անհավասարութիւն կա. կան չքավորներ (պրոլետարներ և կիսապրոլետարներ), վորոնց տնտեսութիւնն իրենց և իրենց ամբողջ ընտանիքին չի կերակրում. այդ չքավորներն ստիպված են կողմ-

նակի աշխատանք փնտռել. — ուրիշների մոտ ծառայութեան մտնել կամ գյուղում աշխատանք վերցնել: Գյուղում կան միջակ գյուղացիներ, վորոնց գրութիւնն էլ, ամենափոքր անհաշոգութիւնից կամ տարերային դժբախտութիւնից, կարող ե տատանվել: Գյուղացիութեան շարունակ կարիքի մեջ յեղող մասսան ստիպված է գյուղի ավելի ունեւ խավերի ոգնութեանը դիմել: Մտիպված է դիմել կուլակին, ունեւորին, վորը պաշար ունի, վորի տնտեսութիւնը քանվոր ուժերի կարիք է գգում: Մանավանդ գարնանը չքավոր և միջակ գյուղացին հաճախ դժվար

դրութեան մեջ եւ ընկնում. դե աշնանը մի կերպ ապրում եւ, դուրս եւ պրծնում, բայց գարնանը... Բացի դրանից գյուղում հազար տեսակ զօրախտութիւններ են պատահում — հրդեհ, անասուն եւ սատկում, բերք չի լինում, արտերն արածացնում են, անձրեւին կամ յերաշտ ամառ եւ լինում: Այդ ամենը շատ նեղ դրութեան մեջ ելին դնում գյուղացուն: Յեթե արժան վարկ չկա, վոր կազմակերպել ե ինքը հասարակութիւնը կամ պետութիւնը, յեթե գյուղացիների լավ կազմակերպված փոխադարձ ոգնութեան ընկերութիւն չկա, յեթե ամեն տիպի լավ հիմքերի վրա դրված կոոպերատիվ չկա, ապա գյուղացին ստիպված ե գլուխը կուլակի ցանցի մեջ դնել յեզ, թեկուզ մի փոքրիկ պարտք ստանալու համար, ինչ պայմանով ել լինի, ստրուկ դառնալ նրան: Իհարկե, այդպիսի դեպքերում կուլակն իրեն բարեբարի պէս ե պահում:

Կուլակը, հատկապէս 1921—22 թվերի սովի ժամանակ, ուզում եր ոգովել գյուղացիների նեղ դրութիւնից: Գյուղացին այն ժամանակ սերմի կամ ուղղակի մինչև նոր բերքն ուտելու հացի մեծ կարիք ունեւր: Պետութիւնը չեր կարող միլիոնավոր քաղցածներին ինքը մենակ կերակրել: Յեզ անա կարիք ունեցող գյուղացին ստիպված եր ստրկական պայմանազրեր ստորագրել—իր հաջորդ տարվա բերքի վոչ միայն կեսը, այլ յերբեմն յերեք քառորդը տալով իրեն «փոխ տվող» կուլակին: Ահա ինչու այն ժամանակ Հ. Կ. Գ. Կ. դեկրետ հրատարակեց թե այդ ստրկացնող գործարքներն որինական չեն: Փոխ տվողներին թույլատրվում եր յետ պահանջել իրենց տվածը ե ամենաշատը 12% հավելում:

Գյուղական ժողովներում, հաճախ, հենց վեր ում պետք ե կուլակի համարել. կուլակ բառը լսվում ե, ազմուկ ու աղաղակ ե լսվում, թե մեզնում կուլակ չկա: Հետո հաճախ հարց են տալիս թե ով ե կուլակը, ինչ նշաններով ճանաչենք կուլակին: Վոր մեզնում կուլակներ չկան—իհարկե դո ճիշտ չե:

Կարելի յե արդոք ասել, վոր այ, այս տնտեսութիւնը կուլակային ե, նայելով թե տնտեսութիւնը վորքան անասուն-

ներ ե այլ ունեցվածք ունի: Ճիշտ ե, ասած ե, թե հալալ քրքտրնքով հարստութիւն չե դիզվում, բայց, համենայն դեպս, լինում են կուլակ տնտեսութիւններ, վոր մի կով ունեն, ե միջակ տնտեսութիւններ, վոր 3 կով ունեն:

Հարցն այն չե, թե տվյալ տնտեսութիւնը քանի անասուն կամ ինչքան այլ ունեցվածք ունի, այլ թե այդ ունեցվածքն ինչպէս ե ձեռք բերվում: Յեթե տնտեսութիւնը հարստանում ե ի հաշիվ վարձու ուժի, յեթե հարստանում ե չունեցողին իր գործիքները կապալով տալով, կամ ձին ե տալիս, վոր իր համար աշխատեն կամ մեծ տոկոս տան, յեթե հարստանում ե չունեցողին կամ պարտք տալով կամ մեծ տոկոսով հաց տալով կամ նոր բերքին կրկնակի տալու պայմանով, կամ յեթե հարստանում ե առևտրով, վաշխառութեամբ ե կամ այլ միջոցներով ե քամում աղքատի արյուն. քրտինքը,—ապա այդպիսի տնտեսութիւնը կուլակային ե:

Յեթե մեկի տնտեսութիւնն ասրանում ե ի հաշիվ հողի կուլտուրական ձեզների մշակման, վարկի, կոոպերացիայի ոգնութեամբ, առանց չքավորի քրտնքի շահագործման, — դա կուլակային տնտեսութիւն չի լինի:

«Ստիպված ենք պայքարել անփորձ մարդկանց դեմ,—ասում եր Լենինը,—յերբ նրանք կուլակին ու միջակ գյուղացուն խառնում են: Կուլակը նա յե, ով ուրիշի աշխատանքով ե ապրում, ով կողոպտում ե ուրիշի աշխատանքը, ով ուրիշի կարիքն ոգտագործում ե իր համար. միջակ գյուղացին նա յե, ով չի շահագործում ե ինքն ել շահագործման չի յենթարկվում, ով ապրում ե իր փոքր տնտեսութեամբ. ինքն իր աշխատանքով»:

Մեր նպատակն ե—գյուղական բոլոր տնտեսութիւններն ել ամրացնել. ե դա չի նշանակում, թե ամեն մի տնտեսութիւն կուլակային կլինի, վորովհետեւ մենք չենք ուզում տնտեսութիւններն ամրացնել հարևանի քրտնքով, այլ կոոպերացիա—միութիւն կազմելու հաշիվին, ինքնոգնութեան, մշակման ձեւերի լավացման հաշիվին: (Յեթե այդպիսի տնտեսութիւնն աշխատող ձեռքերի պակասութեան պատճառով ոչ, յերբ աշխա-

տողը կարմիր բանակումն ե, դաշտային աշխատանքի յեռուն միջոցին աշխատողներ վարձի, — ապա զբանով դա դեռ կուլակային չի դառնա): Թեև, չի կարելի չտեսնել և այն հանգամանքը, վոր ամեն մի ամուր տնտեսություն (թեկուզ ուրիշի մեջքի ըրտնքով չբարձրացած), համենայն դեպս, միշտ կարող ե ոգտվել հանգամանքից, վոր կապալով հող վերցնի կամ բանվորներ վարձի. հետո մեկ ել կտեսնես, դեպքը ենպես բերեց, վոր հարևանների հաշվին սկսեց դիզել, այսինքն կուլակների շարքն անցավ:

Ապա ինչո՞ւ Խորհրդ. իշխանությունն ու Կուլակից «արգելի»:
Նույն բն, թե գյուղում ինչպես ե աճում կուլակը, ինչպես ե հարստություն դիզում, ինչպես սկսում ե գյուղի աղքատ մասին խեղդել, վոչ մի միջոցի չեն դիմում, վոր արգելեն կուլակ տնտեսությունների աճումը, չեն «արգելում» կուլակին:

Նույնիսկ, կարծես թե, ընդհակառակը, վերջերս այնպիսի միջոցներ են ձեռք առել, վոր հեշտացնում են բանվորական ուժ վարձելը, հողը կապալով վերցնելը:

Զինի՞ Խորհ. իշխանությունը կուլակի կողմն ե՞նցել, չլինի՞ դավաճանել ե չբանվորությանը, վորի վրա հենվում եր հեղափոխության ժամանակ և քաղաքացիական կռիվ ծանր տարիներին, չլինի՞ յերեսը շուռ ե տվել գյուղացիության հիմնական զանգվածից — միջակից: Այդ հարցերին պատասխանելու համար պետք ե լավ հասկանալ այն, ինչ վոր կատարվում ե այժմ գյուղում:

Դեռ առաջին զրույցի ժամանակ ասվեց, վոր այժմ գյուղացիական տնտեսությունը վերականգնվում ե. Գյուղն սկսում ե կուտակել՝ գյուղատնտեսական գործիքներ ու մեքենաներ գնել, բանվոր անասունների քանակն ավելացնել, աճում ե ցանքի տարածությունը, մեծանում ե տնտեսության արդյունավետությունը:

Սա լավ բան ե. անպատճառ — այո. Դա ձեռնտու յե և գյուղացուն, վորովհետև գյուղական տնտեսության բարձրաց-

ման առաջին քայլերը ճանաչարհ են բաց անում գյուղի բարեկեցության ապագա աճման, նրա ամբողջ կյանքի բարելավման համար: Դա ձեռնտու յե և բանվոր դասակարգին, վորովհետև գյուղական տնտեսության աճամբ աճում ե և գյուղացու կարիքը քաղաքի ապրանքների նկատմամբ: Դա ձեռնտու յե և մեր պետությունը: «Այժմ հիմնական միտքն ե, — ասում եր Լենինը, — մթերքների քանակն ավելացնել: Մենք այնպիսի չքավորության, քայքայման պայմանների մեջ ենք, զլիավոր արտադրող ուժերը — գյուղացիներն ու բանվորներն այնպես են հոգնած ու ուժասպառ, վոր ստիպված ենք առժամանակ ամեն ինչ յենթարկել այդ հիմնական մտքին — ինչ ել վոր լինի, մթերքների քանակն ավելացնել»:

Յերբ 22 միլիոն առանձին գյուղացիական տնտեսություններ կան յեվ հավասար պայմանների մեջ չեն գտնվում, նրանց վերելքը չի կարող միակերպ, հավասարաչափ լինել: Միանգամայն անխուսափելի յե. — այն տնտեսությունները, վոր բավականաչափ գործիքներ ու մեծ քանակությամբ բանվոր անասուններ ունեն, պետք ե մյուս տնտեսություններից ավելի արագ աճեն:

Մեր յերկրում 40% լծկան չունեցող տնտեսություն կա: Բանվոր անասուններ և գործիքներ չլինելու պատճառով հաճախ զրանց պատկանող հողը չի կարող մշակվել այդ տնտեսության ուժերով կամ այնքան վատ ե մշակվում, վոր տնտեսությունը ծայրը ծայրին չի հասցնում: Այստեղից անխուսափելիորեն — հողի մի մասն անմշակ ե մնում, բանվոր ձեռքերն իրենց համար աշխատանք չեն գտնում:

Այդ հողի վրա առաջացան (նույնիսկ այն ժամանակ, յերբ դա դեռ արգելված եր) հողի կապալը յեվ վարձու աշխատանքի գործաղբյուրներ:

Խորհ. իշխանությունն այժմ այնքան միջոցներ չունի, վորով հնար լինի չբանվոր տնտեսություններին այնպիսի աջակցություն ցույց տալ, վոր նրանք միանգամից վտարի կանգնեն: Մյուս կողմից, միևնույն ե, այսպիսի պայմաններում վարձու աշխատանք գործաղբել արգելելը կամ հողը կապալով չտալը կամ կուլակների հարստանալու դեմ գնալը վոչ մի ոգուտ չեր:

ունենա. այսինքն հեշտութեամբ կարելի կլինի արգելքներին չենթարկվել. Ընդհակառակը, յեթե հողը կապալով տալը կամ գյուղատնտեսական բանվոր վարձին ազատ լինի, կարելի կլինի հսկել. թույլ չտալ, վոր ստրկական պայմաններ կապեն:

Յերկուդ կա՞ արդյոք, վոր այս հիման վրա կուլակը կը- շահվի, նա մեծ քանակութեամբ հող կհավաքի իր ձեռքը, շատ միջոցներ կկուտակի, չքավորութիւնը կսղմի իր բռունցքի մեջ, թույլ չի տալ, վոր նեղ դրութիւնից դուրս գան, միջակ տնտե- սութիւններն եւ իրենից կախված դրութեան մեջ կլնին, ու այս- պես իր ուզածի համաձայն կտնտնեն գոյղի գործերը:

Այո՛, այժմյան պայմաններում անխուսափե- ցիկորեն այդպիսի վտանգ ծագում ե: Բայց դրա դեմ մենք բավականաչափ միջոցներ ունենք, վոր պաշտպանում են մեզ կուլակների ճնշումից:

Նախ՝ կուլակների իրավունքները սահմանափակված են: Հողի կապալն ու բանվորներ վարձելը սահմանափակված են վո- րոշ պայմաններով: Հողը պետութեան սեփականութիւնն ե և չի կարող մեծ քանակութեամբ մի մարդու ձեռքի հալաքվել: Բայց գլխավոր միջոցն այն ե, վոր պետութեան աշակցութեամբ յեվ գյուղացիների ինքնոգնութեամբ ազատենք գյուղացուն կուլա- կին դիմելու դատն անիրաժեշտութիւնից: Գյուղացին ինչի՞ կա- րիք ունի, և նրա գլխավոր պահանջն ինչն ե: Գլխավոր պակա- սը—բանվոր անասուններն են: Մեր գյուղերում դեռ բավական շատ կան թույլ ու անլծկան տնտեսութիւններ: Ահա այդպիսի գյուղացուն, յերբ նա ուզում ե տուն ու տեղ անի, փորձում ե վտքի կանգնել, ոգնութեան պետք ե գա կամ պետութիւն- նը, կամ ՓՈԿ-ը, կամ կոոպերացիան: Առանց այդ ոգնութեան, անշուշտ, նա գերի կդառնա: Ասենք եդպիսի չքավոր գյուղացին մի լուծ յեդ պետք ե առնի և ծախելու վոչինչ չունի: Նա յեր- կու ճանապարհ գիտե— կամ կողմնակի աշխատանքի պիտի գնա, կամ կուլակի գերին պիտի դառնա, վորիցնա պարտք կվերցնի ու հսկայական տոկոսներ կվճարի: Յեթ՝ գյուղացին այդ բանը սիրտ չի անում, մի ճանապարհ ե մնում—քրեհով, կապալով լծկան վերցնել: Այժմ վարուցանքի ժամանակ լծկան ու գյու-

ղատնտեսական գործիքներ քրեհով վերցնելը շատ հաճախ ե պատահում:

Չքավոր գյուղացին հաճախ ցորենի պակասութիւնն ե գգում. վոչ միայն ցանելու համար, այլ և հենց ուտելու համար իրեն ունեցածը մինչև նոր հունձը չի բավականանում: Գյուղացին միայն այն դեպքում կարող ե կուլակի գերութիւնից ազատ- վել, յեթե պետութիւնը նրան (ապագիկ) վարկ տա:

Առանց գյուղատնտեսական վարկի այժմ անհնար ե գյու- ղական տնտեսութիւնների վերելքն ու զարգացումը: Գյուղա- տնտեսական բանկի միջոցով, տեղական գյուղատնտեսական կոոպերատիվ միութիւնների միջոցով այժմ արդեն այդպիսի վարկ տալիս են: Ամեն տարի աշնանն ու գարնանը բավական մեծ քանակութեամբ հաց են բաշխում—իբրեւ սերմի պարտք: Այն տեղերում, ուր անցյալ տարի բերքը վատ եր, այդ սերմը անասունով եր պարտք տրվում, վորովհետև վտանգ կար, վոր գյուղացիները կարիքից ստիպված կսկսեն իրենց անասուննե- րը վաճառել, վորով և վերջնականապես կքայքայեն իրենց տնտեսութիւնները: Ապագիկ ու մաս-մաս տալու պայմանով այժմ գյուղատնտեսական գործիքներ ել են տալիս, հատկա- պես մեծ և բարդ մեքենաներ:

Այս բոլոր միջոցներով պետութիւնը մեծ աշակցութիւն ե ցույց տալիս գյուղացիական տնտեսութիւններին: Բայց միայն պետութիւնը, պարզ ե, չի կարող բոլոր կարիքները հոգալ:

Յեկը կոոպե- րացիա ե.

Վորպեսզի մեր քաղմամբիւնն գյուղացիու- թիւնը, վոր այժմ նահատակվում ե հողի հա- մար, կարողանա լայն ճանապարհ դուրս գալ, կա-

րողանա իր տնտեսութիւնն իր համար շատ ավելի ձեռնառու հիմքերի վրա դնել, վորպեսզի նա կարողանա մեքենաներ բա- նեցնել, հողը պարարտացնել, արդյունավետ կուտուրական քոյ- սեր ցանել, արդյունավետ անասուններ պահել,—այս բոլորի համար պետք ե, վոր առանձին-առանձին, անջատված տնտե- սութիւնները միանան յեվ կոոպերատիվ միութիւն կազմեն:

Կոոպերացիան—դա ամուր հենարան ե, հուսալի պաշտ-

պանութիւն շահագործման դեմ, գնդի ու կուլակի գերութիւն դեմ. միևնույն ժամանակ կոոպերացիան գյուղացու համար իրեն տնտեսութիւնը բարձրացնելու միջոց է: Գյուղատնտեսական կոոպերատիւները, ընկերութիւնները—մեքենաների, անասնապահութիւն, կարտոֆիլի, յուղ պատրաստելու, ալ և արդյունաբերական կոոպերացիան—ան թե ինչն է չքափոր ու միջակ գյուղացուն կուլակի գերութիւնից ազատում:

Մեքենաների ընկերութիւններն ազատում են գյուղացուն մեքենաների ու գործիքների վաշխառուական վճարից և իրենց՝ աղքատ գյուղացիներին հնարավորութիւն են տալիս իրենց տնտեսութիւն մեջ բանեցնել ամենաթանգ մեքենաները: Իրենց մթերքները կամ մշակույթները վաճառելու համար զանազան տեսակի կոոպերատիւները, ինչպես կաթնատնտեսական, կարտոֆիլի, բամբակաբուծական, գինեգործական և այլն, գյուղացուն ազատում են վաճառականի թաթից և հնարավորութիւն են տալիս նախ իրենց արտադրածը շատ ավելի ձեռնտու գներով վաճառել և ապա հնարավորութիւն են տալիս իրենց անդամներին բարելավել իրենց տնտեսութիւնը (լավ ցեղի անասուններ ձեռք բերել, լավ տեսակի սերմ ցանել, լավ մեքենաներ բանեցնել):

Կան և ուրիշ տեսակ կոոպերատիվ միութիւններ. որինակ՝ ջրաբաշխական ընկերութիւն, սերմի ընկերութիւն, տրակտոր գնելու միութիւն, ելեկտրիֆիկացիայի ընկերութիւն և այլն: Վերջապես կան և սպառողական կոոպերատիվներ, վոր ոգնում են գյուղացուն կտորեղեն, ապակի, յերկաթ, սապոն, մեխ և գյուղում ալ անհրաժեշտ իրեր գնել և ավելի արժան և լավ հատկությամբ, ու գնել ուղիղ հենց պահեստից կամ ուղղակի գործարանից:

Կոոպերացիան, ինարկե, դեռ շատ բանով լավ հիմքերի վրա չի դրված, դեռ նա քիչ ուժ ունի: Բայց պետք է ձգտել, վորպեսզի կոոպերացիան իրոք փոխարինի կուլակին, անպետք դարձնի նրան ել, վաճառականին ել, և գյուղական հիմնական մասսային — միջակներին ու չքավորներին — ոգնի վոչ միայն

իրենց ինքնուրույնութիւնը պահպանել, ալ և տնտեսութիւնը շատ ավելի բարձր աստիճանի հասցնել:

Չքափորութիւնն ու միջակին մեծ աջակցութիւն կարող են ցույց տալ փոխադարձ ոգնութիւն կոմիտեները:

Գյուղական փոխադարձ ոգնութիւն կոմիտեները կազմվում են գյուղի համայնական ժողովի վորոշմամբ, և նրանից հետո պարտավորեցուցիչ կերպով նրա մեջ են մտնում 18 տ. հասած յերկու սեռի բոլոր քաղաքացիները (ինարկե, վաճառականները, նախկին վոստիկանական պաշտոնյաները և իրավունքից զրկված մյուս անձնավորութիւններն ընկերութիւն անդամ չեն կարող լինել) Գյուղփոկերն ամեն տեսակ ոգնութիւն են ցույց տալիս կարմիր-բանակայինների ընտանիքներին, տարերային դժբախտութիւններից փաստվածներին, կարիքի մեջ յեղոյներին, վորբերին և առաստարակ չքավոր գյուղացիներին: Նրանք ոգնում են զանազան արտելներ կազմվելուն, չքավոր և միջակ տնտեսութիւնների միութիւններին՝ նախնական աշխատանքների համար (միասին վար կամ հունձ անել, միասին գութան կամ լծկան գնել և այլն), ոգնում են չքավորին կոոպերատիվի անդամ դառնալ, նրա բաժին մուծումներն իրենք տալով և այլն:

Գյուղփոկը պաշտպանում է չքավոր տնտեսութիւն շահերը, մասնակցում է ապառիկ ստացած սերմացուի բաժանմանը, իր թեկնածուներն է առաջարկում կոոպերատիվի վարչութիւն և վերստուգիչ հանձնաժողովի համար: Գյուղփոկի միջոցները կազմվում են անդամավճարներից, վորն այնպիսի ձևով են դանձվում, վոր ավելի ունեւոր տնտեսութիւններն ավելի մեծ գումար են մուծում, իսկ չքավորները՝ փոքր: Բացի դրանից գյուղփոկը հասարակական ցանք է կազմակերպում, կապալով ջրաղացներ է վերցնում և այլն: Վերջապես ընկերութիւն անդամները պարտավոր են իրենց անձնական աշխատանքով մասնակցել դաշտերի մշակմանը և այն աշխատանքային ոգնութիւնը, վոր գյուղփոկը ցույց է տալիս թույլ տնտեսութիւններին:

ԵՃԻ՞ Ե՛ ԶԳՏՈՒՄ
ՆՈՐԻՐԳԱՅԻՆ ԻՇ-
ԽԱՆՈՒՔՅՈՒՆԸ.

Խորհուրդներն իշխանության գլուխն ան-
ցան 1917 թ. հոկտեմբերին բանվորների ու
գյուղացիների հաղթության հետևանքով:

Բանվորներն ու գյուղացիներն ինչո՞ւ համար ստեղծեցին
Խորհ. իշխանություն:

Վորպեսզի վերջնականապես ջախջախեն կալվածատերերի
ու կապիտալիստների ընդդիմադրությունը, վոր դարերով ճնշե-
լին աշխատավոր մասսաներին:

Վորպեսզի հակահարված տան աշխատավորների բոլոր թըշ-
նամիներին, վորոնք ձգտում են վերականգնել հին կարգերը,
վորոնք ձգտում են նորից ստրկացնել բանվորներին ու գյու-
ղացիներին:

Վորպեսզի ամրապնդեն ամբողջ հողը բոլոր աշխատավոր-
ների ձեռքն անցնելը և հանձնեն ողավելու նրան, ով նրա վրա
աշխատում է, վորպեսզի ոգնեն աշխատավոր գյուղացուն բար-
ձրացնելու և ամրապնդելու իր անտեսությունը:

Վորպեսզի պետության ձեռքն անցած գործարանները,
գավոռները, հանքերը, յերկաթուղիներն այնպիսի բարձրու-
թյան հասցնեն, վոր նպաստեն միլիոնավոր տառապողների
կյանքի բարորությանը:

Վորպեսզի պահպանվեն ու ապահովվեն աշխատավորների
նվաճած իրավունքներն ու ազատությունները, իրենց սեփա-
կան բախտի տերը լինելու իրավունքը, դեպի զիտությունը
ձգտելու ազատ իրավունքը և այլն:

Այսպիսով Խորհրդային իշխանությունը ձգտում է, վոր
շարունակ ավելացնի յերկրի բարորությունը, ամրապնդի և
ընդլայնի ժողովրդական տնտեսությունը, միլիոնավոր յետա-
մնաց գյուղացիական տնտեսությունները բարձրացնի և հասցնի
խոշոր արդյունաբերության տնտեսության մակարդակին, բար-
ձրացնի յերկրի կուլտուրական մակարդակը: Հենց սրանով Խորհ.
իշխանությունը մեզ մոտեցնում է այնպիսի հասարակություն
կառուցելուն, ուր ճշդողներ և ճնշվողներ չկան, ուր տերեր
չկան, վորոնք աշխատավորների հաշվին են ապրում, ուր ժո-
ղովրդական ամբողջ տնտեսությունն ամբողջ հասարակության
սեփականությունն է հանդիսանում:

Հենց դա յեւ սոցիալիզմն է:

Գյուղերում, ավաններում, ստանիցանե-
րում, մետեչկաներում, աուլներում, դըշ-
ուլցվածք. լազներում, ուսուլներում, ադարակներում
(զանազան տեղերի գյուղերն այսպես են կոչվում) ընտրում են
Խորհուրդներ այն հաշվով, վոր ամեն մի հարյուր մարդուց մի
պատգամավոր ընտրվի: Յեթե գյուղը փոքր է, համենայն դեպս
ընտրվում են Խորհրդի 3 անդամներ: Պատգամավորներն
ընտրվում են մի տարի ժամանակով: Յեթե պատգամավորը լավ
պաշտպանի բնակչության շահերը և ազնվաբար կատարի իր
պարտականությունները, նոր ընտրություններին կարող են նրա
ժամանակը յերկարացնել: Խորհ. իշխանությունը շարունակ թա-
րամում է նոր ընտրություններով վերեւից-ներքև:

Այնտեղ, ուր պռաջ տեր ու տնտերն ելին գավառապե-
տերը, պրիստամուրերը, հրամայում ելին ուրյադնիկներն ու տա-
նուտերերը, այժմ իրեն ժողովրդի ընտրողներն են կառավա-
րում: Ամեն մի շրջանի գյուղխորհուրդները տարեկան մի ան-
գամ հավաքվում են գյուղխորհուրդների շրջանային համագու-
մարի: Շրջանային այդ համագումարն ընտրում է շրջանային
գործադիր կոմիտե: Մինչև նոր համագումարը շրջանի իշխա-
նությունը շրջգործկոմին է պատկանում: Հենց այդ շրջանային
համագումարները ներկայացուցիչներ են ընտրում Խորհուրդ-
ների գավառային համագումարի համար, այն հաշվով, վոր ազ-
գաբնակչության հազար հոգուց մի պատգամավոր ընտրվի: Հենց
այդ գավառային համագումարին պատգամավորներ են ուղար-
կում և քաղաքային խորհուրդները և գործարանային բնակա-
վայրերը, ամեն յերկու հարյուր ընտրող քաղաքացիներից մի
պատգամավոր:

Գավառային համագումարը մի տարի ժամանակով ընտրում
է իշխանության մշտական գործող մարմին — գավառային գոր-
ծադիր կոմիտե: Սովորաբար հենց այդ գավառական համագու-
մարներում նախագահան համագումարների պատգամավորներ
են ընտրում, գյուղերի 10 հազար ընտրող քաղաքացիներից մի
պատգամավոր, և քաղաքների ու գործարանական վայրերի յեր-

կուհազար ընտրող քաղաքացիներէից մի պատգամավոր: Հիմնական Որենքի (Սահմանադրութեան) համաձայն նահանգական համագումարի պատգամավորներ պետք ե ընտրեն շրջանային և քաղաքային խորհուրդները, բայց վորովհետև դա շատ ավելի դժվար ե ու ձգձգվող, ուստի ավելի պարզ ընտրութեաններ են լինում գավառական համագումարներում:

Խորհուրդներին նահանգական համագումարն ընտրում ե նահանգական գործադիր կոմիտե և պատգամավորներ Համառուսական Համագումարի համար—նահանգի ազգաբնակչութեան 125 հազար շնչից մի պատգամավոր: Բացի դրանից խոշոր քաղաքներին Խորհուրդներն ել Խորհուրդներին համառուսական Համագումարին ուղարկում են իրենց պատգամավորները 25 հազար ընտրողին մի պատգամավոր: Խորհուրդներին Համառուսական Համագումարը—դա Ռուսաստանի Սոցիալիստական Ֆեդերատիվ Խորհրդային Հանրապետութեան ամենաբարձր իշխանութեանն ե:

Ճիշտ այս ձևով ե կառուցված Խորհ. իշխանութեանը և մյուս խորհրդային հանրապետութեաններում՝ Բելոռուսիայում, Ուկրաինայում, Անդրկովկասյան հանրապետութեաններում, Ուզբեկստանում և Թյուրքմենստանում: (Հայաստանում քանի վոր նահանգներ չկան, գավառների պատգամավորներն ուղղակի Համահայաստանյան Համագումարի պատգամավորներ են նտրում, և այդ Համագումարն ել ընտրում ե Հայ. Կենտ. Գործ. Կոմ.) Այդ բոլոր հանրապետութեանները միանում են և կազմում Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութեաններին Միութեան (Խ.Ս.Հ.Մ.): Խ.Ս.Հ.Մ. ամենաբարձր իշխանութեանը Խորհուրդների Համաժողովնական Համագումարն ե: Նա յեվձուռն պետական բոլոր ամենակարևոր գործերը: Յերկու համագումարների մեջ յեղող ժամանակը յերկիրը կառավարելու համար (համագումարը սովորաբար տարին մեկ անգամ ե հավաքվում) Համագումարը հաստատում ե Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտե (Խ.Ս.Հ.Մ. ի Կ. Գ. Կ.) իր նախագահութեամբ և նախագահներով: Պետական աշխատանքների զանազան ճյուղերը կառավարելու համար կան ժողովրդական կոմիսսարիատներ:

Կոմիսսարիատի գլուխն ե ժողովրդական կոմիսսարը, վորին նշանակում ե Կ. Գ. Կ. են: Բոլոր ժողովրդական կոմիսսարները կազմում են խորհուրդ (Ժողկոմխորհ), վորի գլուխն ե նախագահը: Այսպիսով մեր ամբողջ իշխանութեանը վերինց ներքև ընտրվում ե. ընտրում են աշխատավորները կամ աշխատավորների պատգամավորները: Բոլոր պաշտոնական պատասխանատու անձինք ընտրվում են:

Սպիտակները, վորոնք ճաքում են դայրույ-
մբված Խորհուրդ- թից՝ տեսնելով բանվոր-գյուղացու միութեանը, պնդում են, թե մեզնում վոչ մի բան-
վորա-գյուղացիական իշխանութեան չկա: Այ, իբր թե այն ժամանակ եր լավ, յերբ այդ պարոն ազնվականները նստած եյին ժողովրդի վզին—ինչպես գավառապետներ, պրիստավներ, ազնվականների առաջնորդներ, մինիստրներ, նահանգապետներ, գեներալ նահանգապետներ և այլն: Իսկապես, յեթե նայենք, թե ումից են կազմված մեր գյուղխորհուրդները, շրջգործկոմները, ապա հետևյալը կտեսնենք:

Իշխանութեան ամենաբարձր մարմին—Կենտր. Գործ. Կոմիտեյի մեջ—բավական մեծ քանակութեամբ անկուսակցական գյուղացիներ կան:

Վերջերս, գյուղացիներին ավելի առաջ քաշելու համար—վոչ միայն իշխանութեան ստորին մարմիններում աշխատելու—մաճի գյուղացիների առաջնորդներն ե կատարվում—գավառի, նահանգի և կենտրոնի հիմնարկութեաններում աշխատելու:

Բայց մեր իշխանութեանը բանվորա-գյուղացիական ե վոչ միայն իր կազմով, այլ և նրա համար, վոր պաշտպանում ե բանվորների և գյուղացիների շահերը:

Հիմնական Որենքում կամ, ինչպես ասում
պաշտպանում են, Սահմանադրութեան մեջ գրված են այն
Խորհուրդները. իրավունքները, վոր նվաճեցին աշխատավոր-
ները հեղափոխութեամբ:

Իշխանութեան բոլոր որենքներն ու կարգադրութեանները ձգտում են բարեկամել աշխատավորների դրութեանը, իշխանութեան բոլոր մարմինները պաշտպանում են բանվորների ու գյուղացիների շահերը:

Հին ժամանակ մեծ շահերն եր պաշտպանում բանակը: Կալվածատերերի և կապիտալիստների շահերը: Զինվորների, կազակների զորախմբերը խաղաղացնում էին գյուղացիական խռովութիւնները, քրտւմ, ձերբակալում էին գործադուլավոր բանվորներին: Իսկ մեր Կարմիր բանակը պաշտպանում է բանվորների ու գյուղացիների նվաճումները, կազմված է բանվորներից ու գյուղացիներից (վոչ աշխատավորներին մենք զենք չենք վստահում), և նրա հրամանատարներն եւ բանվորներ ու գյուղացիներ են: Հին ժամանակ ինչի՞նչ էին ծառայում վոստիկանութիւնը, դատարանը, բանտերը: Նրա համար, վոր կալվածատիրական-կապիտալիստական կարգերը պահպանեն:

Իսկ մեզնում դատարանն ու միլիցիան պաշտպանում են բանվորների ու գյուղացիների հաստատած կարգերը:

Հին ժամանակ բարձրագույն դպրոցը փակ եր բանվորների ու գյուղացիների յերեխաների համար: Ստորին, գլխավորապես ծխական դպրոցներում բթացնում էին յերեխաների ուղեղը: Աշխատում էին այն վոգով կրթել, վոր հնազանդ լինեն ցարին և տերերին, հնազանդ լինեն այն կարգերին, «վոր աստըված ինքն եր դրել»: Իսկ մեզնում բոլոր դպրոցները բաց են բանվորների ու գյուղացիների համար, ու նրանք—այդ զրպրոցներն աշխատում են պիտանի քաղաքացիներ պատրաստել, նոր կյանք կառուցելու ընդունակ մարդիկ տալ: Կալվածատիրական կապիտալիստական պետութիւն ձեռքում յեկեղեցին եւ մի զենք եր,—նա ոգնում եր տերերին աշխատավորներին՝ բանվորներին ու գյուղացիներին հնազանդ պահել:

Նույնիսկ լրագիրներն իր ժամանակին ծառայում էին աշխատավորներին բթացնելու համար: Իսկ այժմ լրագիրները մեր աչքերը բաց են անում տեսնելու ամեն անցուդարձ, ոգնում են պաշարելու մեր թերութիւնները զեմ, ոգնում են բանվորներին ու գյուղացիներին՝ բարելավել իրենց կյանքը:

Այսպիսով իշխանութիւն այն մարմինների տեղ, վորոնք առաջ ծառայում էին կալվածատիրա-կապիտալիստական կարգերի պահպանմանն ու ամրապնդմանը, աշխատավորներն իրենց իշխանութիւնը հաստատեցին, վոր պաշտպանում է բանվորի-

գյուղացու շահերը, իրականացնում բանվորների ու գյուղացիների միութիւնը:

Թանկութեան ու Բայց բանվորների և գյուղացիների շահերն գյուղացիներին արդյոք միշտ միատեսակ են: Վոչ, պատահում մի՞շտ նման են: Են դեպքեր, յերբ նրանց շահերը տարբերվում են: Բացի զրանից հենց ինքը գյուղացիութիւնը միատարր չե, իր կազմով միատեսակ չե և այնպիսի խմբերից է կազմված, վորոնց շահերը տարբեր են:

Վերլուծենք միջանի որինակներ:

Քաղաքացիական կռիւի ժամանակ Խորհ. իշխանութիւնը վրպեսդի հնարավորութիւն ունենա պաշտպանվել թշնամիներից, ստիպված եր մասնատրումն անցկացնել, այսինքն գյուղացիների հացի ավելցուկը վերցնել: Գյուղացիք զժգոհ էին զրանից, բայց Խորհ. իշխանութիւնը, վորին զեկավարում եր բանվոր դասակարգը, անց եր կացնում մասնատրումը, թեկուզ դրա համար յերբեմն ստիպված լինեիր ուժով վերցնել հացը: Ճիշտ եր այդ վարմունքը: Անկասկած ճիշտ եր: Առանց զրան մենք չենք կարող հարված տալ մեզ վրա յեկող թշնամուն:

Խորհ. իշխանութիւնը կփոխանար, կապիտալիստներն ու կալվածատերերը նորից կնստեցին ժողովրդի վզին: Ո՞վ կտուժեիր դրանից: Յեվ բանվորները, և գյուղացիները:

Այսպես, բանվոր դասակարգն իր քաղաքականութիւնը տանելով վոչ միայն իր անձնական շահերն եր պաշտպանում, այլ և գյուղացիների շահերը:

Ուրիշ որինակ: Գյուղացիների մեջ յերբեմն կասկածի ձայներ են լսվում.—Ե, միթե ավելի ձեռնառու չեիր լինիլ մեզ համար, յեթե արտաքին առևտրի մենաշնորհը վերանար: Զանազան յերկրներից մեզ մոտ վաճառականներ կգային, ապրանք կբերեյին, զենքեր կընկնեյին, վաճառականները կսկսեյին գյուղացուց ապրանք առնել, և զրանց զենքեր կբարձրանար: Ե՛, հեռո՛, ի՞նչ կլինեիր, յեթե Խորհ. իշխանութիւնը լսեիր այդ գյուղացիներին: Սկզբի շրջանում, իսկապես, մեզ մոտ վաճառականներ կգային, ապրանք կբերեյին: Մեր արդյունաբերութիւնն ու առևտուրը, վոր հազիւ-հազ սկսում են վտառի կանգնել, չեյին

կարող մրցել նրանց դեմ և արագութեամբ կհյուժվեյին: Իսկ ոտարեկրլա գիշատիչներին ել հենց այդ ե հարկավոր: Այն ժամանակ նրանք յերկրի կատարյալ տերն ու տիրականը կդառնային, իրենց ուզածի նման ել գնեք կնշանակեյին. մեր գյուղացիութունը գերի կդառնար նրանց, ինչպես գերի յեն այժմ գաղութային և կիսագաղութային յերկրները՝ Հնդկաստանի, Չինաստանի և այլ գյուղացիները:

Արդյոք բանվոր դասակարգը կարող ե թույլ տալ այդ բանը: Ձեռնտու կլինի՞ արդյոք այդ բանը գյուղացիութեանը: Ամենևին:

Ահա թե ինչու բանվոր դասակարգի ղեկավարութեամբ խորհ. իշխանութիւնը պաշտպանում ե արտաքին առևտրի մենաշնորհը — ինչպես սովորեցնել ե մեզ Լենինը — բանվոր դասակարգի և գյուղացիութեան շահերի համար աշխատելով:

Այս օրինակներից մենք տեսնում ենք, վոր բանվորների ու գյուղացիների շահերի ժամանակավոր տարբերութիւնը կարող ե առաջ գալ գյուղացիական տնտեսութիւնների բաժան. բաժան, կարված լինելուց, իրենց սեփական ոգուտը չհասկանալուց, այն ձգտումից, վոր ուզում են իրենց հիմնական շահը զոհաբերեն հանուն այսօրվա շահի:

Այդ պատճառով անհրաժեշտ ե, վոր բոլոր դեպքերում բանվորների և գյուղացիների միութիւնը ղեկավարի ավելի կազմակերպված, սեղմված ու պատրաստված բանվոր դասակարգը:

«Յեթե Ռուսաստանում յետաձգեց, խավար, ինքնուրույն շինարարութեան միանգամայն անընդունակ, կալվածատերերից դարերով ձնշված, յեթե այդ գյուղացիների կողքին չլինեք քաղաքի բանվորների առաջավոր շերտը, վորոնց գյուղացին և հասկանում ե և մոտ ե, վորոնք վստահութիւն են վայելում, վորոնց գյուղացին հավատում ե իբրև իրենցը, իրենց բանվոր մարդկանցը, յեթե այդ կազմակերպութիւնը չլինեք, վոր ընդունակ ե համախմբել աշխատավոր մասսաներին, այն ժամանակ կոմսունիզմը մի անհուսալի բան ե»: Այսպես եր սովորեցնում Լենինը: Արդյոք բանվոր դասակարգն այդ ղեկավարութիւնն

Բանվոր դասակարգի ղեկավարութեան անհրաժեշտութիւնը:

իմաստ գյուղացիութեան ե ոգտագործում: Վնչ. դա հենց իրեն ել ձեռնտու չեք լինիլ, դրանով նա իր սեփական գոյութիւնը վտանգի կենթարկեք:

Ինչպես գյուղացին շահագրգռված ե արդյունաբերութեան զարգացմամբ, այնպես ել բանվորը շահագրգռված ե, վորպեսզի գյուղացիական տնտեսութիւնը զարգանա, գյուղացու դրութիւնը բարվոքվի: Այժմ այդ հիման վրա յել կառուցվում ե բանվոր դասակարգի և գյուղացիութեան դաշինքը:

Այդ դաշինքն սկիզբն առավ ցարի — կալվածատիրա. կապիտալիստական կարգերի դեմ միասին մղած պայքարում: Քաղաքացիական կռիւ տարիներին աշխատավորները բանվոր դասակարգի ղեկավարութեամբ պաշտպանում եյին իրենց նվաճումները, քաղաքացիական կռիւ վերջացնելուց հետո վերականգնում են տնտեսութիւնը:

Գյուղացիութիւնն իր գործնական կյանքում համոզվեց, վոր բանվոր դասակարգի ղեկավարութիւնը ձեռնտու յե և ճշմարիտ: Բանվոր դասակարգի խորհրդային իշխանութեան այդ ղեկավարութիւնն ե, վոր կոչվում ե պրոլետարիատի (այսինքն բանվոր դասակարգի) ղիկապատուրա:

Բանվոր դասակարգն ինչո՞ւ պետք ե հաստատի իր ղիկապատուրան: «Պրոլետարիատին անհրաժեշտ ե պետական իշխանութիւն, ուժերի կենտրոնացրած կազմակերպութիւն, բնակչութեան կազմակերպութիւն. — և շահագործողների դիմադրութիւնը ճնշելու համար և բնակչութեան անազին մասսային — գյուղացիութեանը, մանր բուրժուազիային, կիսապրոլետարների ղեկավարելու համար — սոցիալական տնտեսութիւնը կանոնավորելու գործում»: Այսպես եր սովորեցնում Լենինը:

Բայց ի՞նչ ճանապարհով ե իրականացնում բանվոր դասակարգն այդ ղեկավարութիւնը: Նախ խորհուրդների մեջ բանվորների պատգամավորներն ավելի շատ են լինում, բան

գյուղացիների. Բարձր, ղեկավարող պաշտոնների համար ըստ մեծի մասին բանվորներ են առաջարկվում: Բայց այդ ղեկավարութիւնը բանվոր դասակարգը զխավորապես իրականացնում ե կոմսունիստական կուսակցութեան միջոցով:

Ինչպես ե իրականացվում այդ ղեկավարութիւնը:

Խորհրդային մարմինների մեծ մասի գլխին կոմմունիստներ են կանգնած: Խորհրդային իշխանությունը բոլոր ամենակարևոր գործերը նախ քննում է կոմմունիստական կուսակցությունը: Այսպես, վերջերս կուսակցությունը հրահանգով գյուղատնտեսական տուրքն իջեցրին, Խորհուրդների աշխուժացման կամպանիա յեն անցկացնում և այլն: Բանվորներն ու գյուղացիները պետությունը կառավարելը վստահացել են կոմմունիստներին, վորովհետև գիտեն, վոր կոմմունիստական կուսակցությունը պաշտպանում է իրենց շահերը: Նա 17 թվի հոկտեմբերին դեպի հայկություն տարավ նրանց, ամենաժանր տարիներին դիմացավ, յերբ թվում եր, թե վոչ մի ուժ չի դիմանալ բոլոր յերկրների կապիտալիստների գրոհին: Վերջին տարիներում նա ցույց տվեց, վոր տնտեսական գործն ել վոչ թե վատ, այլ նույնիսկ ավելի լավ գիտե տանել, քան կալվածատերերն ու բուրժուազիան: Կուսակցությունը հարյուրհազարավոր անդամներ ունի — կարգապահ, բազմաժյա պայքարով ամենաժանր դրություն պատրաստված, վորոնք ցարիզմի ու կապիտալիզմի ժամանակ վոչ միայն ծանր ճանապարհ են անցել, ծեծվել ու կոփվել ամենադժվար պայմաններում, այլև նոր պետական շինարարություն ու թ տարվա միակ դպրոցն են անցել:

Բայց վորպեսզի Խորհուրդները լավ աշխատեն, պետք է վոր սերտ կապված լինեն աշխատավոր մասսաների հետ, պետք է վոր նրանք իրենց աշխատանքը տանեն բոլոր աշխատավորների աչքի առջև, վոր բանվորներն ու գյուղացիները տեսնեն ու հասկանան Խորհուրդների աշխատանքները, իրենք ել այդ տեղ գործոն մասնակցություն ունենան:

Զպետք է աչք փակել, վոր այդ տեսակետից մեզնում ամեն ինչ այնքան ել բարեհաջող դրություն մեջ չե:

Բաղադրական կովի բուռն շրջանից հետո Խորհուրդները միջին կտրվեցին ժողովրդից: Նրանց մի մասը խելոք ղեկավարություն և բանավոր բացատրություն փոխանակ տվորեց հրամայել գյուղացիներին: Մենք շատ Խորհուրդներ

ունենք, վորոնք իրենք չեն աշխատում, իսկ նրանց տեղ նախագահն է չարչարվում: Հասկանալի յե, վոր մենակ նրա ուժերից վեր է այդպիսի մեծ գործ տանելը, և, բացի դրանից, ամեն բան իր վրա առնելով՝ նա չի կարողանում մասսայի մեջ աշխատանք տանել:

Այժմ կոմմունիստական կուսակցությունը Խորհուրդներին աշխուժացման համար մեծ աշխատանք է տանում:

Աշխատանքն սկսվեց նրանով, վոր Խորհուրդների վերջին վերընտրություններից շատերը չհաստատվեցին: Դա այն դեպքերում եր արվում, յերբ բնակչության աննշան կամ փոքր մասն եր մասնակցում վերընտրություններին, յերբ գյուղացիությունը կողմնակի կերպով իր վզին փաթաթած թեկնածուներից դժգոհ եր լինում: Ընտրությունների կանոնավորումը միանգամից մոտեցրեց գյուղացիությունը Խորհուրդներին:

Դրանից հետո Խորհուրդներին առջև հարց դրվեց — ժողովրդին մասնակից անել իր աշխատանքներին, իր գործունեություն մասին իր ընտրողների առջև հաշվետու լինել:

Բայց վորպեսզի Խորհուրդը կարողանա գյուղացիական մասսաներին իր շուրջը համախմբել, անհրաժեշտ է, վոր նա գյուղի տնտեսական ու կուլտուրական կյանքի իսկական ղեկավարը դառնա:

Գյուղական տնտեսության համար առաջին հոգսը պետք է լինի գյուղական տնտեսության բարձրացման գործում ոգնել գյուղացիությունը: Գյուղխորհուրդն ոգնում է գյուղացիներին բազմադաշտյան սխտեմի անցկենալ, վոչնչացնել հողացրվածությունը, նա հողում է, վոր վարձու կայաններ և սերմազտիչ կայաններ հիմնվեն, գյուղատնտեսական գործիքները նորոգելու արհեստանոցներ սարքվեն, նա ոգնում է գյուղատնտեսի ու հողաչափի աշխատանքներին, նախագուղաշահան միջոցներ է ձեռք առնում անասունների հիվանդությունների տարածման առաջն առնելու և այլն: Գյուղխորհուրդը հողում է զանազան կոոպերատիվ միությունների կազմակերպման ու աշխատանքի մասին:

Գյուղխորհուրդը հոգում է գյուղի կուլտուրական մակար-
դակի բարձրացման մասին, ոգնում է անգրագիտության լիկ-
կայաններ բացվելուն, միջոցներ է ձեռք առնում—նոր դպրոց-
ներ բանալու, հսկում է, վոր դպրոցը բոլոր անհրաժեշտ պա-
րագաներն ունենա, ոգնում է նաև խրճիթ-ընթերցարանի աշ-
խատանքին, աջակցում է գյուղում լրագիր, ամսագիրներ ու
գրքեր տարածելուն:

Գյուղխորհուրդը հոգում է և գյուղի բարեկարգության
մասին, նա կառուցներն ու ճանապարհները սարքին է պա-
հում, կազմակերպում է հրգեհաշի խմբակ, հսկում է, վոր քա-
ղաքացիք հակահրդեհային միջոցները կատարեն, հետևում է
գյուղի առողջապահիկ գրությանը: Բացի դրանից գյուղխոր-
հուրդը բազմաթիվ վարչական պարտականություններ ունի:

Այստեղ թվածը գյուղխորհրդի առջև դրված դեռ բոլոր
պարտականություններն ու խնդիրները չեն, այն աշխատանք-
ները, ուր նա կարող է իր նախաձեռնությունը ցուցաբերել:
Այդ բոլորը թված են գյուղխորհրդի կանոնադրության մեջ:
Այդ կանոնադրությունը բավական ընդլայնել է գյուղխորհուրդ-
ների գործունեյության շրջանը:

Եւ ավելի ընդլայնած են շրջագործկոմիտեի իրավունքներն
ու պարտականությունները:

Վորպեսզի շրջագործկոմիտեները կարողանան լրոք բարգավաճ
կերպով տանել իրենց աշխատանքները, նրանց իրավունք է
տրված շրջանային բյուջեներ կազմել:

Ինչ կնշանակի շրջանային բյուջե կազմել:
Շրջանային բյու-
ջե կազմելը. Դա կնշանակի—այն շրջանակում, վոր որեն-
քով տրվում է շրջանային գործադիր կոմի-
տեին, ծախքի վորոշված հոգվածների համաձայն հաշվել, թե
շրջանն որենքով սահմանված վորքան արդյունք կարող է հա-
վաքել, վորոշել, թե այդ արդյունքներն ինչ ձևով պետք է հա-
վաքել և ազգաբնակչության շահերի համեմատ ինչ ձևով ծախ-
սել. այսինքն ծախսելու ծրագիր գծել: Յեթե պակասորդ կը-
լինի, կրկին ինկատի առնել, թե վորտեղից պետք է ծածկել
այդ պակասորդը (դեֆիցիտ): Ահա հենց այս եւ կնշանակի շրջ-

ջանային բյուջե կազմել: Քանի վոր շրջանն ինքն է վորոշում
իր արդյունքն ու ծախքը, ապա նա մի պարզ մարմին չէ մի-
այն կառավարելու համար, վոր վերևից յեկած վորոշումներն է
կատարում. նա ինքն է վորոշում շրջանի կյանքի տնտեսական
և այլ կարևոր հարցերը: Այսպիսով շրջագործկոմիտեները լավ հաշ-
վող ու տնտես գործ անողներ պիտի դառնան, վորոնք շրջա-
նային համագումարում, շրջանի ազգաբնակչության առջև հա-
շիվ պիտի տան, թե ինչպիսի տնտեսություն են վարել:

Իհարկե ամենագլխավորն այն է, վոր շրջանի կառավարելը
թանգ չնստի: Խորհ. իշխանությունը գյուղացիների համար ամե-
նաարժան կառավարությունը պետք է լինի: Այն արդյունք-
ները, վոր ստացվում են հարկերից կամ դանադան տեսակի
հիմնարկների ոգուտներից, պետք է գործադրվեն վոչ միայն
կառավարելու վրա, վոչ միայն Խորհուրդներում աշխատող ծա-
ռայողներին աշխատավարձ տալու վրա, այլ և պետք է ծած-
կեն շրջանի դպրոցների, հիվանդանոցների, խրճիթ-ընթերցա-
րանների, մսուրների, մանկատների, տնկարանների, փորձա-
դաշտերի, այլև գյուղացիության հասարակական այլ ծախքերի
կարիքները:

Ազգաբնակչու-
թյունն ի՞նչպես
բացել Խորհուրդ-
ների ա ռ խ ա-
ռացիքն.

Խորհուրդների ամենակարևոր խնդիրը գյու-
ղական ազգաբնակչությունն իր աշխատանքնե-
րին քաշելու, մասնակից անելու խնդիրն է:
Թե գյուղխորհուրդը, թե շրջագործկոմիտե իրենց
աշխատանքների մասին հաշիվ պետք է տան
ժողովրդին: Անհրաժեշտ է ընտրական ժողովներին մասնակից
անել տալ ընտրելու իրավունք ունեցող բոլոր քաղաքացիներ-
ին: Գյուղխորհուրդում և շրջագործկոմում առանձին աշխատանք-
ներ տանելու համար պետք է գյուղացիներից հատուկ հան-
ձնաժողովներ կազմել: Խորհուրդներին կից պետք է մշտական
հանձնաժողովներ կազմել, այսինքն մի խումբ գյուղացիներ, վո-
րոնք կոգնեն Խորհրդին աշխատանքի վորոշ ճյուղում, — որինակ՝
գյուղական տնտեսությունը բարելավելու, ժողովրդական լու-
սավորություն, գյուղի բարեկարգություն և այլն:

Գյուղխորհուրդը պետք է համաձայնական ընդհանուր ժողով-

ներ հրավիրել և այնտեղ գլուղացիութեան համար ամենակենսական հարցերը դնի:

Այս ճանապարհով աշխատավոր մասսաներն իսկապես ամբիջապես հանդես կգան և գործոն մասնակցութիւն կունենան խորհրդային աշխատանքին:

Զեղափոխական
որինակ անու-
թիւնը. խորհուրդներին աշխատանքի ամենակարևոր հարցերից մեկը հեղափոխական որինականութեան ամբողջականութիւնն է: Անորինականութիւնը,

կամայականութիւնը, իշխանութեան ինքնակամ ու սխալ գործունեութիւնը, կաշառքի միջոցով ունեւոր և կուակ տարրերի որենքի զանցառութիւնը, — ահա այն ծանր ժառանգութիւնը, վոր ստացել ենք մենք հին, անազատ կյանքից: Դա այժմ ել վորոշ վայրերում փչացնում է մեր խորհրդային մարմիններին:

Ահա ինչու առաջին հերթին պետք է ձգտել, վոր գլուղացիները գիտենան որենքները, վոր իշխանութեան մարմիններն ամենից առաջ իրենք պահպանեն այդ որենքները, վոր գլուղացին ամեն բոլոր կարողանա իր իրավունքների տերը լինել և ապրինի գործողութիւնների դեմ անպաշտպան չլինի:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Ո՞վ իրավունք ունի ընտրել և ընտրվել Խորհրդի անդամ, և ո՞վ է զրկված այդ իրավունքից:
2. Ի՞նչն էր դատարանի, բանակի, դպրոցի նպատակը ցարի ժամանակ, և ի՞նչն է այժմ — Խորհ. իշխանութեան ժամանակ:
3. Խորհրդային հանրապետութիւններն ինչո՞ւ սոցիալիստական ել են կոչվում:
4. Ինչո՞ւ բանվոր դասակարգը պետք է ղեկավարի գլուղացիութեանը և ամբողջ Խորհ. իշխանութիւնը:
5. Վորո՞նք են գլուղխորհրդի և շրջգործկոմի գլխավոր պարտականութիւնները:
6. Ի՞նչպես պետք է ազգաբնակչութիւնը Խորհուրդներին աշխատանքներին մասնակից անել տալ:

ՏԱՍԵՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

Խ. Ս. Հ. Մ. ՅԵՎ ՃՆՇՎԱԾ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մեր յերկրք. Խորհուրդներին Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների մեր Միութիւնը հսկայական մի յերկիր է և յերկրագնդի մակերևութի մի վեցերորդ մասն է բռնում: Այդ ահագին տարածութեան վրա 130 միլիոնից ավելի բնակչութիւն կա:

Այդ ամբողջ ազգաբնակչութեան կեսը վերիկոռուներն են: Բայց կան շատ տեղեր, ուր ազգաբնակչութեան գլխավոր մասն ուրիշ ժողովուրդներ են — ուկրայինցիներ, բելոռուսներ, թուրքեր, ուզբեկներ, վրացիներ, հայեր և մի շարք այլ ժողովուրդներ: Բացի այս մեծ ժողովուրդներից կան մի շարք մանր ժողովուրդներ ել, վորոնք ապրում են յերկրի զանազան անկյուններում: Խ. Ս. Հ. Միութեան մեջ մինչև հարյուր զանազան մանր ու մեծ ժողովուրդներ են ապրում:

1897 թվի աշխարհագրի համաձայն ցարական Ռուսաստանի ազգաբնակչութեան 100 մարդուց 43-ը ռուսներ էին, 57-ն ուրիշ ազգեր: Այդ ժողովուրդների մեծամասնութիւնն իրենց ինքնուրույն պետութիւնն են ունեցել, բայց ցարի իշխանութիւնը ձգտելով իր կայսրութեան սահմաններն ընդլայնացնել, ժամանակի ընթացքում զինված ուժով տիրել է դրանց: Յարի իշխանութիւնն ամենեին չէր մտածում այն մասին, վոր ոգնի այդ բոլոր ժողովուրդների բարեկեցութեանը. նա ձգտում էր իր ծայրագավառներից վորքան կարելի յէ շատ շահ ստանա, հնարավորութիւններ ստեղծի, վոր ռուս արգլունաբերողները, վաճառականներն ու չինովնիկները (պաշտոնյաները) հարստանան ոտար ժողովրդի հաշվին:

Ի՞նչպէս եւ կո-
ղակուում ցարի
իշխանութիւնը
ժողովուրդնե-
րին.

Յարիզմը կանգ չեր առնում նվաճած ժողովուրդներին ուղղակի կողոպտելու խնդրի առջև։ Այսպէս Իրտիշ և Ուրալ գետերի ափերին ապրող կիրգիզների հարուստ հողերը խլվեցին և տրվեցին ռուս կազակներին։ Կիրգիզներն ստիպված էին կամ իրենց սեփական հողը կապալով վերցնել ռուսներէից, կամ քաշվել անապատի խորքերը։ Վոլգայի ափերին ապրող մարի ժողովուրդը ևս դուրս քշվեց իր պտղաբեր հողերից, խլեցին նրանց անտառները, ժողովուրդն սկսեց մարել։ Այդպէս սկսեցին մարել և նոգացիները, վորոնց ցարիզմը քեց իրենց բնակած վայրերից և ավազոտ ու սովի յենթակա անապատը շարտեց։ Իրենց առւններից դուրս քշվեցին չերքեզները, նրանց բնակեցրին այնպիսի վատ հողի վրա, վորի մեծ մասն անպետք եր չերքեզների սովոր բույսերի մշակման համար։ Նույն ձևով կողոպտվեցին բաշկիրները և ուրիշ ժողովուրդներ։ Սրանով կառավարութիւնը յերկու նպատակի յեր ձգտում. ռուս գյուղացիներին, վորոնք սակավահողութեան պատճառով պատրաստ էին ապստամբել կալվածատերերի և ցարի կառավարութեան դեմ, ցարի կառավարութիւնը բնակեցնում եր լավ հողերի վրա ու այդպիսով գյուղացիների զայրույթը հեռացնում եր սակավահողութեան իսկական հանցավորներից—կալվածատերերից և ցարից, ու միաժամանակ կառավարութիւնը ռուսներին բնակեցնելով կիրգիզների, բաշկիրների, թաթարների և ուրիշների մեջ, կարծես պահակ եր դնում։ Յեւ իսկպէս տեսնում ենք, թե ինչպէս Թերեքի, Իրտիշի, Սեմիրեչյայի հովիտներում և այլ ծայրագավառներում բնակութիւն են հաստատում կազակները, վորոնք սկիին սպառնալիքի տակ են պահում այդ «այլազգի» ժողովուրդներին։ Հասկանալի յե, վոր այդպիսի բռնութեամբ բնակութիւն հաստատած ռուսները, բացի ատելութիւնից, ուրիշ բան չեն կարող սպասել այդ ճնշված ժողովուրդներից։ Հաճախ այդ ճնշված ժողովուրդները հուզվում ու ապստամբում էին, ու այն ժամանակ ցարի կառավարութիւնն ոգտվում եր այդ հանգամանքից, իբրև մի առիթ՝ ել ավելի ճնշելու նրանց։ Ամբողջ գավառներ, ամբողջ ցեղեր, նույնիսկ նրանց յերեսա-

ները դուրս էին քշվում, բռնութեամբ արտաքսվում էին յերբեմն նույնիսկ ուրիշ յերկիր։

Թե ապրանքա-
ռուներն ու գոր-
ծարանատերերն
ի՞նչպէս էին հա-
րսանում յե-
տմեաց ժողո-
վուրդների
հաւովին.

Դեպի Թուրքեստանի (այժմ այնտեղ յերկու հանրապետութիւն կա—ուզբեկական և թյուրքմենական), Սիբիրի, Կովկասի ամենահարուստ վայրերն էին շտապում գնողները, վաճառականները։

Նրանք սկսեցին ժողովրդից, վոր պարապում եր գլխավորապէս վորսով, ձկնորսութեամբ, այգեգործութեամբ, շատ արժան գնով մորթի, անասուններ, բուրդ, ձուկ և ուրիշ մթերքներ գնել։ Մի շտոֆ ողիով, մի փաթեթ ծխախոտով, մի գեղեցիկ չնչին բանով ամենաարժեքավոր ապրանքներ էին գնում։ Յարի կառավարութեանը, արդյունաբերողներին ու վաճառականներին ձեռնառ յեր այդ ծայրամասերի յետամնացութիւնը։

Այն միջոցին, յերբ կենտրոնում զարգանում եր խոշոր արդյունաբերութիւնը, ցարի կառավարութիւնը չեր ել մտածում ծայրամասերում ել զարգացնել արդյունաբերութիւնը և ամենին չեր հետաքրքրվում այն բանով, վորպեսզի այնտեղ ևս բարձրացնի տնտեսութիւնը, գործարաններ ու գավոդներ շինի այնտեղ։ Դա այն նպատակով եր արվում, վորպեսզի ծայրամասերի ժողովուրդը շարունակի առաջվա նման զբաղվել անասնապահութեամբ, վորսով, ձկնորսութեամբ, հողագործութեամբ և արդյունաբերութեան համար անհրաժեշտ նյութեր տա։ Մյուս կողմից այդ ժողովուրդներն ստիպված էին արդյունաբերական ապրանքները գնել ռուս գործարանատերերից։

Վերցնենք, որինակ, բամբակե գործվածքների արդյունաբերութիւնը (չիթր), այսինքն ամենաշատ ծախվող ապրանքներից մեկը։

Այդ կտորները վերամշակվում են բամբակից, իսկ բամբակը մշակում են գլխավորապէս Թուրքեստանի գյուղացիները՝ ուզբեկներն ու թյուրքմենները։ Իսկ բոլոր գործարանները, վոր բամբակը վերամշակում ու կտոր են պատրաստում, գտնվում են կենտրոնական Ռուսաստանում։ Թուրքեստանում թույլ չեն

տալիս գործարան շինել: Ուստի և դեկխանները (գյուղացիները) կատարյալ կախման մեջ էյին յեկվոր ռուս վաճառականներից և արդյունաբերողներից:

Ենչո՞ւ յեր արգելի ինուսցարի իւ-
խան ու թյ ուն ք
ժողո վուրգների
գարգանալուն:

Յարի կառավարութիւնը վորպեսզի ավելի հեշտութիւնը գերի դարձնի այդ բազմաթիւ ժողովուրդներին, դիտմամբ յետ եր պահում նրանց զարգացումը, խափարի մեջ եր պահում նրանց:

Որենքի մեջ «այլազգիների» վերաբերմամբ ա-
մեն տեսակ բացառութիւններ և չնախատեսված սահմանափա-
կումներ կային, իսկ վելիկոռուսների համար զանազան արտո-
նութիւններ: Նույնիսկ ուղղափառ կրօնը տիրապետում եր.
մյուսները կամ հալածվում էյին կամ մի կերպ տանելի հա-
մարվում:

Մեծ մասամբ բոլորովին արգելվում եր մայրենի լեզվով
դպրոց բանալ: Բոլոր դպրոցներում ուսումը ռուսաց լեզվով եր
տարվում: Դպրոց մտնելու համար յերեխան, ինչ ազգից ել
լիներ, պետք ե ուսերեն իմանար: Իսկ այդ մատչելի յեղ մի-
այն փոքրաթիւ հարուստների յերեխաներին, իսկ ժողովրդի մե-
ծագույն մասը մնում եր անզրազետ: Այնպես վոր դեռ հիմա
յեւ 100 թաթարից, կալմիկից, ուզբեկից 2.3-ն են զրազետ: Դրպ-
ըոցներում աշակերտներին արգելում էյին իրար հետ մայրենի
լեզվով խոսել — լեհերեն, ուկրայներեն, հրեարեն, հայերեն,
եւ չեմ ասում այն մասին, վոր աշակերտների հետ մայրենի
լեզվով խոսել փորձող ուսուցչին քշում էյին: Բացի ուսերե-
նից ուրիշ լեզվով համարյա լրագիրներ ու գրքեր չէյին տպվում:
Մինչև ամենավերջին ժամանակներս ցարի կառավարութիւնը
արգելել եր լրագիր հրատարակել կամ դպրոցներում դաս տալ
ուկրայներեն: Դրա փոխարեն ցարի կառավարութիւնը սիրով
այդ վայրերն եր ուղարկում իր պաշտոնյաներին, ուրյադնիկ-
ներին ու տերտերներին: Դրանք բոլորն այնպիսի ամուր սանձ
էյին դնում ժողովրդի բերանը, վոր «ուռուս» (ռուս) բառով
կանայք վախեցնում էյին իրենց յերեխաներին:

Վորպեսզի այդ յետամնաց ժողովուրդների հաշվին ավելի
հեշտ հարստանան, վաճառականները խմնցնում էյին նրանց:

Խափար, անկուտուրական ժողովուրդը սովորելով ռուսական
ողուն, շուտով տարվում եր դրանով, վորից և շտապում էյին
ոգտվել նախաձեռնութիւն ունեցող առևտրականները:

Այս բոլորի շնորհիւ այդ ժողովուրդների մեծամասնու-
թիւնը դեռ յերկար ժամանակ պահել եր տնտեսութիւն յե-
տամնաց ձևերը. պահպանվել եր զանազան իշխանների, բեկե-
րի, միլիթների, կուլակների, հոգևորականութիւն իշխանու-
թիւնը: Զանազան ժողովուրդներ դրանց զանազան անուններ
են տալիս — բայ, բեկ, կնյազ, տայոն. իսկ հոգևորականներին՝
ժուլա, շաման, լամա, յեպիսկոպոս և այլն, բայց էյականապես
միևնույն բանն են: Յարի իշխանութիւնը սիրով ոգտվում եր
այն անսահման իշխանութիւնից, վոր ունեյին բնակչութիւն
վրա այդ իշխանիկները, վորպեսզի գերի դարձնի ժողովրդին:

Դրան պետք ե ավելացնել և այն, վոր շատ ժողովուրդ-
ների մեջ սկսեցին տարածվել վարակիչ հիվանդութիւնները,
հատկապես սիֆիլիսը: Այդ հիվանդութիւնները ուս յեկվոր-
ներն էյին բերում և այդ ժողովուրդների կեղտոտ, անկուտու-
րական կյանքի պատճառով արագ տարածվում էյին և ժողո-
վրդական աղետ դառնում:

Նյութական ծանր պայմանների ճնշման տակ, հիվանդու-
թիւնների ազդեցութիւն տակ այդ ժողովուրդներից միջանիսն
սկսեցին մարել:

Իր տիրապետութիւնը հեշտ պահելու համար ցարի կա-
ռավարութիւնը ժողովուրդներին իրար դեմ եր հանում:

Ենչո՞ւ յեր ցարի
իւխանութիւնը
բեհամութիւն
սերմանում ժո-
ղովուրդների
մեջ:

Յարիգմը ջանք եր թափում ներշնչել ուս-
նիրին, վոր նրանք որինավոր տերերն են նույն-
իսկ այն շրջանների, վոր նոր էյին տիրապե-
տել հրով ու սրով և արյունով էյին հնազան-
դեցրել միջանի ժողովուրդների, ինչպես, որի-

նակ, Կովկասում: Պարզ բան ե, վոր այնտեղ տեր ու տիրական
էյին հանդիսանում վոչ թե ուս բանվորներն ու գյուղացի-
ները, վոչ ուս ժողովուրդը, այլ ուս կալվածատերերը, ուս
արդյունաբերողները, ուս վաճառականները, ուս պաշտոնյա-
ները, վոր թագնվում էյին ժողովրդի անվան տակ: Բայց, հա-

մենայն դեպս, նրանք կարողանում եյին աջակցել ժողովուրդ-
ներին անշատմանն ու թշնամանքին և վերիկոտութեան մեծամիտ
վերաբերմունքին դեպի «այլազգիները»: Այդ և պատճառը, վոր
նուսններն այնպիսի ձևեր ունեն իրենց խոսակցութեան մեջ, ինչ-
պես՝ «արմյաշկա», «ժիդ» և այլն, վորը ցույց և տալիս, թե
նրանք վոչ-նուսական ծագումն ունեցող ժողովրդին վերելից
եյին նայում, վոչ թե իբրև հավասարի, այլ արհամարհանքով:

Յարի կառավարութիւնը ձգտում եր ատելութիւն զար-
թեցնել հատկապես դեպի հրեաները: Որենքով հրեաներին
թույլ եր տրվում ապրել միայն միջանի տեղերում. նրանք
իրավունք չունեյին ապրել գյուղերում և գյուղական տնտե-
սութեամբ պարապել: Հրեա ժողովրդի մեծ մասը խեղդված
մնում եր միջանի փոքրիկ քաղաքներում և ավաններում և
ստիպված եր պարապել մանր արհեստներով և մանր առև-
տրով. նրանց արգելում եյին պարապել հողագործութեամբ, գոր-
ծարաններն ել մտնելու իրավունք չունեյին: Հրեաների լերե-
խաներին համարյա բոլորովին դպրոց չեյին ընդունում:

Հասկանալի չե, վոր հարուստ հրեաների համար այդ բո-
լոր արգելքները գոյութիւն չունեյին, բայց ժողովրդի մեծ
մասը դատապարտված եր կիսաքաղց ու վողորմելի կյանքի:

Ամեն անգամ, յերբ բանվորներն ու գյուղացիները ծա-
ռանում եյին ցարի ճնշման դեմ, կառավարութիւնն աշխա-
տում եր այլազգիների (մասնավորապես հրեաների) դեմ ուղղի
ժողովրդին. ջարդեր եր սարքում, վորպեսզի հարվածն իրեն
չհասնի: Հաճախ այդ բանը հաջողվում եր նրան: Այդպես ել
Թուրքեստանում ուզբեկներին թյուրքմենների դեմ եյին գրը-
զըռում, Կովկասում հայերին թուրքերի, թուրքերին—հայերի:
Ու մեր սարերում ու ձորերում շատ անգամ և հայ ու թուր-
քի արյուն հոսել: Իրար դեմ եյին դուրս գալիս ցարի լրտես-
ների ու մարդկանց միջոցով գրգռված ժողովուրդները և մոր-
թոտում եյին իրար. իսկ այդ ատելութիւնը սերմանում եյին
նրանց մեջ, վորպեսզի ժողովրդի ցատումը շեղեն, բոլոր աղետ-
ների իսկական հանցավորներից այդ տրտունջը, այդ զայրույթը
միայն առանձին ժողովուրդների դեմ ուղղեն:

Այսպես մեծ ու փոքր ժողովուրդների (ազգերի) ճնշմամբ
կանգուն եր մնում ցարի կայսրութիւնը: Իզուր չեյին այն ժա-
մանակ «ժողովուրդների բանտ» անվանում մեր յերկիրը:

Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը, վոր ուս-
հեղափոխու- բանվորին ու գյուղացուն ազատեց ճորտու-
թյունը յեզ ժո- թյունից, ազատութիւն բերեց նաև բոլոր ճնշ-
ղովուրդների ա- ված ազգերին: Խորհրդային իշխանութեան գո-
ղափոխութիւնը:

Սակայն անց առաջին որերը վերացվեցին փոքր ժողովուրդնե-
րին ճնշող բոլոր սամանափակումները: Բոլոր լեզուները հա-
վասար իրավունք ստացան: Բոլոր ժողովուրդներին իրավունք
տրվեց, վոր իրենք տնորինեն իրենց բախտը, հաստատեն իրենց
կարգերը:

Այն յերկիրը, վոր բանտ եր ժողովուրդների համար, այժմ
դարձավ բոլոր ժողովուրդների աշխատավորների, բոլոր ազ-
գութիւնների հայրենիքը:

Մեր Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրա-
ւո. Ս. Հ. Ս. պետութիւնների Միութիւնը բաղկացած և
մի շարք առանձին անկախ հանրապետութիւններից: Նրա մա-
սերն են.—Բելուսուսիայի Ս.Ս.Հ., Ուկրաինայի Ս.Ս.Հ., Ուզբեկ-
ների Ս.Ս.Հ. (Ուզբեկստան), Թյուրքմենների Ս.Ս.Հ. (Թյուրք-
մենստան), հետո Անդրկովկասի 3 Հանրապետութիւնների Ֆե-
դերացիան (միութիւնը)—Վրաստան, Ադրբեջան, Հայաստան,
և վերջապես ամենամեծը՝ Ռ. Ս. Ֆ. Ս. Հ.: Բայց այս հանրա-
պետութեան մեջ իր հերթին մտնում են մի շարք ավտոնոմ
(այսինքն վոչ բոլորովին ինքնուրույն, բայց լայն ինքնավարու-
թիւն ունեցող) հանրապետութիւններ.—Թաթարական, բաշ-
կիրական, կազակական (նախկին կիրգիզական) և այլն: Ավե-
լի մանր ժողովուրդներն առանձնացած են իբրև ավտոնոմ շրջ-
ջաններ, որինակ. Վոսսկի, Տաճիկների և այլն:

Ուստի և Ռ. Ս. Ֆ. Ս. Հ.-ը ֆեդերատիվ հանրապետութիւն
և կոչվում, վորովհետև իր մեջ միացնում և զանազան հանրա-
պետութիւններ:

Ամեն մի ինքնուրույն և ավտոնոմ հանրապետութիւն իր
բանվորա-գյուղացիական կառավարութիւնն ունի, իր Խոր-

հուրդներ չամագումարը, իր Կ. Գ. Կ. ը, իր ժողովուրդներ:

Խ ո Ր Ի Ր Պ ա յ ի Ն
Խ ա Ն Ե ա ղ Ե Տ Ու
Ք Ու Ն Ն Ե Ր Ե ի Ն Ու
ս ի ա ջ ա Ն, մ ի մ ի
ու Ք Ու Ն կ ա զ մ Ե
ց ի Ն.

Սակայն ինչո՞ւ համար ե ստեղծված այդ
ինքնուրույն հանրապետութիւնների Միու-
թիւնը: Նախ նրա համար, վոր միացյալ ու-
ժերով պաշտպանվենք թշնամու հարվածներից.
մենք մի հատ միացյալ Կարմիր բանակ ու-

նենք, վորը պաշտպանում ե մեր սահմանները դրսի հարձակում-
ներից: Յերկրորդ նրա համար, վոր միացյալ ուժերով վերա-
կանգնենք տնտեսութիւնը: Ուկրաինայում հանում են ածուխ,
յերկաթ, արտադրվում ե հաց, Ուզբեկստանն ու Թուրքմենս-
տանը բամբակ են տալիս, Ադրբեջանը՝ նավթ, Ռ. Ս. Խ. Ֆ. Հ.
և հաց ունի, և գործարաններ, մետաղներ ել կան, անտառ ել
կա: Ու յեթե այս բոլոր տնտեսութիւնը մի ձեռքով ե դեկա-
վարվում, մի ծրագրով ե աշխատում,—դրանից անհամեմատ
ավելի մեծ ոգուտ ե ստացվում: Այնպես ել մեր ամբողջ Մի-
ութիւն մեջ միևնույն փողն (դրամը) ե գործ ածվում, յերկա-
թողիները, փոստը, հեռագիրը՝ համամիութենական կոմիսսա-
րիատներն են ղեկավարում: Ոտար պետութիւնների հետ հարա-
բերութիւն ունենալը յեվս, ամեն տեսակ պայմանագրերն ու
առեւտրական գործերը Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրա-
պետութիւնների ամբողջ Միութիւն անունով են տարվում:

Իսկ այնպիսի հարցեր, ինչպես ժողովրդական լուսավորու-
թիւն, ժողովրդական առողջապահութիւն, գյուղական տնտե-
սութիւն բարձրացում և այլն,—տրված են առանձին հանրա-
պետութիւնների կառավարութիւններին:

Տեսաւճաց Ժ ո-
ղ ո վ ու լ զ Ն Ե Ր
կ ու լ Տ ու լ ա կ ա Ն
յ ե վ Ե Ն Ե ա կ ա Ն
մ ա կ ա Ր ա կ ի
բ ա Ր Ն ա ջ ու մ Ը.

Այսպիսի կարգը հասցրեց այն բանին, վոր
մեր Խորհ. Միութիւն ընդամենը միջանի
տարվա գոյութիւն ընթացքում արագ քայ-
լերով առաջ ե գնում բոլոր ազգութիւն-
ների կուլտուրական և տնտեսական վերածը-
նունդը: Բոլոր լեզուներով բազմաթիվ գրքեր ու լրագիրներ են
հրատարակվում, գպրոցներում դասավանդումը մայրենի լեզ-
վով ե, գործավարութիւնն ել տարվում ե տեղական, ժողո-
վրդին հասկանալի, մայրենի լեզվով: Միջանի հանրապետու-

թիւններ նույնիսկ իրենց բարձրագույն դպրոցներն ունեն:

Բայց վորպեսզի յետամնաց ժողովուրդների աշխատավոր-
ներին իսկապես հնարավորութիւն տրվի զարգացման ճանա-
պարհը դուրս գալու, պիտի ոգնել նրանց տնտեսութիւն կազ-
մակերպմանը: Մենք արդեն գիտենք, վոր ցարի կառավարու-
թիւնը յերկար տարիներ ընթացք չեր տալիս այդ բանին:
Յեվ այժմ Խորհ. Իշխանութիւնը պետք ե շտկի, ուղղի այդ
ծանր ժառանգութիւն հետևանքները:

Այժմ մեծ աշխատանքներ են տարվում անջուր անապատ-
ները պողարեր հողեր դարձնելու: Թուրքեստանում, Հայաս-
տանում և ուրիշ տեղեր ջրանցքներ են փորում, արհեստական
վոռոգումներ են սարքում, ու այն վայրերը, վոր մինչև այժմ
տառապում ելին ջուր չլինելուց, կարող են հարյուր-հազա-
րավոր գյուղացիներ կերակրել:

Շատ ժողովուրդներ (որինակ՝ կալմիկները) նույնիսկ հո-
ղագործութիւն չգիտեն, այլ վաչկատուն (թափառական) կյանք
են վարում: Նրանք իրենց հոտերով տեղից-տեղ են քոչում,
իրենց անասունների համար կեր փնտռելու:

Հասկանալի յե, վոր այդ ժողովուրդներին հարկավոր ե
ոգնել, ամենից առաջ նստակյաց կյանքի անցնելու: Այժմ, յերբ
մեր արդյունաբերութիւնն սկսել ե աճել, և մենք ձեռնարկել
ենք նոր գործարաններ կառուցելու գործին, դրանցից շատե-
րը կկառուցվեն ազգային հանրապետութիւններում: Այսպես,
որինակ, Ուզբեկստանում, Թուրքեստանում մանվածային գոր-
ծարաններ կկառուցվեն, ուր տեղական բամբակից զանազան
կտորեղեններ կպատրաստեն: Նույն նպատակով Հայաստանում
(Լենինականում) համարյա արդեն կառուցվել ե մեծ մանվա-
ծային գործարան, Ղաթարի և Ալլահվերդու պղնձահանքերն ել
վոչ միայն նորոգվում են և սկսել են աշխատել, այլև հավա-
նականաբար միջանի տարուց հետո ավելի կընդարձակվեն,
քան պատերազմից առաջ ելին:

Խորհրդային
յերկրներում ազ-
գային ք ց ց ա-
մանքը տեղ չու-
նի.

Ռուս բանվորներն ու գյուղացիները,
վոր ռուս ցարին, կալվածատերերին և վաճա-
ռականներին դարերով թույլ եյին տալիս
կողոպտել ու ճնշել յետաձուլ ժողովուրդնե-
րին, այժմ պետք է ոգնեն նրանց՝ դուրս գալ
նեղ զրուծյունից, ապրել կուտուրական կյանքով: Այժմ մեզ
մոտ ազգային ջողովուրդուն և թշնամանք չի կարող լինել,
վորովհետև բոլոր ազգերի աշխատավորների շահերը նույնն են:
Յեթե նա քրտնքով աշխատող է, նա իմ յեղբայրն է, ինչ հա-
վատի ուզում ե լինի նա, ինչ լեզվով ուզում ե խոսի նա, մոր-
թին ու մազերն ինչ գույնի յեւ վոր լինեն, քիթն ու շրթունքներն
ինչ ձեւով եւ վոր ունենան. իսկ յեթե նա շահագործող է, ուրիշի
աշխատանքով ու քրտնքով ապրող, ապա նա իմ թշնամին է,
ինչ ազգից եւ ուզում ե լինի նա:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. Յարի կառավարութիւնն ուժով եր ձգտում նոր
յերկրներ ու նոր ժողովուրդներ տիրապետելու:
2. Յարի կառավարութիւնը, վաճառականներն ու ար-
դունաբերողներն ինչպէս եյին ճնշում Ռուսաստանի
ժողովուրդներին:
3. Յարի կառավարութիւնն ինչո՞ւ յեր զանազան ժողո-
վուրդների մեջ թշնամութիւն սերմանում:
4. Ինչո՞ւ Խ. Ս. Հ. Մ. մեջ ազգային թշնամանք չալիտի
լինի:
5. Ինչո՞ւ մեզ մոտ զանազան ազգային հանրապետու-
թիւններ կան, և ինչո՞ւ յեն միացել—մի Միութիւն
կազմել:
6. Խորհ. իշխանութիւնն ինչո՞ւ յե ոգնում յետաձուլ
ժողովուրդներին՝ զարգացնելու իրենց տնտեսութիւնը և
բարձրացնելու իրենց կուտուրական մակարդակը:

ՏԱՍՆԵՎԱԿԵՐՈՐԴ ԶՐՈՒՅՑ

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԲԱՅԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋ ԳԱԼԸ

Բանվոր դասակարգի առաջին կազմակերպութիւններն
արդեն զգում եյին, վոր անհրաժեշտ է իրենց աշխատանքները
միացնել:

Դեռ 1895 թվին, յերբ Լենինը ղեկավարում եր Բանվոր
Դասակարգի Ազատութեան Պայքարի Պետերբուրգի Միութիւնը,
աշխատանքի միութիւն ստեղծելու նպատակով նա շրջեց բանվո-
րական շարժման ամենախոշոր կենտրոնները (Վիլնա, Մոսկվա,
Որեխովո-Ջուլեո): Մինչև այդ նա գնաց արտասահման և կապ
հաստատեց «Աշխատանքի Ազատագրութիւն» խմբակի հետ: Բայց
հենց այդ տարվա վերջին Լենինը ձերբակալվեց ու հետո Սիբիր
աքսորվեց:

Առաջին համա- 1898 թվին առաջին անգամ փորձ յեղավ զա-
գումարը. նազան քաղաքների բանվորական կազմակեր-
պութիւնները միացնելու: 1898 թվին Մինսկ քաղաքը հավաք-
վեցին ծածուկ Պետերբուրգ, Մոսկվա, Իվանովո-Վոզնեսենկ,
Կիև և այլ քաղաքների պայքարի միութիւնների ներկայացու-
ցիչները: Այդտեղ կային նաև ուրիշ կազմակերպութիւնների
ներկայացուցիչներ: Այդ համագումարում վորոշվեց ստեղծել մի
կուսակցութիւն՝ Ռուսաստանի Սոցիալ-Դեմոկրատական Բան-
վորական Կուսակցութիւն կամ, սկզբնատառերով՝ Ռ. Ս. Դ. Բ. Կ.:
Այդ համագումարում եւ (վոր համարվում է կուսակցութեան
առաջին համագումարը) ընտրվեց կուսակցութեան կենտրոնա-
կան Կոմիտե: Համագումարի ղեկավարները ձերբակալվեցին,
ցարի վոստիկանութիւնը միջանի կազմակերպութիւններ ջախ-
ջախեց, ցրեց, այդ պատճառով եւ զանազան կազմակերպութիւն-

ների մի միասնական կուսակցութիւն դառնալը ժամանակավորապես յետ ընկավ:

Այդ ժամանակներում ել, դեռ չերիտասարդ
Ե կ ո ճ ո մ ի ս - կազմակերպութիւնների միջև արդեն տարա-
ճ ե ր ք . ձայնութիւններ սկսեցին բանվոր դասակարգի անելիք խնդիր-
ների առթիւ, հեղափոխական սլոյքարի նպատակների առթիւ:
Աշխատողներից վոմանք սկսեցին ապացուցել, վոր բանվոր դա-
սը քաղաքականութիւնը խառնվելու գործ չունի, վոր նա ցարի
միահեծան իշխանութիւն դեմ չպիտի կռուի, վոր նրա գործը չէ՝
քաղաքական ազատութիւն համար կռուել. բանվորները պետք
է ձգտեն միայն, վոր իրենց աշխատավարձը բարձրանա, բան-
վորական որը կրճատվի, տուգանքներ չլինեն և այլն, իսկ մյուս
բաների հետ նրանք գործ չունեն: Այդպիսի սոցիալ-դեմոկրատ-
ներին սկսեցին «եկոնոմիստներ» ասել: Պլեխանովը ու Լենինը
վճռական պայքար մղեցին «եկոնոմիստների» դեմ, աշխատե-
լով ամեն կերպ ապացուցել նրանց սխալ լինելը: Լենինը նախ
ապացուցում էր, վոր առանց քաղաքական պայքարի անհնար
է, վոր բանվորների տնտեսական դրութիւնն իսկապես սլավանա:
Յերկրորդ՝ Լենինը բանվորներին կոչ էր անում վոչ թէ միայն
իրենց համար լավ կյանք ձեռք բերելու, այլ վոր նրանք իրենց
կողմը գրավեն բոլոր ճնշված աշխատավորներին և զլխավո-
րապես գլուղացիութիւնը, և նրանց բոլորին տանեն դեպի ազա-
տութիւն: Լենինը մեղադրում էր «եկոնոմիստներին», վոր
նրանք ուզում են ստորացնել բանվորական շարժումը և ան-
ջատել նրան գլուղացիութիւնից: Սակայն այդ փաստակար հո-
սանքն աճում էր և սպառնում բանվոր դասակարգին շեղելու
ուղիղ ճանապարհից:

«Իսկրա» (Կայծ) Լենինը պարզ տեսնում էր, վոր ամենից առաջ
լրագիրը յեւ վ անհրաժեշտ է մի այնպիսի կենտրոն ստեղծել,
որտ դերը բան- վոր կարողանա դեկավարել ամբողջ շարժումը,
վորակաց օտոմ- վոր կարողանա ազդու շարժումը,
ման գործում. ուղղութիւն տալ նրան: Ու Լենինի կարծիքով

այդպիսի կենտրոն պիտի դառնար մի համառոտական լրագիր:
Լրագիր կարելի չէր հրատարակել միայն արտասահմանում,
և Լենինը հենց նույն տարին գնում է Ռուսաստանից և սկսում

է «Իսկրա» թերթի հրատարակութիւնը: Ու այդ լրագրի մի-
ջոցով, վոր ծածուկ սահմանն անց ելին կացնում ու Ռուսաս-
տան բերում, նա մեծ աշխատանք սկսեց. հեղափոխական ուժերը
հավաքելու, հեղափոխական մարտիկներ պատրաստելու, նրանց
միացնելու գործում: «Իսկրան» Ռուսաստանի բանվորական
շարժման մեջ հսկայական դեր խաղաց: Նա ոգնում էր բան-
վորական կազմակերպութիւններին ճիշտ ըմբռնելու իրենց
խնդիրները, նա մերկացնում էր «եկոնոմիստներին», նա մի-
ացնում էր բանվորներին իրենց պայքարի ընթացքում, նա
նախապատրաստում էր միասնական բանվորական կուսակցու-
թիւնն ստեղծելու գաղափարը:

Բանվորական Այդ ժամանակ բանվորական շարժումը Ռու-
սաստանում սովորականից դուրս աճում է:
Իսկր. Մասնավորապէս 1902—1903 թվերին այդ շար-

ժումը ծավալվեց: Բանվորական գործադուլների ալիքը տարած-
վեց Ռուսաստանի ամբողջ հարավում: Միայն Ռուսաստանի
հարավում 1903 թվին գործադուլ արին մոտ քառորդ միլիոն
բանվոր: Այս շարժման մեջ ինչն էր նորը. այն, վոր շարժմանը
մասնակցում էին բանվորների նոր խավեր և նույնիսկ գլու-
ղացիական բանվորները—բատրակները, Բաց հենց նրա համար,
վոր այդ ժամանակ բանվորական շարժմանը մասնակցում էին
բանվորների հսկայական մասսաներ, բանվորներն սկսեցին
ավելի ու ավելի հաճախ, վոչ թէ առանձին այս կամ այն գոր-
ծարանի պահանջները դնել, այլ ամբողջ բանվոր դասակարգի
ընդհանուր պահանջներ (որինակ՝ 8 ժամվա բանվորական որ,
մամուլի, ժողովների, միութիւնների, գործադուլների ազա-
տութիւն): Այդ ժամանակվա բանվորական շարժման մեջ ելի
մի գիծ չերեաց: Բանվորներն սկսում են ցույցեր կազմակեր-
պել, այսինքն կանոնավոր շարքերով, կազմակերպված դուրս
են գալիս փողոց, յերբեմն և կարմիր դրոշակ են բարձրացնում,
հեղափոխական յերգեր են յերգում, փողոցներովն անցնում են
«կորչի միապետութիւնը». հեղափոխական լողունգներով: Բան-
վորներին միանում են ուսանողները, ընդհանրապես ինտելի-
գենցիան, ու յերբեմն այդ ցույցերին մասնակցում են արդեն

տասնյակ հազար մարդուց ավելի: Իհարկե, կառավարութիւնն այդպիսի ցուցարարներէ հետ հաշիվ եր տեսնում կազակների մտրակներով ու թրերով: Վոչվոքի չեյին խնայում, և շատ հաճախ այդ ցույցերը վերջանում էին արյունլի մեծ ու ջարդով: 1901 թվին ցուցարարները Մոսկվայում, կազակներից ու վոստրկանութիւնից պաշտպանվելու համար, առաջին անգամ բարրիկադներ են շինում, այսինքն պատնեշներ՝ կազակների ու վոստրկանութիւնի զեմ: Նույն 1901 թվին վճռական ընդհարում տեղի ունեցավ Ուստի-Ստրմուխի գործարանի բանվորների և զորքի միջև, վոր հայտնի չե «Ուստի-Ստրմուխի պաշտպանութիւն» անունով: Բանվորներից 6 հոգի սպանվեցին, 8-ը ծանր վիրավորվեցին, 37-ը դատի տրվեցին, սրանցից ել շատերին տաժանակիր աշխատանքի դատապարտեցին, մյուսներին բանտարկութիւն: Բանվորական շարժման ալիքը շարունակ ավելի ու ավելի մեծ քանակութեամբ քաղաքներ եր ընդգրկում: 1902 թվ. նոյեմբերին Ռուսաստանի հարավում բռնկեց նշանավոր Ռոստովի գործադուլը: Այդ գործադուլը նշանավոր ե նրանով, վոր առանց բացառութիւն բոլոր բանվորները մասնակցում էին, վոչ միայն Ռոստովի, այլ և մոտակա բոլոր քաղաքների: 1903 թվին գործադուլ են անում Ուստասայի, Կիևի, Յեկատերինոսլավի, Բաթումի և մի շարք այլ քաղաքների բանվորները: Վոչ գնդակահարումները, վոչ ձերբակալութիւնները, վոչ աքսորները, վոչ ծեծը—արդեն ել չեյին կարողանում կանգնեցնել բանվորական շարժումը: Նա դարձավ դասակարգային, քաղաքական: Այդ ժամանակ արդեն բանվոր դասակարգն ստեղծեց իր առաջավոր գործառն իդեմա Սոցիալ-Դեմոկրատական Բանվորական Կուսակցութիւն:

Քաղաքներում ամեն տեղ արդեն կային մեր կուսակցութիւն կոմիտեները, վորոնք ղեկավարում էին բանվորական շարժումը, թուղիկներ էյին հրատարակում, ծածուկ և ազատ տարածում էյին, կպնում էյին փողոցներում, ցրվում էյին գործարաններում, հեղափոխական աշխատանք էյին տանում զորքի մեջ, սկսում էյին հեղափոխական աշխատանք տանել և գյուղացիութիւնի մեջ:

Գյուղացիական հուզումներ. Գյուղացիութիւնի ահագին զանգվածի մեջ խուլ անբավականութիւն և ատելութիւն եր թագնված աղա-կալվածատերերի դեմ: Այդ դժգոհութիւնը յերբեմն դրսևորվում եր գյուղացիական շարժումներով: Բայց անշատ-անշատ, բաժան-բաժան գյուղացիութիւնը դեռ ընդունակ չեր ընդհանուր հեղափոխական շարժման: Գյուղացիութիւնը խանգարում եր նույնպես նրա յետամնացութիւնը, նրա հնազանդութիւնը, նրա կրօնը: Չե վոր դարերով սովորեցրել էյին նրան, թե «Քրիստոսը համբերեց ու մեզ հրամայեց. — ծառաներ, հնազանդ չեղեք ձեր տերերին»: Վոչ միայն շուրջառավոր տերտերներն էյին սովորեցնում, այլ և բազմաթիւ աղանդավորական քարոզիչներ:

Սակայն, համենայն դեպս, անտեսական պատճառներն ստիպեցին գյուղացուն նորից հեղափոխութիւնի մեջ փնտռել յեղը: Այդ ժամանակ արտասահմանում հացի գինը բարձրացավ, դրա հետ միասին բարձրացավ և բահրան, և հողի գինը: Իհարկե, գյուղացիներին կատաղեցնում էյին կալվածատերերի դաշտերը, վոր հարյուր-հազարավոր դեսիատիններով տարածվում էյին գյուղացիների լղրճուկ ու խեղճ հողամասերի շերտերի շուրջը: արթնանում եր գեղջուկի դարավոր ատելութիւնը դեպի աղան, դեպի տերերը: Ու ինհարյուրական թվականների սկզբում տեսնում ենք, թե ինչպես ամբողջ յերկրում ծավալվում են ընդհանուր գյուղացիական շարժումները: 1902 թվին, դաշտային աշխատանքներից առաջ, Պոլտավայի, Վորոնեժի, Խարկովի, Տամբովի, Չերնիգովի, Վոլինի և ուրիշ նահանգներում, Կովկասում, Ուրալում, Հյուսիս-Արևմտյան յերկրում—ամեն տեղ տարածվեց գյուղացիական ընդհանուր շարժումը: Այստեղ արդեն վոչ մի վոստրկանութիւն վոչինչ չեր կարող անել, ստիպված էյին հետևակ զորքի ամբողջ գնդեր, կազակների և դրագունների ավելի մեծ զորամասեր ուղարկել: Միայն Պոլտավայի նահանգում, մարտին, միքանի որվա ընթացքում կողոպտվեց 54 կալվածատիրական ագարակ, Խարկովի նահանգում՝ 25-ից ավելի: Ապստամբում եր գլխավորապես գյուղի չքավորութիւնը, վորին կարիքն ու գերութիւնը համբերութիւնից դուրս էյին բերում:

Բայց այդ գյուղացիական շարժմանը միայն չքավորութիւնը չէր մասնակցում: Այն ունեւոր գյուղացիները, վորոնք սկսել էին աղքատանալ ու ընկնել ու տեսնում էին, վոր իրենք չքավորութեան ու քայքայման անդունդի ծայրին են, սրանք եւ այդ ապստամբութիւնների գործոն մասնակիցներէն էին: Իսկ չքավորութիւնը գյուղացիական շարժման գլխավոր բանակն էր:

Հետո — 1902, 1903, 1904 թվերին շարժումն արդեն ավելի կազմակերպւած բնույթ է ստանում, նոր շրջաններ է բռնում: Գյուղացիները բոյկոտ են հայտարարում կալվածատիրական տնտեսութեանը (ալսինքն հրաժարւում են բահրով հող վերցնել, ժշակել հողը, կալվածատիրոջ կողմից վարձվել վորեւէ աշխատանք կատարելու, հրաժարւում են նրան վորեւէ ծառայութիւն անել թեկուզ փողով, նրան վորեւէ բան վաճառել), գյուղատնտեսական բանվորների գործադուլ են կազմակերպում: Գյուղացիները հրաժարւում են հարկ տալ. տեղտեղ գալըստի շինտեղ է հասնում, վոր սպանում են կալվածատիրոջը. կալվածքները հրդեհեցն անվերջ շարունակվում է: Չպետք է մոռանալ, վոր այդ ժամանակ գյուղացիական այս շարժումներն արդեն կապւած էին բանվորական շարժման հետ, ճիշտ է, դեռևս վոչ այն աստիճան, վոր հաստատ հաղթութիւնն ապահովւած լինէր: Բանվորական կազմակերպութեան կոմիտեների հրատարակած գրքերն ու թուղթիկները տարածւում էին գյուղացիութեան մեջ:

Բայց գյուղացիական այս բոլոր շարժումները վերջանում էին գյուղացիների պարտութեամբ: Ահա ինչպէս եր բացատրում էին այն ժամանակ գյուղացիական շարժման անհաջողութեան պատճառները:

«Գյուղացիական ապստամբութիւնը ճնշվեց, վորովհետեւ դա մութ, անգիտակից մասսայի ապստամբութիւն էր, ապստամբութիւնը վորոշ պարզ քաղաքական պահանջներ չունէր, այսինքն պահանջ չէր դրվում պետական կարգերը փոխելու: Գյուղացիական ապստամբութիւնը ճնշվեց, վորովհետեւ նախապատրաստված չէր: Գյուղացիական ապստամբութիւնը

թիւնը ճնշվեց, վորովհետեւ գյուղի պրոլետարները դեռ միութիւն չէին կազմել քաղաքի պրոլետարների հետ — ահա գյուղացիական ապստամբութեան առաջին անհաջողութեան յերեք պատճառները: Վորպեսզի ապստամբութիւնը հաջող ընթանար, պետք է վոր նա գիտակցական ու նախապատրաստված լինէր, պետք է վոր նա տարածվեր ամբողջ Ռուսաստանում և քաղաքի բանվորների հետ միացած լինէր:

Ապստամբներին խիստ պատժեցին, գյուղերն ուղարկվեցին հատուկ զորամասեր, զինվորների, կազակների ու դրագունների նույնիսկ ամբողջ գնդեր: Յերեք զորքերը գալիս էին, գյուղացիք սովորաբար աղ ու հացով էին դիմավորում նրանց, ծունկ էին չոքում. հազվագյուտ դեպքերում էին միայն գնդը ձեռքներին պաշտպանվում: Հենց այդտեղ նրանց ծեծում էին, սկսելով ծերունիներից. կանանց եւ չէին խնայում, գնդակահարում էին, յերբեմն ամբողջ գյուղեր էին ծեծում այնպես, վոր, ինչպէս գյուղացին է ասում, «թան ծամելուց գցում էին»:

Բայց նույնիսկ այսպիսի խիստ պատիժը գյուղացիներին կարող եր խաղաղացնել միայն ժամանակավորապես: Բազմամիլիոն գյուղացիութեան ծանր դրութիւնը շարունակ մղում եր նրանց դեպի ավելի ու ավելի վճռական պայքարի ճանապարհը:

Բանվորական և գյուղացիական շարժման աճման այսպիսի պայմաններում մեր կուսակցութիւնն ուժեղ եր հավաքում: Սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութիւնների թիւն աճեց, ամրացավ նրանց կապը բանվորական մասսաների հետ, ուժեղացավ նրանց գործունէութիւնը: «Իսկրան» Լենինի ղեկավարութեամբ այդ կազմակերպութիւնների նոր համագումարն եր նախապատրաստում, վորպեսզի նրանց իսկապես միացնէ և մի բանվորական կուսակցութիւն կազմէ:

Յերկուրդ համագումարը: Պառակտում. բայց Եվի կեցեր էվ մեծեզիկներ: Այդ համագումարը (հաշվով արդեն յերկուրդ) հավաքվեց 1903 թվին արտասահմանում (Անգլիայի մայրաքաղաք Լոնդոնում): Այդ համագումարին մասնակցում էին բազմաթիվ կազմակերպութիւններ, ընդամենը մոտ հարյուր մարդ: Համա-

գումարն ընդունեց մի ծրագիր, ուր վորոշված էր պայքարի վերջնական նպատակը և այն միջոցները, վորով բանվոր դասակարգը պետք է հասնէր նրանց իրականացման: Ծրագիրն ընդունվեց միաձայն: Բայց միջանի խնդիրների վերաբերմամբ համագումարում մեծ տարաձայնութիւններ կային:

Այսպէս, առաջին տարաձայնութիւնը այն հարցի մասին էր, թե ում պետք է կուսակցութեան անդամ համարել: Լենինը և նրա կողմակիցները պահանջում էին, վոր կուսակցութեան անդամ համարվի միայն թե ամեն մի համակրող, այլ միայն նա, ով ոգնում է կուսակցութեանը անձամբ մասնակցելով կուսակցութեան վորեւէ կազմակերպութեան: Մյուսները, Մարտովի գլխավորութեամբ, առաջարկում էին կուսակցութեան դռները լայն բաց անել ամեն մի համակրողի առջև: Համագումարն ընդունեց Մարտովի առաջարկութիւնը, և միայն կուսակցութեան հետագա համագումարում ուղղվեց այդ սխալը: Մյուս տարաձայնութիւնն առաջացավ այն հարցի առթիւ, թե բանվոր դասակարգն ինչպէս պետք է վերաբերվի բուրժուազիային:

Բանն այն է, վոր ամենաառաջավոր բուրժուազիայի և նրա ինտելիգենցիայի մեջ շատ կային Ռուսաստանում տիրող կարգերի փոփոխման կողմակիցներ: Նրանցից շատերը համաձայն էին, վոր միահեծան իշխանութիւնը սահմանափակված լինի (սահմանադրութեամբ) հատուկ որոշումներով, վոր ժողովրդին բաղադրական ազատութիւններ տրվեն: Այդ ազատամիտ բուրժուազիան (ինչպէս ասում էին նրանց) սկզբում փորձեց պոչ խաղացնել բանվորների հետ, ցանկանալով ոգտագործել բանվորական շարժումը, վորպեսզի ստիպի ցարի կառավարութիւնը— իշխանութիւնից իրեն ել բաժին հանել: Բայց այդ բուրժուազիան յերբ վոր տեսավ, վոր բանվորական շարժման աճման հետ միասին բանվոր դասակարգն սկսում է մտածել վոչ միայն փոքրիկ փոփոխութիւնների մասին, այլ և այն մասին, վոր խորտակի ամբողջ կապիտալիստական հասարակարգը, այդ բուրժուազիան իսկույն զգաց, վոր բանվոր դասակարգն իր մահացու թշնամին է: Լենինը լավ էր հասկանում, վոր ա-

զատամիտներն ուղում են իրենց նպատակների համար միայն ոգտագործել բանվորական շարժումը ու հետո բանվորներին սղմել լծի տակ: Նա ասում էր, վոր ազատամիտ բուրժուազիան անոյս դաշնակից է, վոր բանվոր դասակարգն ինքը պետք է անցնի ազատագրման շարժման զլուխ ու իր յետեւից տանի գոլղացիութիւնը: Իսկ Մարտովի ու իր կողմակիցները Լենինի այս առաջարկութեան հակառակորդներն էին: Ու այս հարցում Լենինի կողմն անցավ համագումարի մեծամասնութիւնը:

Շատերին բայլչիկների (Լենինի կողմակիցներին սկսեցին այսպէս կոչել) և մենչիկների (այսպէս կոչվեցին Մարտովի կողմակիցները) միջև յեղած այս տարաձայնութիւնն ըստ ելութեան դատարկ բան էր թվում: Բայց կյանքը ցույց տվեց, վոր կուսակցութեան այս յերկու մասերի միջև հսկայական անդունդ կար: Հետզհետե նրանց այդ տարաձայնութիւններն ավելի ու ավելի մեծացան: Ու դա վերջացավ նրանով, վոր բայլչիկներն անցան ղեկավարելու ամբողջ բանվոր դասակարգին ու գյուղացիութեանը, իսկ մենչիկները գլորվեցին մինչև սպիտակների հետ դաշնակից դառնալը, մինչ այնտեղ, վոր զինված կռիւ դուրս յեկան Սորհրդային իշխանութեան, բանվորների ու գյուղացիների իշխանութեան դեմ:

Կառավարութիւնը տեսավ, վոր բանվորական շարժման առաջն առնել ալլեւ չի հաջողվի, սկսեց խորամանկութեան դիմել, խաբել բանվորներին: Կառավարութիւնը մտածում էր. չի՞ կարելի արդոք բանվորական շարժումը մի ուրիշ հունի մեջ դնել այնպէս, վոր նա ուղղված չլինի ցարի դեմ, կալվածատերերի դեմ. չի՞ կարելի արդոք անվստահարձնել այդ շարժումը:

Առաջավոր բանվորներին ձերբակալելու ժամանակ ժադարմներն սկսում էին համոզել, վոր իբր թե կառավարութիւնն ամենին ել բանվորներին դեմ չի և պատրաստ է բավարարել նրանց որինավոր պահանջները: Յեթե միայն հրմտորեն աշխատեն, բանվորներին հեղափոխական ճանապարհով չտանեն, ապա կառավարութիւնը խոստանում է նրանց աջակցել: 1902 թվին Մոսկվայում Մոսկվայի սպանորդական

բաժնի պետ Զուբատովը մեքենայական արդյունաբերության բանվորների փոխադարձ ոգնության ընկերություն է հիմնում։ Այստեղ նրան ոգնում են պրոֆեսսոր Դենը, Ոգերովը և այլք, վորոնք բանվորներին դասախոսություններ են կարդում։ միևնույն ժամանակ բանվորների հետ կրոնական խորհրդակցություններ են ունենում ու դրանով աշխատում են հեռացնել նրանց քաղաքական պայքարից։

Բայց շատ շուտով պարզվեց, վոր ժանդարմներն իզուր են աշխատում այդ ճանապարհով խաբել բանվորներին։ Յերբ բանվորներն ընդհարվում էին իրենց տերերի հետ, նրանք դիմում էին ժանդարմների հիմնած այդ կազմակերպություններին։ Յեվ ահա նրանց աչքի առջև ստուգումն էր տեղի ունենում, թե ում կողմը կպահեն այդ զուբատովական կազմակերպությունները—բանվորները, թե կապիտալիստները։ Յերբ մի քանի դեպքերում Զուբատովի կազմակերպությունները բանվորների կողմը պահեցին, այն ժամանակ կապիտալիստները սղմեցին կոճակները։ Իսկ վորովհետև կառավարությունը կապիտալիստների կամքն էր կատարում, ապա, իհարկե, նա ստիպված էր այդ զուբատովական պաշտպանությունները դադարեցնել։ Զուբատովի գործն այլևս վոչ մի կերպ չէր կարող բանվորներին խաբել։

Բանվորներին այդ ձևով խաբելու վերջին և ամենավտանգավոր փորձը այսպես կոչված «գապոնովչինան» էր։

1903 թվին, ցարի մինիստր Ֆոն-Պլեյի թույլտվությամբ, հիմնվեց այսպես կոչված «Ռուս գործարանային բանվորների ընկերությունը»։ Այդ ընկերության գլուխն էր Գապոն քահանան, վորը բանվորների մոտ սրտաբաց բարեկամ էր ցույց տալիս իրեն, այնինչ ծածուկ ցարի պահնորդական բաժնի գրասենյակներում խորհուրդ էր անում, թե բանվորներին ինչպես հեռացնեն, շեղեն հեղափոխական ճանապարհից։

Բայց, ինչպես գիտենք, ինչպես նման բոլոր գործերը, սա չէլ հաջողություն չունեցավ։ 1905 թվի վճռական դեպքերը վրա հասան, և կեղծիքը բացվեց բանվորների առջև։

Բանվորների և գյուղացիների հուզմունքը չէր դադարում։

Յեվ ահա ռուս-յապոնական պատերազմը չեկավ կրակի վրա յուղ ածելու։ Բանն այն է, վոր ոտարերկրյա կապիտալիստները, վոր իրենց կապիտալները դրել էին Ռուսաստանի արդյունաբերության գործում և ռուսական համարյա ամբողջ արդյունաբերությունը գրավել էին, շարունակ նորանոր յերկրներ էին փնտռում, վոր ավելի մեծ ոգուտներ ստանան։ Յարի կառավարությունը նրանց հաճույանալու համար սկսեց մտածել, վոր Հեռավոր Արևելքի (Սիբիրից դենը) հարուստ, բայց անպաշտպան յերկրները՝ Կորեան, Մանջուրիան իր ձեռքը գցի։ Ընդամին ցարն ու իր յեղբայրներն էլ մտածում էին, թե այնտեղից նոր միջոցներ կստանան իրենց խենթ ու շուայ կյանքի համար։ Բայց դեպի Կորեա իր թաթը մեկնում է և մի ուրիշ գիշատիչ պետություն՝ Յապոնիան։ Հետևանքը լինում է պատերազմը։

Միևնույն ժամանակ ցարի կառավարությունն այն էլ է մտածում, վոր պատերազմն աշխատավորության ուշադրությունը կհեռացնի իրենց ներքին, ընտանեկան անկարգություններից, և աղմուկի մեջ ավելի հեշտ կլինի հեղափոխական շարժման հետ գործ տեսնել։

Պատերազմը հենց սկզբից ցարի կառավարության համար անհաջող գնաց։ Ռուսական հրամանատարներն անշնորհք էին, կողոպտում էին զինվորներին, և հետևանքն այն յեղավ, վոր յապոնացիք ջարդեցին ռուսական զորքը, ջրասույգ արին ռուսական նավատորմիդը։ Յեվ ահա պատերազմն իր անհաջողություններով, հազարավոր զոհերով, թանգություն առաջացնելով՝ ինքն արդեն մեծ թափ տվեց հեղափոխական շարժման աճմանը թե բանակում, թե նավաստիների մեջ, թե բանվորների և թե բազմամիլիոն գյուղացիության մեջ։ Իրենց ձայնը բարձրացրին նաև ազատամիտ պրոֆեսսորները և մնացած ազատամիտ բուրժուազիան, վոր ցարի կառավարությունից զանազան ազատություններ և ժողովրդական ներկայացուցչական ժողով էին պահանջում։

Մոտենում էին 1905 թվի հեղափոխական օրերը։ Այդ օրերին պետք էր ճշտել, վորոշել, թե ինչ ճանապարհներով,

ինչ միջոցներով պետք է պայքարել ցարիզմի դեմ։ Այստեղ
եր, վոր բացվեց, թե ինչ անդունդ կա բալլերիկների ու մենշե-
վիկների միջև։

Լենինը բացե-
վիկների գլուխն
անցած պայքա-
րում է բացվոր
զասակարգի յեվ
գյուղացի ու-
թյան միության
համար։

Ինչ ելին առաջարկում բալլերիկները Լե-
նինի գլխավորությամբ։ Նրանք ասում ելին,
վոր ցարիզմը տապալելու ժամանակը յեկել է։
Վոր միակ դասակարգը, վորը կարող է պայ-
քարի գլուխ հանդիսանալ, դա բանվոր դասա-
կարգն է։ Վոր այդ պայքարի միջոցները պի-
տի լինեն ընդհանուր գործադուլը և զինված
ապստամբությունը։ Վոր ազատամիտ բուրժուազիան հուսալի
դաշնակից չէ, վոր հենց առաջին դեպքում նա կդավաճանի
իրենց։ Վոր բանվոր դասակարգի միակ դաշնակիցը գյուղացի-
ությունն է։ Բանվորները պետք է աջակցեն գյուղացիու-
թյան պայքարին կալվածատերերի դեմ, հողի համար մղվող պայքա-
րին։ Վոր բանվորներն ու գյուղացիները պետք է տապալեն
ցարին, իրենց հեղափոխական կառավարությունն ստեղծեն,
վորը և նոր կարգեր կհիմնի, իհարկե, պրոլետարիատն այն ժա-
մանակ չեր կարող իր վերջնական ծրագիրը—սոցիալիզմի իրա-
գործել։ Բայց առաջին հաղթությունը պետք է հեշտացներ այդ
հետագա աշխատանքները։

Կնշանակի Վլադիմիր Իլյիչը վոչ թե փետրվարյան և վոչ
եւ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից է սկսել քարոզել բան-
վորների ու գյուղացիների դաշինքի մասին, այլ քսան տարի
առաջ եւ նա քարոզել է այդ բանը, ստեղծել ու ամրապնդել։
Դեռ 1903 թվին Վլադիմիր Իլյիչը մի գրքույկ գրեց «Գյուղական
չբավորներին» անունով։ Այդ գրքույկում նա ամենապարզ լեզ-
վով (այնքան պարզ, վոր մինչև այդ ժամանակ վոչվոր այդպես
չի դիմել գյուղացիությանը) բացատրում է, թե ինչով է լավ
մեր կուսակցությունը, ինչի՞ յե ձգտում նա և ինչ ճանապարհ-
ներով։

Գյուղացիների համար գրված այդ գրքույկում Լենինը
բացատրում է, թե քանի կապիտալիզմը գոյություն ունի, գյու-
ղացին չի կարող վստահ լինել, թե նա չի բալլեայվիլ, հարուստի

ու կալվածատերի գերին չի դառնալ։ և դրա համար եւ գյուղի
չբավորությունը պետք է միանա քաղաքի բանվորների հետ և
միահամուռ ուժերով գործեն։ Նա դեռ են ժամանակ եր ցույց
տալիս, վոր գյուղացիները պետք է վերցնեն բոլոր հողերը—
վոչ միայն կալվածատերերի, այլ և յեկեղեցական, վանքական,
ցարին ու նրա ընտանիքին պատկանող հողերը։

Կալվածատիրական հողերի պայքարի համար, ճորտատի-
րության ժամանակներից մնացած սովորությունները վերա-
ցնելու համար ասպարեզ գուրս կգա վոչ միայն գյուղի չբավո-
րությունը, այլ և ամբողջ գյուղացիությունը, նույնիսկ նրա
ունևոր շերտերը։

Ու բանվոր դասակարգն առաջին շրջանում պետք է աջակցի
ամբողջ գյուղացիությանը, նրա պայքարին կալվածատերերի դեմ։

Բայց գյուղի չբավորությունը (գյուղի պրոլետարներն ու
կիսապրոլետարները) հարուստների հետ յերկար ժամանակ չի
կարող առաջ գնալ։ Միայն առաջին քայլը, այն է՝ կալվածա-
տիրական լծի թոթափելը—նրանք միասին կանեն։ Իսկ յերբ
պայքար Դսկավի ամբողջ կապիտալիստական կարգերի դեմ, բուր-
ժուազիայի տիրապետությունը տապալելու դեմ,—այստեղ ար-
դեն գյուղի հարուստները գուրս կգան գյուղի չբավորների դեմ։

«Թող գյուղում ապրող ամեն մեկը լավ նայի իր շուրջը—
գրում եր Լենինը են միևնույն գրքույկում—թե ինչպես հա-
ճախ հարուստ գյուղացին խոսում է աղաների ու կալվածա-
տերերի դեմ։ Թե ինչպես են նրանք գանգատվում, վոր ժողո-
վրդին նեղում են, վոր աղաների հողերը գուր տեղն անմշակ
մնում են։ Ինչպես են նրանք սիրում գրույց անել (յերես առ
յերես), վոր հարկավոր է, ախար, հողը գյուղացու ձեռքը տալ։
Հարուստի ասածին կարելի՞ յե հավատալ։ Վոչ։ Նրանք վոչ թե
ժողովրդի համար են հողն ուզում, այլ իրենց։ Նրանք հենց
հիմա յեւ թե գնած, թե այլ հող շատ ունեն, բայց դրանով
չեն բավականանում։ Կնշանակի գյուղի չբավորությունը
հարուստների հետ չի կարող յերկար ժամանակ առաջ գնալ
կալվածատերերի դեմ։ Նրանց հետ մենք միայն առաջին քայլը
կարող ենք անել, իսկ հետո պետք է ջոկ-ջոկ գնանք»։

Ուստի գյուղական չքավորութիւնը պետք է պատրաստվի, վոր քաղաքի բանվորներին հետ շարունակի իր հետագա պայքարը քաղաքի և գյուղի բուրժուազիայի դեմ:

Իսկ միջակն ունի հետ պիտի գնա այդ պայքարի ընթացքում: Ու դեռ քսան տարուց ել ավելի առաջ Լենինն ուղիղ և պարզ պատասխան է տվել այդ հարցին. «Ամեն տեղ, ուր պայքարն է սկսվում հարուստների ու չքավորների միջև, սեփականատերերի ու բանվորների միջև,—միջակ գյուղացին մեջտեղն է ընկնում և չի իմանում ուր գնա: Հարուստներն իրենց կողմն են կանչում.—Ձե՛ք վոր դու յե՛լ սեփականատեր ես, դու ի՛նչ գործ ունես տկոր բանվորների հետ: Իսկ բանվորներն ասում են.—Հարուստները քեզ խաբում են ու հետո հենց քեզ ել կզենեն. քեզ համար ուրիշ փրկութիւն չկա, բան ոգնել մեզ բոլոր հարուստների դեմ պայքար մղելու»:

Յեւ բանվոր դասակարգը, և գյուղական չքավորութիւնը միջակ գյուղացուն իրենց դաշնակիցը պիտի դարձնեն:

Բոլորովին ուրիշ կողմն էյին ձգում մենշևիկները: Նրանք կարծում էյին, վոր գյուղացիութիւնը չի կարող հեղափոխական դեր խաղալ, վոր պրոլետարիատը չպետք է մտածի ցարիզմի դեմ վճռական պայքար մղելու մասին: Նա պետք է միայն աջակցի ազատամիտ բուրժուազիայի շարժմանը:

Մենշևիկներին հարեց և Պլեխանովը: Այն ժամանակ իր առանձին ծրագիրն էր մեջտեղ բերում Տրոցկին: Նա ասում էր, թե պետք է տապալել ցարին և բանվորական կառավարութիւն ստեղծել: Իսկ գյուղացիութիւնը: Իսկ գյուղացիութիւնը, նա յե՛լ մենշևիկների նման հաշվի չէր առնում: Նա ասում էր, վոր բանվոր դասակարգը գյուղացիութիւն հետ չպիտի գնա, վոր յեթե պրոլետարիատին հաջողվի հաղթել ցարիզմին, ապա նրա շահերը կընդհարվեն գյուղացիութիւն շահերին, և նրանց միջև պայքարն անխուսափելի յե: Այս վրասակար հայացքների դեմ կռվում էր այն ժամանակ Լենինը, և, ինչպես գիտենք, այժմ կյանքը ցույց տվեց, վոր սխալ էյին այդ տեսութիւնները—ինչպես ասում էյին, «պերմանենտ» (չընդհատվող) հեղափոխութիւն տեսութիւնը:

Այդ ժամանակ մի ուրիշ քաղաքական կուսակցութիւնն էլ ստեղծվեց, վոր կոչվում էր սոցիալիստ-հեղափոխականների (կամ, ուսերեն սկզբնատառերով՝ ես-երների) կուսակցութիւն: Սոսքով գյուղացիութիւն պաշտպան հանդիսանալով, գործնականում նրանք միայն այն պահանջներն էյին առաջադրում, վոր գյուղի կուլակ, ունևոր մասի շահերին էյին միայն համապատասխանում: Ու հետո յե՛լ, ինչպես գիտենք, ես-երները վորովեցին մինչ այն անդունդը, վոր զինված կռիւլ դուրս յեկան գյուղացիական իշխանութիւն դեմ:

Ինչպես մենք արդեն անցել ենք, 1905 թվի հեղափոխութիւնը ամբողջովին հաստատեց Լենինի և բայշևիկների ուսմունքը:

Հ Ա Ր Յ Ե Ր

1. «Եկոնումիստներն ինչո՞ւ համար վրասակար էյին բանվոր դասակարգին:
2. «Իսկրա»-ն ի՛նչ նշանակութիւն ունեցավ Ռուսաստանի բանվորական կուսակցութիւն ստեղծելու գործում:
3. Կուսակցութիւն անդամ լինելու խնդրի նկատմամբ առաջացած տարաձայնութիւնն ինչո՞ւ սկիզբ դարձավ ամբողջ կուսակցութիւն պառակտման:
4. Ինչո՞ւ ճիշտ էր Լենինի ասածը, վոր բանվորներին առաջարկում էր չվստահանալ ազատամիտ բուրժուազիային անձամբ անցնել բոլոր աշխատավորների գլուխը՝ պայքարելու նրանց ազատութիւն համար:
5. Լենինն ի՛նչպես էր պատկերացնում բանվոր դասակարգի և գյուղացիութիւն միութիւնը:

ՅԱՆԿ

I ԶՐՈՒՅՑ. ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ 3—18

Ինչի՞ մասին է զրույցը. վատ բերք. Անասունների վորակի ցածությունը. Մեր և արտասահմանի գյուղը. Գյուղացու դարավոր ստրկությունը. Յետգնման վճարումները. Հարկերը. Կուլակ-ապրանքառուն. Գյուղացին իրավազուրկ. Տգիտություն և անգրագիտություն. Սակավահողություն. Ցարի պատերազմը. Բաղադրացիական պատերազմը. Փլուզումն. Տնտեսությունի վերականգնման սկիզբը. Մեր գյուղական տնտեսությունի պայմանները. Գյուղական հարստության առաջին քայլերը. Սերմ ջուլիլը. Վաղ ցեղ. Այս բոլորը ծախք պահանջում է. Բաղամաղաշության ցանքս. Անասունների խնամքը. Կոոպերացիա. Ի՞նչ կտա մեզ գյուղական տնտեսությունի բարձրանալը. Հարցեր. Առաջագործություններ:

II ԶՐՈՒՅՑ. ԳՅՈՒՂԱՅԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱԼՎԱԾԱՏԻՐԱԿԱՆ-ԿԱՊԻ-ՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐՈՒՄ 19—38

Ինչի՞ մասին է զրույցը. Գյուղի դարավոր ստրկությունը կալվածատերերին մինչև հողամերերյան հեղափոխությունը. Ճորտատիրական իրավունքի ժամանակ կալվածատերերին ինչպես էին շահագործում գյուղացիներին. Կուլ, բահրա. Գյուղացիական հուզումներ. Ինչո՞ւ վերացվեց ճորտատիրական իրավունքը. Ճորտատիրությունը Կոմկասում. Ցարն ու կալվածատերերն ինչպիսի «ազատություն» տվեցին գյուղացիներին. Յետգնման վճարումներ. Կալվածատերերը շարունակում են ապրել գյուղացիների հաշվին. Սև կապալը. Դրսի աշխատանք. Գյուղական տնայնագործությունը. Ո՞ւմ և ի՞նչ էր տալիս դա. Գյուղացին ֆարրիկայում և գործարանում. Կապիտալիզմի դարգացումը Ռուսաստանում. Արևմտյան կապիտալը. Ապրանքառուի և կուլակի գերի. Ցարի իշխանությունը իբրև կալվածատերերի իշխանություն, դաշնակցած ոտար կապիտալի հետ. Թե ինչպես անելանելի յեր գյուղացիության գրությունը կապիտալիզմի ժամանակ. Հարցեր.

III ԶՐՈՒՅՑ. ԳՅՈՒՂԻ ՅԵՎ ՔԱՂԱՔԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՊԸ 39—50

Ինչի՞ մասին է զրույցը. Բաղադրի արդյունաբերությունը ի՞նչ էր տալիս գյուղին. Արդյունաբերության փլուզումն. Վերելքի սկիզբը. «Մկրատը» և ինչպես են մոտեցնում նրա ծայրերը. Ճիշտ է արդյոք, վոր թանգություն մեղավորները բանվորներն են. Ապրանքի սով. Կոոպերացիայի թերությունները և ինչպես պետք է լինի կոոպերացիան. Տնայնագործական արդյունաբերությունը. Արտաքին առևտրի անհրաժեշտությունը գյուղատնտեսությունի համար. Ի՞նչ էլինք ներմուծում մենք և ի՞նչ արտահանում. Ինչո՞ւ յե հարկավոր արտաքին առևտրի մենաշնորհը. Բաղադրի և գյուղի կապը (զոգումը). Հարցեր.

IV ԶՐՈՒՅՑ. ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ 51—62

Թե կապիտալիստներն ինչպես են շահագործում բանվորներին. Կապիտալիստական կուտակում և սոցիալիստական կուտակում. Պրոլետարիատի տարրերությունը արհեստավորից. Բանվոր դասակարգի ծանր ու իրավազուրկ դրությունը կապիտալիզմի ժամանակ. Պայքարի սկիզբը. Բանվորներն սկսում են գիտակցել դասակարգային շահերը և կազմակերպություն անհրաժեշտությունը. Բանվորական առաջին կազմակերպությունները. Հարավ-Ռուսական Բանվորական Միություն. Ռուս Բանվորների Հյուսիսային Միություն. Ի՞նչ է Մարքսի ուսմունքը. Առաջին ուսմարքսիստները. Պայքար նարոդնիկների դեմ. Հարցեր.

V ԶՐՈՒՅՑ. 1905. ԹԻՎԸ 63—83

Ինչի՞ մասին է զրույցը. Բանվորների գնդակահարումը 1905 թ. հունվարի 9 ին (22-ին). Լենինը արյունոտ կիրակվա նշանակությունի մասին. Բանվորների պայքարը. Համառուսական գործադուլ. Բանվորների Պատգամավորների Սորհուրդ. Զինված ապստամբությունը Մոսկվայում. Գյուղացիական շարժումներ 1905 թ. Անդրկովկասում. 1905 թվի հեղափոխության պարտություն. 1905 թվի հեղափոխության դասերը. Մինիստր Ստոլիպինը և «պինդ (ուռնոր) գյուղացիությունը». 1907—1911 թվի հանգստությունը (ոհակցիան). Նոր վերելք. Հարցեր.

VI ԶՐՈՒՅՑ. ԻՄՊԵՐԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿՌՎԻՅ ՄԻՆԶ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ. 84—100

Ինչի՞ մասին է զրույցը. Ո՞վքեր էլին համաշխարհային պատերազմի իսկական հանցավորները. Կապիտալիզմի ժամանակ պա-

տեքազմներն ինչո՞ւ չեն անխուսափելի. Պատերազմից հետո խաղաղություն չեղած արդյոք. Բանվորների առաջնորդներն ինչպե՞ս դավաճանեցին բանվոր դասակարգին. Միայն բայլչեիկներն եյին պայքարում պատերազմի դեմ. Ի՞նչ բերեց համաշխարհային պատերազմը. Պատերազմը միացրեց և զինեց բանվորներին ու գյուղացիներին ցարի իշխանության դեմ: Փետրվարյան հեղափոխություն. Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո ուժը բանվորներինն ու գյուղացիներինն եր, իսկ իշխանությունը բուրժուազիայի ձեռքին եր. Այլ սոցիալիստ մենչեիկներն ու ես-եր-ներն ոգնում են բուրժուազիային՝ դիմադրելու բանվորներին ու գյուղացիներին պատերազմի, խաղաղության և հողի հարցը վորոշելու գործում. Բայլչեիկների տակտիկան (գործեկակերպը) բուրժուազիայի և ալ սոցիալիստների դեմ. Ժամանակավոր կառավարության տապալումը և իշխանությունը բանվոր դասակարգի ու նրա դաշնակից գյուղացիության ձեռքն անցնելը. Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը Անդրկովկասում. **Հարցեր.**

VII ԶՐՈՒՅՑ. ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ . . . 101—117

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը, դա կալվածատերերի ու կապիտալիստների դարավոր իշխանության, դարավոր ճնշման անկումն եր. Հողերի ազգայնացումը և գյուղացիներին հանձնելը. Ֆաբրիկաների, գործարանների և բանկերի ազգայնացումը. Խորհ. իշխանությունը դուրս և գալիս պատերազմողների միջից: Բրեստի խաղաղությունը. Կալվածատերերի, կապիտալիստների և ցարի գեներալների սկսած քաղաքացիական կռիվը գյուղացիների և բանվորների դեմ. Քաղաքացիական պատերազմը և ոտաբերկրյա գործերի խուժումն. Կարմիր բանակի ստեղծում. Կոլչակի, Դենիկինի, Յուդենիչի, Վրանգելի բանակների ջախջախումը: Ոտաբերկրյա գործերի դուրս քշելը. Լեհաստանի յեղույթը և պատերազմ նրա դեմ. Վրանգելի ջախջախումը. Ռազմական կոմմունիզմ. Մենք ուրիշ յերկրների, մանավանդ Արևմտյան Յևրոպայի պրոլետարիատի համակրությամբ ու աջակցությամբ հաղթեցինք. Ռ. Կ. Կ. և քաղաքացիական պատերազմը. **Հարցեր.**

VIII ԶՐՈՒՅՑ. ՏԵՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՅՈՒՂՈՒՄ . . . 118—130

Ինչի՞ մասին և զրոյցը. Գյուղի բաժանումը (շերտավորումը) խմբերի, դասակարգերի մինչ հեղափոխությունը. 1917 թվի հեղափոխությունը. Զբավոր գյուղացիների կոմիտեներ (կոմբեդ-

ներ). Կուլակներն ինչպե՞ս են հարստանում չքավորների և միջակների հաշվին. Ում պետք և կուլակ համարել. Ինչո՞ւ չի կարելի կուլակին «արգելել». Ի՞նչպե՞ս կարելի չե և պետք և պայքարել կուլակի դեմ. Յեղը կոոպերացիան և. Գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զանազան տեսակները. Փոխադարձ ոգնության կոմիտեներ. Հողանտառ միություն. **Հարցեր.**

IX ԶՐՈՒՅՑ. ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ—ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԱՅԻՆԵՐԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ . . . 131—141

Ինչի՞ մասին և զրույցը. Մեզում ում և պատկանում իշխանությունը. Ինչի՞ չե ձգտում Խորհրդային իշխանությունը. Խորհրդային իշխանության կառուցվածքը. Ումից և կալված խորհուրդը. Ում շահերն են պաշտպանում Խորհուրդները. Բանվորների ու գյուղացիների շահերն արդյոք մի՞շտ նման են. Բանվոր դասակարգի ղեկավարության անհրաժեշտությունը. Ի՞նչպե՞ս և իրականացվում այդ ղեկավարությունը. Խորհուրդների աշխուժացում. Գյուղխորհուրդների և շրջգործկոմիտեների իրավունքներն ու պարտականությունները. Շրջանային բյուջե կազմելը. Ազգաբնակչությունը ի՞նչպե՞ս քաշել Խորհուրդների աշխատանքին: Հեղափոխական որինականություն. **Հարցեր.**

X ԶՐՈՒՅՑ. Խ. Ս. Հ. Մ. ՅԵՎ ՃՆՇՎԱԾ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ . . . 145—154

Մեր յերկիրը. Ի՞նչպե՞ս եր կողոպտում ցարի իշխանությունը ժողովուրդներին. Թե ապրանքառուներն ու գործարանատերերն ինչպե՞ս եյին հարստանում յետաճաց ժողովուրդների հաշվին. Ինչո՞ւ չե արգելք լինում ցարի իշխանությունը ժողովուրդների զարգանալուն. Ինչո՞ւ չե ցարի իշխանությունը թշնամություն սերմանում ժողովուրդների մեջ. Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը և ժողովուրդների ազատագրումը. Խ. Ս. Հ. Մ. Խորհրդային հանրապետություններն ինչո՞ւ միացան, մի միություն կազմեցին. Յետաճաց ժողովուրդների կուլտուրական և տնտեսական մակարդակի բարձրացումը. Խորհրդային յերկրներում ազգային թշնամանքը տեղ չունի. **Հարցեր.**

XI ԶՐՈՒՅՑ. Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԲԱՅԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋ ԴԱՂԸ . . . 155—169

Առաջին համազումարը. Եկոնոմիստները. «Իսկրա» («Կայծ») լրագիրը և նրա դերը բանվորական շարժման գործում. Բանվոր-

րական շարժման վերելքը. Գյուղացիական հուզումները. Գյուղացիական շարժման ջախջախումը և նրա անհաջողութեան պատճառները. Յերկրորդ համագումարը: Պառակտում. Բայլշիկներ և մենշևիկներ. Լենինը բայլշիկների գլուխն անցած պայքարում ե բանվոր դասակարգի և գյուղացիութեան միութեան համար. Հարցեր.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0195777

